

ი. ბოცვაძე

ნიკოლოზ ბარათაშვიდი
და XIX საუკუნის
ქართული პრესა

თბილისი 1968

871

897. 962. 1. 09[ბარათაშვილი]

ბ 895

წიგნში მოთხრობილია, თუ როგორ გამოეხმაურა XIX საუკუნის ქართული პრესა ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებასა და შემოქმედებას.

«ნ. ბარათაშვილმა ჩვენს აზრს, ჩვენს გულთათქმას, ჩვენს ზეჟა-გონებას დიდი განი და სიღრმე მისცა, კაცობრიობის წყურვილს ქართველიც თანამოზიარედ გაუხადა და კაცობრიულ წყურვილის მოსაქლავ წყაროს ქართველიც დააწაფა... იგი ობოლი მაგალითია, ობოლი იმიტომ, რომ მარტოდ-მარტოა ჩვენს მწერლობაში».

ი ლ. ჯ ა ე ჯ ა ე ა ე

მადლიანმა XIX საუკუნემ მსოფლიოს მისცა ბევრი დიდებული მწერალი და მოაზროვნე, რომელთაც თავისი შემოქმედებით, აზროვნებით თუ პრაქტიკული მოღვაწეობით ხელი შეუწყვეს კაცობრიობის წინსვლას.

მსოფლიოს მაჯის ცემას საქართველოც გამოეხმაურა; ნაყოფიერ ქართულ მიწაზე აიღვა ფეხი მრავალმა სახელოვანმა ხელოვანმა. ზოგიერთი მათგანის შემოქმედება დიდი ხანია გასცდა საქართველოს ფარგლებს და არა მხოლოდ საბჭოთა ხალხის, არამედ მსოფლიოს მოწინავე კაცობრიობის კუთვნილებად გადაიქცა.

ქართველ შემოქმედთა რჩეულ რიგებს ეკუთვნის ნიკოლოზ მელიტონის ძე ბარათაშვილიც. მის მეცვეიდრობაში მკვეთრი გამოხატულება პოვა ქართულმა პოეტურმა სულმა და XIX საუკუნის 30 — 40-იანი წლების ინტელექტუალური ცხოვრების მნიშვნელოვანმა პრობლემებმა.

ნ. ბარათაშვილის პოეზია მისი მგზნებარე სულის ანარეკლია. ჩვენამდე მოღწეული პოეტის ოცდაჩვიდმეტი ლექსი, ერთი პოემა და თვრამეტი პირადი წერილი ნათესავ-მეგობრებისადმი, მისი ხანმოკლე ცხოვრების ტრაგიკული ბიოგრაფიაა, მაგრამ, ამავე დროს, მათში მკვეთრად აისახა პოეტის ეპოქა მისთვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობებით. ნ. ბარათაშვილის არცთუ მრავალრიცხოვანმა ნაწარმოებებმა წარმოუდგენელი ძალით გადმოგვეცეს სადა, უძირო და უღრმესი გრძნობების შეჯახება ცხოვრების უღმობელ ქარტესილებთან.

ვაქაცური შემართება უღმობელ ბედთან, გასაოცარი შეუპოვრო-

ბა, უკომპრომისო ბრძოლა და გულწრფელი ღალადისი ჭეშმარიტების, მომავალ ნათელ დღეთა აუცილებლობის, უდროოდ დაფერფლილ ულვეი ნიჭის მგოსანს სიტყვის ოსტატთა და სახელოვან მოაზროვნეთა მოწინავე რიგებში აყენებს.

ნ. ბარათაშვილი იმითაც არის ღირსშესანიშნავი, რომ გაამდიდრა ქართული პოეტური სიტყვის საღარო; თავის დიდ თანამედროვეთა გვერდით ახლებურად ააქლერა პოეტური ჩანგი, ეპიკურ ტილოზე გამოხატა უაღრესად აქტუალური სახალხო იდეალები და განსაზღვრა ჩვენი იდეური ლიტერატურის მიმართულება. ყოველივე ეს ნ. ბარათაშვილს დიდ ნაციონალურ პოეტად წარმოგვიდგენს.

მაგრამ ნ. ბარათაშვილის უდიდესი დამსახურება ისიცაა, რომ მან თავისი ძლიერი ნიჭის მეოხებით უაღრესად ნაციონალურ სახალხო იდეალებს ზოგადსაკაცობრიო ხასიათი მისცა, რითაც იგი საინტერესო გახდა პროგრესული კაცობრიობისათვის.

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ ჭეშმარიტებას, რომ ნამდვილი ნაციონალური პოეტი ზოგადსაკაცობრიოცაა. ამ გარემოებაზე პირველად ილ. ჭავჭავაძემ მიუთითა და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ნ. ბარათაშვილის «გულისთქმანი, მისნი გრძნობანი, მისნი ჭირნი და მწუსარებანი უფრო საყოველთაო საკაცობრიონი არიან, ვიდრე კერძონი, ვიდრე მარტო მისი საკუთარი გულისანი. მისი კენესა კაცობრიობის კენესაა, მისი ჩივილი კაცობრიობის ჩივილია».

მართლაც, ბარათაშვილის შემოქმედებაში საოცარი ძალით გადაენასკვა ერთმანეთს პირადი და საზოგადოებრივი, ზოგადსაკაცობრიო, რითაც ქართველი ხალხის გენია დაუნათესავდა მსოფლიო პოეზიის ქურუმებს — ბაირონსა და შელის, ლერმონტოვსა და მიცკევიჩს.

ინტერესი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებისადმი ქართველი საზოგადოებრიობის ერთმა ნაწილმა პოეტის სიცოცხლეშივე გამოამჟღავნა, მაგრამ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის პერიოდული პრესის კარი დახშული აღმოჩნდა ამ დროის მწერლებისათვის. ოფიციალური, რომელნიც არსებითად საქართველოში ცარიზმის პოლიტიკის გატარების საქმეს ემსახურებოდნენ, ნაკლებად, ან უფრო მართებული იქნება თუ ვიტყვი, სრულიად არ იყვნენ დაინტერესებული მსატერული სიტყვის პუბლიკაციით. ამის გამო ქართული პოეზიის შედევრები

თიქმის არ გასცილებია ვიწრო მეგობრული წრისა და ბრწყინვალე სალონების ფარგლებს.

ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა და ხელიდან ხელში გადადიოდა ნ. ბარათაშვილის ლექსებიც. ბევრ მათგანს უმაღლვე გამოუძენეს სასიმილო ხმები და მდიდრულად მორთულ სალონებში, როიალის აკონანემენტიტ ძლიერად ჟღერდა ნ. ბარათაშვილის ძარღვიანი ლექსი.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ფართო მკითხველი საზოგადოება მოკლებული იყო საშუალებას — გასცნობოდა თავისი მწერლების შემოქმედებას. მაგრამ თვით მწერლებიც მოკლებული იყვნენ შესაძლებლობას — ბეჭდური სახით ენახათ თავისი ნაწარმოებები. სახელოვან ქართველ რომანტიკოსთაგან მხოლოდ ალ. ჭავჭავაძე წარმოადგენდა გამოჩენილს, რომელმაც საკუთარი თვალთი იხილა მის მიერ შესრულებული პუშკინის «სიზმარის» თარგმანი, დაბეჭდილი 1830 წლის «ტფილისის უწყებანში» და სამიოდე ორიგინალური ლექსი დავით ჩუბინაშვილის მიერ გამოცემულ ქრესტომათიაში შეტანილი 1845 წელს.

გრ. ორბელიანმა თავისი ნაწარმოებები ბეჭდური სახით მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში იხილა, ხოლო ნ. ბარათაშვილი ისე ჩავიდა სამარეში, რომ ვერ ეღივსა ვერც ერთი ლექსის დაბეჭდვას.

ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებთა არცთუ მცირე ნაწილი დღეს დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს. ჩვენამდე მოღწეული ლექსებისა და პირადი წერილების უმრავლესობა შემოგვინახეს ბანოვანთა ალბომებმა, პოეტის მიერ შედგენილმა ხელნაწერმა კრებულებმა და ცალკეულმა ფურცლებმა, რომლებიც კარგა ხნის განმავლობაში სხვადასხვა ოჯახების კუთვნილებად ითვლებოდა.

ნ. ბარათაშვილი სიცოცხლეშივე იყო აღიარებული დიდი ნიჭის პოეტად. მართებულად აღინიშნა ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომ «ნ. ბარათაშვილი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ყმაწვილი, იქცა ცენტრად თავისი დროის ლიტერატურული ცხოვრებისა. მის გარშემო თავს იყრიან როგორც ახალი, ისე ძველი თაობის მწერლები და ლიტერატურის მოყვარულნი», ისახება ნათელი გეგმები და იწყება ძლიერი ძვრები ქართულ პოეზიასა და საზოგადოებრივ აზროვნებაში. ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ფერისცვალება ძალასა და ენერგიას მატებს ახალგაზრდა პოეტს და იგი აღფრთოვანებით სწერს გრ. ორბელიანს: «ლიტერატურა ჩვენი, ღვთით, დღე-დღე შოულობს ახალთა მოყვარეთა. მრავალნი ყმაწვილნი კაცნი მოცლილნი სამსახურიდან, მყუდროებაში და მარტოობაში შეეწევიან მამეულს ენას, რაოდენიც ძალუძთ. ეს საზოგადო სული ბუნებისათვის

ენის ტრფიალებისა ყმაწვილთ კაცთ შორის აღმოაჩენს, რომ ქართ-
ველთ არ სძინავთ გონებით!»

ამ სტრიქონების დაწერიდან ოთხი წელი გავიდა და 1845 წლის 21
ოქტომბერს (ახალი სტილით) ნ. ბარათაშვილი გარდაიცვალა განჯას,
27 წლის ასაკში. აღსრულდა მისი უცნაური წინასწარმეტყველება, ფო-
ლადის სტრიქონებად რომ ჩამოაყალიბა ლექსში «მერანი»:

ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში,
ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის,
ნუ დამიტიროს სატრფომ გულისა,
ნულა დამეცეს ცრემლი მწუსარის

ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალების შემდეგ თითქოს დადუნდა ქარ-
თული პოეზიის ჩანგა, თითქოს შეტბორდა საზოგადოებრივი ცხოვ-
რება. პოეტის თანამედროვეებმა განსაკუთრებული სიმწევავით იგრძ-
ნეს დაკარგვა უბადლო იადონისა, გულმხურვალე მეგობრისა და
მგზნებარე მამულიშვილისა.

მეგობართა გლოვას მშვენიერად გამოხატავს ლევან მელიქიშვი-
ლის ერთი წერილი გრ. ორბელიანისადმი: «მე მასში დავეკარგე არა
მხოლოდ სკოლის ამხანაგი, არამედ მეგობარი, რომელსაც ბავშვო-
ბიდანვე ვუშლიდი ჩემი გულის ყველა ხვეულებს და რომლის მეგობ-
რული გრძნობის მე ღირსი ვიყავ. ძნელია დაჰკარგო ადამიანი, რო-
მელიც თბილის გულითა და თბილის სულით შერიგების გრძნობას გი-
ღვიძებს ადამიანებისადმი... ძნელია სულით დაობლება! და არა მხო-
ლოდ მე დამატყდა თავს ეს საშინელი დანაკლისი!»

და მართლაც, ეს არ იყო მხოლოდ ლ. მელიქიშვილის თავს დატე-
ხილი უბედურება. ეს იყო დიდი ეროვნული დანაკლისი, რაც იმთავი-
თვე მწვავედ იგრძნო ქართველმა ინტელიგენციამ. ეს გარემოება, ცო-
ტა მოგვიანებით, მშვენიერად აღნიშნა ალექსანდრე ორბელიანმაც:
«სად არის საქართველოს იადონი?... ცოდო არ არის ესლა შორს გზა-
ზედ იყო შენ, კაცის გულის გამომტქმელი სინაღლისა, შენ, ჩვენი სა-
ქართველოს უზადო პოეტო... ახ, უდროვო იყო ეს ძილი... ობლობისა
ცრემლსა იხოცს შენს საფლავზედ საქართველო».

მაგრამ ყველაზე უკეთ მაინც დიდმა ილიამ თქვა:

ვაი, დაკარგეთ!.. უღმრთო იყო შენი სიკვდილი!
ვინ უწყს, რავდენი საუნჯენი დავმარხეთ ჩვენა...
ეგ ზღვა გული, სიყვარულის სხივ-ქვეშ გაშლილი,
რაოდენ გრძნობით, ჯერ უთქმელით, ჩვენ ჩაგვესვენა?
ვინ იცის, თანა რაოდენი წარიღე ფიქრნი?
მათ მნიშვნელობა დავეკარგა ჩვენ საუკუნოდ...
რაოდენ იმედთ და ნუგეშთა კოკრად ყვავილნი

დასტუნენ შენს გულში განუშლელად ეგრე უდროოდ?
არა დედ-მამა, — მაგ სიკვდილით დაობლდა ერი!..
ვინლა მოგვითხრას ჩვენი ურვა, ჭირი და ლხენა?
ვაი ჩვენ, თვარემ, შენ მით მაინც ხარ ბედნიერი,
რომ შენი ლექსი თვით მკვდრეთითაც აღგადგენს შენა.

ამ ლექსით, 23 წლის ილიამ, რომელიც ის-ის იყო აღებდა ქართული პოეზიის დიდ კარიბჭეს, მშვენიერად გამოხატა აუნაზღაურებელი დანაკარგით გამოწვეული ერის მძიმე განცდა და გასაოცარი სიზუსტით განსჭვრიტა ბარათაშვილის მკვდრეთით აღდგომის აუცილებლობა.

ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებთა გამოცემის საკითხი პოეტის გარდაცვალებიდან დაახლოებით ოთხი თვის შემდეგ დაისვა. გამოცემის ინიციატორი ლევან მელიქიშვილი ყოფილა, რომელიც 1846 წლის 19 (31) იანვარს სწერდა გრ. ორბელიანს: «ესლა გახარებ, თუ როგორ აფასებენ განსვენებულს და მის ნიჭს მისი ნაცნობნი. 14 იანვარს, ნინოს სახელობის დღეს, ჩვენ, რამდენიმე ახალგაზრდა ქართველი, ვსადილობდით რევუზ ანდრონიკაშვილთან. ჩვენ შორის იყო ყაფლან, რომელსაც ვთხოვეთ ემღერა «სულო ბოროტო». მაგრამ, წარმოიდგინე, არა თუ არცერთმა ჩვენგანმა არ იცოდა ზეპირად ეს მშვენიერი ლექსი, არამედ არცერთს არ ჰქონდა იგი, და ყველანი გულითადად ვწუხდით, რომ მშვენიერნი ნაწარმოებნი განსვენებულისა იკარგებიან. მაშინვე შემოტანილ იქმნა წინადადება დაგვებეჭდა ყველა ლექსები განსვენებულისა ჩვენს ხარჯზე. მეორე დღეს გაემართეთ სელმოწერა, რომლითაც განსვენებულის ნათესაეებსა და მეგობრებს ვთხოვეთ შემოწირულება დასაბეჭდად, როგორც მისი საკუთარი ნაწერებისა, ისე თარგმანებისა, რათა დავიცვათ შთამომავლობისათვის განსვენებულის თხზულებანი... ახლა შენთან აი რა სათხოვარი გვაქვს: 1. დასწერო... თუ შესაძლოა ლექსად, წინასიტყვაობა წიგნისათვის და ბიოგრაფია განსვენებულისა, აგრეთვე ეპიტაფია ძეგლისათვის; 2. გამოგვიგზავნო, თუ კი გაქვს, მისი რაიმე ლექსები ანდა წერილები, რომლებიც ღირსნი არიან დაბეჭდვისა... არ ვიცი «ბედი ქართლისა» როგორ უნდა დაიბეჭდოს, რადგანაც ზოგიერთი ადგილი ძალიან თავისუფალი არი. თუ გასწორდება, კარგად იცი, ბევრს დაჰკარგავს მთელი პოემა...»

როგორც ვიცით, გრ. ორბელიანს ეს დავალება არ შეუსრულებია. გაურკვეველი მიზეზების გამო მეგობრებსაც ეს კარგი ჩანაფიქრი ვერ განუხორციელებიათ...

ამრიგად, სჯა-ბაასი და მიწერ-მოწერა ნ. ბარათაშვილის შემოქმე-

დების გამოცემის შესახებ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ვიწრო მეგობრულ წრეს და ოჯახის ფარგლებს არ გასცილებია.

ნ. ბარათაშვილის სახელი ქართულ პერიოდულ პრესაში მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, კერძოდ, 1852 წელს გამოჩნდა გიორგი ერისთავის რედაქტორობით გამოცემულ ჟურნალ «ცისკარში». ამ წლის IV ნომერში «ცისკარი» აქვეყნებს გ. ერისთავის ლექსს «თ. ნიკოლოზ მელიტონის-ძის ბარათოვის გარდაცვალებაზედ». სამწუხაროდ, ამ ლექსის ავტოგრაფი არ შენახულა, არც ჟურნალში დაბეჭდილ ტექსტსა აქვს თარიღი, მაგრამ ლექსში გამოხატული მძაფრი რომანტიკული განწყობილება და ნაწარმოების ენა და სტილი გარკვევით მიგვანიშნებს, რომ იგი 1852 წელზე გაცილებით ადრე, კერძოდ, ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალების ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი. ლექსიდან ნათლად ჩანს, რომ გ. ერისთავი მწვავედ განიცდის «ყოვლის კეთილით აღსაესე მამულის შეილის» დაკარგვას, რომელმაც მოულოდნელი გარდაცვალებით დააობლა საქართველო. მართალია, გ. ერისთავის ამ ნაწარმოებს, ისე როგორც მის სხვა ლექსებსაც, აკლია მსატერული დამუშავება, მაგრამ იგი გულწრფელადაა დაწერილი. ამ ლექსით გ. ერისთავმა ალბათ «ცისკრის» არა ერთი და ორი მკითხველი დააინტერესა ნ. ბარათაშვილის ტრაგიკული ბედით.

იმისათვის, რომ გ. ერისთავს მკითხველ საზოგადოებაში გაეღვიბებინა ინტერესი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებისადმი, რომელიც თანდათანობით მივიწყებას ეძლეოდა, 1852 წლის «ცისკრის» IV ნომერში გამოაქვეყნა პოეტის ოთხი ნაწარმოები: «ბულბული ვარდზე», «ჩემი ლოცვა», «ქალი» («რად ჰყუდრი კაცსა...») და «სულო ბოროტო». ეს პირველი შემთხვევა იყო, როდესაც ნ. ბარათაშვილის შემკვიდრების უმცირესი ნაწილი ბეჭდური სახით მიიღო მკითხველმა საზოგადოებამ.

უდავოა, რომ გ. ერისთავი დიდად იყო დაინტერესებული ნ. ბარათაშვილის ლექსების გამოქვეყნებით, მაგრამ ამის მეტი «ცისკარში» აღარაფერი გამოქვეყნებულა. ფეიქრობთ, ამ უცნაური გარემოების ახსნა მხოლოდ იმით თუ შეიძლება, რომ სათეატრო და სარედაქციო მუშაობით გადატვირთულ «ცისკრის» რედაქტორს აღარ ეყო დრო და ენერგია მოეპია არისტოკრატიულ საზოგადოებაში გაფანტული ბარათაშვილის ხელნაწერები, ხოლო ხელნაწერთა მფლობელნი ვერ იმეტებდნენ ძვირფას საუნჯეს რედაქციისათვის გადასაცემად; მათი შეგნების ღონე ჯერ კიდევ ვერ პასუხობდა ეპოქის მოთხოვნილებას.

1853 წლის ბოლოს დაიხურა გ. ერისთავის «ცისკარი» და ქართველი საზოგადოებრიობა სამი წლის განმავლობაში მშობლიურ ენაზე გამოშვავალი პერიოდული ორგანოს გარეშე დარჩა.

«ცისკრის» განახლება დიდის ვაი-ვაგლახით მხოლოდ 1857 წლიდან მოხერხდა ივანე კერესელიძის რედაქტორობით.

«ცისკარმა» მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების პოპულარიზაციის საქმეში; 1858 წლიდან 1864 წლამდე მან პოეტის 22 ნაწარმოები გამოაქვეყნა, მათ შორის — პოემა «ბედი ქართლისა».

«ბედი ქართლისა» 1858 წლის «ცისკრის» IX ნომერშია დაბეჭდილი. ტექსტის ზოგიერთი ადგილი განსხვავდება ამჟამად მიღებული და დადგენილი ტექსტისაგან. მაგალითად, «ცისკარში» იკითხება:

«ჴი, ღმერთო! ემადლობ შენს სამართალსა
გავს ღირსად შევხვდი ამით საჯელსა».

ანდა:

«მას არ სჯეროდა, რომ ირაკლის გულს
ნახაუდა ესრეთ ის შემფოთებულს».

აგრეთვე:

«დიდი ხანია, რომ ბედი ქართლის
გარდაიწყვიტა გულმან ირაკლის!» და სხვ.

დადგენილი ტექსტის მიხედვით კი ეს ადგილები სხვაგვარად იკითხება:

«ჰოჲ, ღმერთო, ღმერთო, ამაზედ მეტად
ნულარ გასწირავ ქართველთა ტანჯვად!»

«მას არ სჯეროდა, რომ ირაკლის გულს
ხედავდა იგი ესთ შეცვალებულს».

«დიდი ხანია გულს ირაკლისა
გარდუწყვეტია ბედი ქართლისა!»

ასეთი სხვაობანი, როცა ერთი და იგივე ტექსტის რამდენიმე ავტოგრაფი არსებობს, ყოველთვის არის მოსალოდნელი და აქ გასაკვირი არაფერია. მაგრამ განცვიფრებას ის გარემოება იწვევს, თუ რა უჩვეულო სიზუსტით გამართლდა ლ. მელიქიშვილის ეჭვი პოემის სრული სახით დაბეჭდვის შეუძლებლობის შესახებ, რომელიც მან 1846 წელს გამოთქვა: «ბედი ქართლისა» როგორ უნდა დაიბეჭდოს, რადგანაც ზოგიერთი ადგილი ძალიან თავისუფალი არი. თუ გასწორდება, ...ბევრს დაჰკარგავს მთელი პოემა».

და აკი ცენზურის «გასწორების» შემდეგ მართლაც ბევრი დაკარგა ამ მშვენიერმა ნაწარმოებმა. ცენზურამ პოემიდან ამოიღო არა

მხოლოდ ცალკეული სიტყვები, როგორიცაა, მაგალითად, «თავისუფლება» და სხვა მისთანანი, არამედ სრულიად ამოკვეთა უაღრესად მნიშვნელოვანი ადგილები, რომლებიც განსაკუთრებული პოლიტიკური სიმახვილით გამოირჩევა. ცენზურის სწორება შეეხო პოემის მეორე კარს, საიდანაც მთლიანად ამოღებულია სოლომონის მიმართვა ერეკლესადმი:

«იცი, მეფეო, რომე იერნი
იქმნებთან რუსთ ხელთ ბედნიერნი?» და სხვ.

ცენზურამ პოლიტიკური თვალსაზრისით დაუშვებლად მიიჩნია დაეტოვებინა პოემაში ის მშვენიერი ადგილი, სადაც ბარათაშვილი დიდი ოსტატობით გადმოგვცემს ქსნის ხეობაში მიმავალი სოლომონის მწვავე ფიქრებს:

მადლობა, ღმერთო, შენსა განგებას!
ერთ კაცს მომადლებ ყოელთა უფლებას...
...
და რად იფიწყებ, რომე მარადის
ერსა ეკუთვნის გულის თქმა მეფის!..

პოემის იმ ნაწყვეტებში, რომლის თავი და ბოლო სტრიქონებიც ჩვენ მოვიტანეთ, ნათლად ჩანს თანაგრძნობა რესპუბლიკანური იდეებისადმი, ხალხის გრძნობა-სურვილთათვის ანგარიშის გაწევის აუცილებლობა, ხელშესახებად იგრძნობა უკმაყოფილება იმ საუკუნეობრივი წესის წინააღმდეგ, რომლის მიხედვითაც მონარქიის პირობებში მეფეს აქვს მომადლებული «ყოველთა უფლება და მის ერთ სიტყვას მონებენ ერნი, განურჩეველად სულელნი, ბრძენნი».

ცხადია, მონარქიის მძვინვარების პერიოდში, ნიკოლოზ პირველის ხელქვეითი ამ სტრიქონებს მზის სინათლეს არ აღირსებდნენ.

პოემიდან მთლიანად არის ამოღებული სოფიოს მონოლოგიც:

უცხოობაში რაა სიამე,
რასა ვიპოვით ჩვენს სიცოცხლეში?

ცენზურა შეაშფოთა პოეტის ღირიულმა წიაღსვლამაც და პოემიდან ამოიღო ქართველი დედებისადმი მიმართვის ბოლო ექვსი სტრიქონი:

ქარმან ჩრდილოსმან ყველაზე პირველ
...
მითომ რას გვავენებს უცხო ტომობა?

ცენზურის უხეში ჩარევის შედეგად ასეთი დამახინჯებული სახით წარუდგინა «ცისკარმა» მკითხველს ბარათაშვილის ეს დიდებული ნაწარმოები.

1859 წელს ნიკოლოზ ბერძნიშვილმა გაზეთ «კავკაზში» დაბეჭდილ წერილში (იხ. №№ 42, 43, 49 და 59) მიმოიხილა 1858 წლის ჟურნალ «ცისკრის» თორმეტივე ნომერი და რამდენიმე საყურადღებო მოსაზრება გამოთქვა როგორც ჟურნალის, ასევე მასში დაბეჭდილი ზოგიერთი ავტორის შემოქმედების შესახებ. ეს წერილი იმითაც არის საყურადღებო, რომ მისი ავტორი პირველი კაცია ჩვენს სინამდვილეში, რომელმაც კრიტიკული თვალით შეხედა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებას, პირველმა გააულო პარალელი ბარათაშვილის პოეზიასა და ბაირონისა და ლერმონტოვის შემოქმედებას შორის და მოგვცა ნ. ბარათაშვილის პოეტური ნიჭის სავესებით სწორი შეფასება.

ნ. ბერძნიშვილმა ბარათაშვილი «უზადო ნიჭის მქონე ქართველ პოეტთა მცირერიცხოვან ოჯახს» მიაუთვნა, რომელიც მრავალ ჭეშმარიტად პოეტურ ნაწარმოებს შექმნიდა, ნაადრევ სიკვდილს რომ არ შეეწყვიტა მისი ჩანგის ქღერა.

ის მცირერიცხოვანი ნაწარმოებებიც, რომლებიც ხელთ ჰქონდა ნ. ბერძნიშვილს, საშუალებას აძლევდა მას საზგასმით აღენიშნა, რომ ბარათაშვილის «ნიჭი ატარებს ბეჭედს იმ გაცრუებისა და უკმაყოფილებისა, იმ უსიხარულო მელანქოლიისა, რომელნიც ანსხვავებენ ლერმონტოვისა და ბაირონის სკოლის სხვა მიმდევრების პოეზიას».

მაგრამ ნ. ბარათაშვილის ნამდვილ მოწოდებას ნ. ბერძნიშვილი პოემა «ბედი ქართლისაში» ხედავს. კრიტიკოსი ეყრდნობა პოემის სრულ ტექსტს და არა «ცისკარში» დაბეჭდილ ცენზურის მიერ დამახინჯებულ ვარიანტს, შემჭიდროვებულად გადმოსცემს პოემის ქარგას, მიუთითებს ბუნების აღწერის საუცხოო ნიმუშებზე, მაგრამ წერილის ნიხედვით საქართველოს რუსეთთან შეერთების უაღრესად აქტუალური პრობლემის მიმართ ნ. ბარათაშვილის დამოკიდებულება გაურკვეველი რჩება.

თუმცა ნ. ბერძნიშვილის წერილი უხაკლო არ არის, მასში განვითარებული ზოგიერთი მოსაზრების გაზიარება დღეს შეუძლებელია, მაგრამ მისი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ აქ ჩაეყარა საფუძველი ბარათაშვილის შემოქმედების მეცნიერულად შესწავლის საქმეს.

50-იან წლებში ზემოთ მოტანილი მასალით ამოიწურა საუბარი ბარათაშვილის შესახებ ჩვენს პერიოდულ პრესაში.

დაიწყო სამოციანი წლები, არსებითად ახალი ხანა ქართული ლიტერატურის, საზოგადოებრივი აზროვნების და ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიაში. ამ ახალი ხანის დაწყება ქართველ საზოგა-

დოებრიობას ამცნო ილ. ჭავჭავაძის პირველმა პუბლიცისტურ-ლიტერატურულ-კრიტიკულმა სტატიამ «ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძე ერისთავის მიერ კოზლოვის «შეშლილი»-ს თარგმანზედა», რომელიც 1861 წლის «ცისკრის» აპრილის ნომერში დაიბეჭდა.

«ცისკრის» რედაქციასთან და რევაზ ერისთავთან კამათში ილიამ მაღალი შეფასება მისცა ბარათაშვილის შემოქმედებას, მის ხალას ნიჭს და მაღალ მხატვრულ, ლაკონიურ პოეტურ ენას. ილიას აზრით, ენის სილალის თვალსაზრისით ნ. ბარათაშვილი შეიძლება შეეადაროთ მხოლოდ რუსთაველსა და ალ. ჭავჭავაძეს. ეს ის ენაა, «რომელზედაც თავად ბარათაშვილმა, მაგ უდროოდ დამარხულმა ჩვენმა იმედმა, ღარმონიულად და ნაღვლიანად დაიმღერა «ქართლის ბედი» და თავისი მართალი და ზეგარდმო შთაგონებული წერილი ლექსები».

მიუხედავად უაღრესად პრინციპული და მწვავე შენიშვნებისა, რომლებიც ილიამ «ცისკრის» მიმართ გააკეთა, ჟურნალის ერთადერთი დამსახურება იმაში დაინახა, რომ «ცისკარმა» მკითხველს ალ. ჭავჭავაძის, ნ. ბარათაშვილისა და გრ. ორბელიანის რამდენიმე ლექსი მაინც გააცნო.

რუსთაველის, ალ. ჭავჭავაძის, ნ. ბარათაშვილის და გრ. ორბელიანის პოეტური მემკვიდრეობა და ენა ილიას სანიმუშო მისაბამ მაგალითად მიაჩნია, რომლის მიხედვითაც უნდა იწერებოდეს ქართული ლექსი; რითმების «მწყობრი, ხმოვანი ბრახხაბრუსით» ზემმარიტი პოეზია ვერ შეიქმნება.

მართალია, «ორიოდე სიტყვაში» ილიას მიზანს არ შეადგენდა მოეცა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების სრული და ყოველმხრივი მიმოხილვა, ეს ამოცანა ილიამ შემდეგ შეასრულა, მაგრამ ამ წერილს მაინც ჰქონდა გარკვეული მნიშვნელობა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების მეცნიერულად შესწავლის საქმეში. შემდგომი პერიოდის ლიტერატურულ კრიტიკას ილიამ რამდენიმე მოქნილი ფრაზით გარკვეული მასალა მისცა მეცნიერული მსჯელობისათვის.

ილიას შეხედულებათა ერთგვარ განვიჯარებას წარმოადგენს 1862 წლის «ცისკრის» სექტემბრის ნომერში დაბეჭდილი კირილე ლორთქიფანიძის სტატია: «ორიოდე სიტყვა «ცისკარზედ» და ახალის ჟურნალის სარგებლობაზედ».

კ. ლორთქიფანიძემ «ცისკრის» მიერ ბარათაშვილის ლექსების გამოქვეყნება დადებით მოვლენად მიიჩნია და პოეტს «ჩვენი ლერმონტოვი» უწოდა.

1863 წელს, «საქართველოს მოამბეზე» განაწყენებულმა ანტონ

ფურცელაძემ «ცისკრის» მესამე ნომერში მოათავსა ვრცელი კრიტიკული წერილი, რომლითაც მიმოიხილა ილიას ჟურნალის პირველი ორი ნომერი.

უკიდურესმა მემარცხენე რადიკალურმა განწყობილებამ ა. ფურცელაძეს საშუალება არ მისცა სწორად შეეფასებინა «საქართველოს მოამბის» პირველ ნომერში დაბეჭდილი ნ. ბარათაშვილის «შემოღამება მთაწმინდაზე» და «მადლი შენს გამჩენს ლამაზო», რომელიც ამავე ჟურნალის მეორე ნომერში გამოქვეყნდა.

ა. ფურცელაძის აზრით, ნ. ბარათაშვილის ორივე ზემოხსენებული ნაწარმოები ყოველგვარ მნიშვნელობას მოკლებულია და მხოლოდ იმით არის საყურადღებო, რომ «სიმღერათ გამოდგება და როგორღაც ქართული პოეზიის სული უდის».

საოცარია, რომ ა. ფურცელაძემ, რომელმაც 1859 წელს ერთ-ერთმა პირველმა უძღვნა ნ. ბარათაშვილს ლექსი «პასუხი», «მერანის» გავლენით დაწერილი, მან, რომელმაც სხვადასხვა კრიტიკულ, პოლემიკურ თუ პუბლიცისტურ წერილში მაღალი შეფასება მისცა ბარათაშვილის პოეზიას, 1863 წელს დაიწუნა ქართული პოეზიის შედევრი «შემოღამება მთაწმინდაზე» და «ცისკრის» ფურცლებიდან აუწყა მკითხველს, რომ თუმცა «ეს დიას კარგი და წინებული ლექსია, ამ ლექსიდან სჩანს, რომ ავტორი ნამდვილი პოეტი ყოფილა, ჰქონია მგრძნობიარე სული და სხვა არაფერი! მკითხველი რაღაც მომზადებით შეუდგება ამ ლექსის კითხვას და როდესაც გაათავებს რჩება ხახა-მშრალი, გულცარიელი, ეს იმიტომ, რომ აქედამ არ გამოაქვთ გონების მასაზრდოვებელი ლუკმა და როგორც მშვიერის გონებით შესდგომიხართ ამის კითხვას, ისეთივე უფრო მშვიერი რჩებით, რადგანაც ეს იმ საჭმელსა ჰგავს, რომ კაცს მაღას უხსნის და კუჭს კი არა ეცხობა, რამდენიც გინდა სჭამო».

რისთვის დასჭირდა ა. ფურცელაძეს ასეთი ნიპილისტური თვალსაზრისის განვითარება უკვე ავტორიტეტად აღიარებული პოეტის ამ მშვენიერი ნაწარმოების მიმართ?

ა. ფურცელაძეს სურს დაამციროს «საქართველოს მოამბე» და მისი ხელმძღვანელები, «დაუმტკიცოს» საზოგადოებას, რომ «მოამბისტები» არ ერიდებიან «უაზრო და უსაგნო წერილების ბეჭდვას», რადგან ხეირიანი სტატიები არა აქვთ, რომ ისინი თავს სჩიან ავტორიტეტების წინაშე და ბეჭდავენ «უაზრო და უმნიშვნელო სტატიას, რომლისამე ნიჭიანის ავტორისას, იმ განზრახვით, რომ გამოჩენილი კაცის დაწერილიაო». ამის საილუსტრაციოდ ა. ფურცელაძეს «საქართველოს მოამბის» მიერ ნ. ბარათაშვილის ზემოხსენებული ორი ლექსის პუბლიკაციის მაგალითი მოაქვს.

თუ რამდენად ტენდენციური და უმართებულო იყო ა. ფურცელაძის გალაშქრება «საქართველოს მოამბის» წინააღმდეგ, მშვენიერად ჩანს ილიას «სხარტულაში», რომელშიც ავტორმა ა. ფურცელაძეს «დუდგულის თოფით შეიარაღებული «ცისკრის» მხედარი» უწოდა და მისთვის დამახასიათებელი «ოხუნჯობთ გადაამტვრია ის ღობე, რომლის იქიდანაც დამალული ზეჟა (ა. ფურცელაძე—ი. ბ.) კენჭებს ესროდა» «საქართველოს მოამბეს».

«სხარტულა» «საქართველოს მოამბის» ივლისის ნომერში გამოქვეყნდა, მაგრამ ერთი თვით ადრე ა. ფურცელაძის მიერ შელახული ნ. ბარათაშვილის სახელის აღსადგენად «საქართველოს მოამბეში» იბეჭდება 1860 წელს დაწერილი ალიას ლექსი «ნიკოლოზ ბარათაშვილზედ». ამ ლექსით ილიამ ნათლად გვიჩვენა, თუ რა ძვირფას საგანძურს წარმოადგენდა ნ. ბარათაშვილის პოეზია ქართველი ერისათვის. სავსებით მართებულად აღნიშნავს აკად. გ. ჯიბლაძე, რომ «ეს ნაწარმოები ერთგვარ გასაღებს წარმოადგენს ბარათაშვილისადმი არა მარტო ილია ჭავჭავაძის, არამედ მთელი ახალი ქართული ლიტერატურის დამოკიდებულების გასაგებად»¹.

ა. ფურცელაძემ იგრძნო, რომ «საქართველოს მოამბესთან» კამათში უდავოდ გადააჭარბა ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებების შეფასებისას. დაშვებულ შეცდომას კი გამოსწორება უნდოდა, და 1864 წელს «Литературный листок»-ში (№№ 3—9) მოათავსა ვრცელი კრიტიკული წერილი ილ. ჭავჭავაძის «კაცია-ადამიანის» შესახებ, რომელშიც ქართული მწერლობის ზოგად დახასიათებასთან ერთად ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების არსებითად მართებული გაგება წარმოგვიდგინა. მისი აზრით, «თავადი ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ჭონქაძე იყვნენ ერთადერთნი, რომელთაც თავისი თხზულებებით გამოხატეს, რომ ისინი გრძნობდნენ ირგვლივ არსებული წრისა და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სიმძიმეს. პირველი მათგანი ცხოვრებას ლერმონტოვის, თავისი თანამედროვის, მსგავსად უცქერის და, მეორე, თავის მოთხრობაში «სურამის ციხე», მოხდენილად განიხილავს ჩვენი საზოგადოების ზოგიერთ სუსტ მხარეს, თუმცა მეტად სუსტადვე».

უნდა აღინიშნოს, რომ არც ეს წერილია დაზღვეული უკიდურესობებისაგან და აქედან გამომდინარე პრინციპული ხასიათის შეცდომებისაგან, მაგრამ ამჟამად მათზე არ ვჩერდებით. ჩვენ მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ამ წერილში ა. ფურცელაძეს სწორად აქვს გაგებული ნ. ბარათაშვილის როლი ქართული ლიტერატურის განვი-

¹ გ. ჯიბლაძე. კრიტიკული ეტიუდები. ტ. I. გვ. 21.

თარების ისტორიაში. ა. ფურცელაძის მაღალ წარმოდგენას პოეტის შემოქმედებაზე ისიც ადასტურებს, რომ 1867 წელს «დროებაში» დაბეჭდილი წერილის სქოლიოში მან აღნიშნა: «ნ. ბარათაშვილის ზოგიერთა ჩინებულს ლექსებსა... თვითონ ბაირონიც არ დაიწუნებდა, რომ თავისი დაწერილი ყოფილიყო» («დროება», № 35).

1863 წლის ქურნალ «ცისკრის» VII ნომერში დაიბეჭდა ენობათოვის «ეპიტაფია თ. ნიკოლიზ ბარათაშვილის საფლავზედ ნათქვამი». საყურადღებოა, რომ ე. ბარათოვმა, ვიდრე ამ ლექსს «ცისკარს» გაუგზავნიდა, მისი დაბეჭდვა «საქართველოს მოამბეში» სცადა და მარტის თვეში იგი ილიას გაუგზავნა, მაგრამ სავსებით გასაგები მიზეზების გამო «საქართველოს მოამბის» რედაქტორმა ეს ლექსი არ დაბეჭდა. იგი მეტად დაბალი პოეტური ღირსებისა იყო და არ შეესაბამებოდა «საქართველოს მოამბის» მაღალ მხატვრულ გემოვნებას.

მიუხედავად ამისა, ლექსიდან იგრძნობა, რომ ავტორის სწორად ესმის ბარათაშვილის შემოქმედების მნიშვნელობა, პოეტის მისწრაფენა თავისუფლებისაკენ და სამშობლოს უბედობით გამოწვეული ზედა, რომელიც ნათლად გამოსჭვივის მისი ღირიკული ლექსებიდან.

1863 წელს დავით ჩუბინაშვილმა პეტერბურგში გამოსცა ქართული ქრესტომათიის მეორე ნაწილი. ქრესტომათიაში, რომელიც რამდენიმე განყოფილებისაგან შედგება, შეტანილია ქართველი მწერლების ლექსები. დ. ჩუბინაშვილს «სიმღერის ლექსების» ანუ სასიმღერო ლექსების განყოფილებაში მოუთავსებია ნ. ბარათაშვილის სამი ნაწარმოები: «ჩემი ლოცვა», «მერანი» და «სულო ბოროტო», ხოლო «აღწერილობითი პოეზიის» განყოფილებაში დაბეჭდილია ნაწყვეტი პოემიდან «ბედი ქართლისა», სათაურით «არაგვი» («მორბის არაგვი...»).

ამ საყურადღებო გამოცემას გამოეხმაურა მღვიმელი 1865 წლის «ცისკრის» ივლისის ნომერში დაბეჭდილი კრიტიკული წერილით.

მღვიმელმა ზედმეტი სიმკაცრით გააკრიტიკა დ. ჩუბინაშვილი, დასწამა ქართული ლიტერატურის უცოდინარობა, დაუწუნა ქრესტომათიის აგების პრინციპი და სასტიკად უსაყვედურა ილ. ჭავჭავაძის და აკ. წერეთლის ლექსების შეუტანლობისათვის.

მღვიმელის აზრით, დ. ჩუბინაშვილმა ნ. ბარათაშვილის ვერც ერთი ლექსის მნიშვნელობა ვერ გაიგო, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი სასიმღერო ლექსების განყოფილებაში არ მოათავსებდა «ჩემს ლოცვას», «მერანს» და «სულო ბოროტოს» კრიტიკოსს ასევე და-

უშვებლად მიაჩნია «არაგვის» შეტანა აღწერილობითი პოეზიის განყოფილებაში. «დახედეთ, როგორ ვექცევით ბარათაშვილის ლექსებს, — წერს აღშფოთებული მღვიმელი, — ჩონგურზედაც კი მღერიან «სულო ბოროტოს», მაგრამ დარწმუნებული ვართ, რომ სულო ბოროტოს» მნიშვნელობა სულ არ ესმის იმ ბატონ პირებს, ვინც «სულო ბოროტოს» მღერის. ეჭვი არ არის, რომ ისინი «სულო ბოროტოს» სიკვდილს ჰგონებენ, რადგანაც ნ. ბარათაშვილმა სიკვდილის დროს დასწერაო. არა, ჩემო ბატონო, ვინც ამას გონებთ, წაიკითხეთ გონების თვალთ, გულდასმით რამოდენიმეჯერ იმისი ლექსები, გაიგეთ ნამდვილი იმათი მნიშვნელობა და მაშინ, გარწმუნებთ, ეველა ერთ ხმად დასძახებთ, რომ «ჩვენი E. ბარათაშვილი გენიით ჩვენი რუსთაველის ძმააო».

«მერანისა» და «ჩემი ლოცვის» შეტანა სასიმღერო ლექსთა განყოფილებაში შეიძლება მართლაც უხერხული იყოს, მაგრამ რაც შეეხება «სულო ბოროტოს», იგი არავითარ გაუგებრობას არ უნდა იწვევდეს, რადგან ამ ლექსს მღეროდნენ ბარათაშვილის სიცოცხლეში, მისი გარდაცვალების შემდეგაც და პოეტის ამ დიდებულმა ნაწარმოებმა თვალსაჩინო ადგილი დაიმკვიდრა ქართულ საოპერო ხელოვნებაშიც.

სხვა საკითხია, თუ რამდენად სწორად ესმოდათ ლექსის შინაარსი და მნიშვნელობა სხვადასხვა დროს. როგორც მღვიმელი მიუთითებს, შეიძლება მართლაც 60-იან წლებში ეს ლექსი გაგებულ იქნა როგორც სასიკვდილო აგონიაში მყოფი პოეტის უკანასკნელი ამონაქენისი, რაც, ცხადია, უხეში შეცდომაა, რადგან, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, «სულო ბოროტო» გარდაცვალებამდე ორი წლით ადრეა დაწერილი. მაგრამ არ არის შემთხვევითი, რომ 60-იან წლებში «სულო ბოროტო» ამგვარად იქნა გაგებული, რადგან 70-იან წლებში მას სხვა გაგებაც მიეცა. გორის მაზრიდან გამოგზავნილ კორესპონდენციაში, რომელიც 1870 წლის «დროების» 39-ე ნომერში დაიბეჭდა, ა. ფურცელაძე გულისტყვილით აღნიშნავდა, რომ აქ მღერიან «მერანს» და «სულო ბოროტოს», მაგრამ არ ესმით მათი მნიშვნელობა, განსაკუთრებით «სულო ბოროტოს იმიტომ მღერიან, რომ ამ ღრმა ლექსს აძლევენ საარზიყო მნიშვნელობასო».

უდავოდ საუურადღებოა, რომ «ცისკარმა», რომელმაც ბარათაშვილი თავისი ნიჭით რუსთაველს დაუნათესავეა, და აგრეთვე გაზეთმა «დროებამ» კატეგორიულად დააყენეს ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების, მისი ცალკეული ნაწარმოების სწორად გაგების აუცილებლობის საკითხი.

1864 წელს პეტერბურგში მყოფმა კ. ლორთქიფანიძემ გამოსცა

ქართველ მწერალთა ლექსების კრებული «ჩონგურის» სახელწოდებით, რომელშიც შეტანილ იქნა ნ. ბარათაშვილის ლექსებიც: «ფიქრნი მტკვრის პირას», «საყურე» და «ვპოვე ტაძარი».

ამ გამოცემას საკმაოდ ვრცლად გამოეხმაურა ქურნალი «ცისკარი» აკაკი წერეთლის წერილით -- «რამდენიმე სიტყვა «ჩანგურის» შესახებ»¹.

აკაკის ეს წერილი რამდენიმე მხრეზე არის საყურადღებო: იგი ახალგაზრდა ავტორის ერთ-ერთი პირველი ლიტერატურულ-კრიტიკული ნაშრომია, რომელშიც, მანამდე დაბეჭდილ წერილებთან შედარებით, ყველაზე ვრცლად და საფუძვლიანად არის განხილული ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება, სწორად არის განსაზღვრული პოეტის ადგილი და როლი ქართული მწერლობის განვითარების საქმეში და ჩვენი კრიტიკული აზროვნების ისტორიაში პირველად არის წამოყენებული უაღრესად მართებული დებულება ნ. ბარათაშვილისა და ილ. ჭავჭავაძის იდეური ნათესაობის შესახებ. არავითარ დავას არ იწვევს აკაკის მოსაზრება, რომ «ბარათაშვილი და ჭავჭავაძე სწორედ ერთ ტახტზედ სხდომის ღირსები არიან, ერთგვარი დამსახურება აქვთ ჩვენს ლიტერატურაში, ერთგვარად დაუვიწყარები არიან, ერთს განუწყვეტელის ჯაჭვით გადაბმულები ერთი მეორეზედ; ერთის უმეორისოდ გაგება ძნელია».

ნ. ბარათაშვილის გამოჩენა სამწერლო ასპარეზზე ა. წერეთელს უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენად მიაჩნია. საქართველოს ულაშაზესმა ბუნებამ «იმასაც აუშალა გრძნობა და დაუტკბო ისე, როგორც» სხვა მწერლებს, მანაც უგალობა ვარდსა და სიტურფეს, მაგრამ ბარათაშვილი ამით არ დაკმაყოფილდა, ბუნება მისთვის არ წარმოადგენდა განუყენებულ ფენომენს. აკაკის რწმენით, ბარათაშვილს იმიტომ მოსწონს და შესტრფის ბუნებას, მის მომჯადოებელ სურათებს, რომ ბუნებაში ადამიანი მოქმედებს, ბუნება ადამიანს ატკბობს, «თორემ რომ ხალხი არ იყოს და უდაბური იყოს, მაშინ გინდ ნამოთხის დარიც იყოს, არ გვინდა! მარტო ბუნებას ნუ შესცქერიხარ, შეხედე ხალხსაც, გამოიძიე რას შვრება? რა ეჭირება კეთილ-დღეობისათვის და სხე.»².

პოეტმა ხალხის ცხოვრებას მიაპყრო თვალი და ყური და კარგად შეამჩნია საზოგადოება მოძველებული ადათ-წესებით, უდარდე-

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ აკაკის ეს წერილი არ არის დაზღვეული შეცდომებით. მაგალითად, ავტორის მიერ სწორად არ არის შეფასებული ძველი ქართული მწერლობა, მაგრამ ამჟამად ჩვენ ამ საკითხებზე არ ეჭვრდებით.

² «ცისკარი», 1865. № 9. განყ. II, გვ. 11.

ლი და უზრუნველი, ეგოისტური გრძნობებით აღჭურვილი, რომელ-
თა შორის დიდი წარმატებით სარგებლობდა ბოდბელის ანდაზა:
«მე თუ აღარ ვიქენი, ქვა ქვაზედაც ნულარ ყოფილაო».

ხალხის სიუვარულით ანთებულმა პოეტის გულმა სამოქმედოდ
გაიწია, მან მტკიცე ნაბიჯიც გადადგა, მაგრამ უდაბნოში აღმოჩნდა,
განაპირებული საზოგადოებისაგან და სწორედ აქედან დაიწყო მისი
ტანჯვა, მისი მძიმე სულიერი ობლობა.

აკაკი მშვენიერად ხედავს, რომ სულით დაობლებულმა პოეტმა
დაკარგა ამ სოფლის ნდობა, დაკარგა რწმენა ირგვლივ მყოფი საზო-
გადოებისა, რადგან ვერ პოვა მათში თავისი სულის თანაზიარი, რაც
შემდეგი სიტყვებით გამოხატა:

არღარა აქეს ნდობა მას ამა სოფლის,
ეშინიან, ეკრძაღვის, არღა იცის
ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა...

აკაკის მახვილი თვალი ამჩნევს, რომ იგივე აზრი განაეითარა
ილია ჭავჭავაძემაც შემდეგ სტრიქონებში:

მაგრამ მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ეს არის,
ეს არის მხოლოდ სატირალი და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ ამდენ ხალხში კაცი არ არის,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი გაუზიარო.

აკაკი სარგებლობს შემთხვევით და ესება არა მხოლოდ «ჩონ-
გურში» დაბეჭდილ ნ. ბარათაშვილის ლექსებს, არამედ, მის სხვა ნა-
წარმოებებსაც. იგი ხედავს, რომ ბედის მომჩივანი, იმედგაცრუე-
ბული პოეტი სულით დაეცა, იგი თითქოს დამორჩილდა კიდევ ბო-
როტი სულის მსახვრალ ხელს, მაგრამ აკაკიმ კარგად იცის, რომ
«ძნელია ასეთის დიდის ნიჭის დაცემა აღუდგენლად, როგორიც ბა-
რათაშვილი იყო და ამისთვის ეს დაცემის გამომხსატველი გრძნობა
იყო მხოლოდ წამითი მოკლე ხნის ალბორგების გამო. შემდგომ ლექ-
სებით თვითონვე არღვევს თავის ნათქვამ სიტყვებს და ინანებს, რო-
დესაც პოეტი მიდის მტკერის პირზედ და პფიქრობს»¹.

პოეტმა მიაგნო ცხოვრების აზრს, მოიწადინა სოფლის რგება,
ხალხის ბედნიერება და მგზნებარე სიტყვებით მიმართა მათ:

მაგრამ რადგანაც კაცნი გექვიან შეილნი სოფლისა,
უნდა კიდევაც მიეღიოთ მას, გვესმას სოფლისა,
არც კაცი ვარგა, თუ ცოცხალი მკედარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფელს კი არარა არგოს!

¹ „ცისკარი“. 1865. № 9. გვ. 15.

მაგრამ ნ. ბარათაშვილის დაკვირვებულ თვალს არ გამოორჩენია ის, რომ მისი მოწოდება დარჩა «ხმად მღალაღებლისა უდაბნოსა შინა»; ამიტომ პოეტმა დაიწყო ხალხის დაცემის, მასში გამეფებული ინდიფერენტის მიზეზების ძიება. ეს მიზეზები, აკაკის რწმენით, მშვენივრად არის გარკვეული და გადმოცემული პოემაში «ბედი ქართლისა».

აკაკიმ სწორად შენიშნა, რომ ნ. ბარათაშვილი მსოლოდ საქართველოს და ქართველი ხალხის წარსულითა და აწმყოთი არ არის დაინტერესებული. პოეტს მათი მომავალიც აწუხებს და აფიქრებს. «ამოსთხარე ძირიანად ეკალი და მის ნაცვლად იქვე ჩათესე კეთილი თესლი და არ დაიკარგება; ამოვა მომავალში და მოიტანს კეთილს ნაყოფს!.. ეს რჩევა სულით და გულით შეითვისა ბარათაშვილმა და ზეწამომდგარმა და ამალღებულმა შეურყეველად თავისი მომავალი ცხოვრების და შრომის, რჩევას დაასვენა და აგვიწერა «მერანში»; მაგრამ, ვაი რომ სიკვდილმა მოუსწრაფა დღეები და მისი სურვილი დარჩა შეუსრულებლად, თუმცა შეკაზმა კი მოასწრო მისი მერანის (პელასი) და გაექცა თვალბედით ყორანს»¹.

აკაკის განმარტებით ეს თვალბედითი შავი ყორანი ის უგუნურება იყო, რომელსაც დაეპყრო პოეტის სამშობლო. პოეტი გაექცა მას, მაგრამ ეს იყო არა ლაჩრული გაქცევა, არამედ ვაქვაცური თავგანწირვა, სწრაფვა უკეთესი მომავლისაკენ, თავგანწირვა შთამომავლობის საკეთილდღეოდ.

აკაკი წუხს, რომ ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება დიდ ხანს იყო ქართველი მკითხველისათვის დაფარული და გაუგებარი. მით უფრო საგრძნობი იყო ეს, როცა «დიდმა ხანმა გაიარა ბარათაშვილის შემდეგ და მის კვალზედ წასული არავინ გვინახავს», მიუხედავად იმისა, რომ ნიჭიერი მწერლები არ აკლდა საქართველოს.

ნ. ბარათაშვილის ღირსეულ მემკვიდრედ აკ. წერეთელს მხოლოდ ილია ჭავჭავაძე მიაჩნია. ილიამ «პირველათ, რასაკვირველია. თარგმნა დაიწყო პუშკინით, ლერმონტოვით და სხვ. მაგრამ ბოლოს დააგდო ეს გზა და შეუდგა ბარათაშვილის კვალს და, რადგანაც დროც ხელს უმართავდა, უფრო თამამად, ტირილით დაუწყო ხალხს შეჩივლა: აი რა უნდა ეთქო თქვენთვის ბარათაშვილისაო! აი, რას მოასწავებდა და რას ნიშნავდა მისი კენესაო. ერთი სიტყვით, ჭავჭავაძე არის ბარათაშვილის მოკარნახე და მისი დიდი ღირსებაც ამაზედ არის დაფუძნებული».

ასე წარმოგვიდგინა აკაკი წერეთელმა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება, მისი პოეზიის დედააზრი და ხაზგასმით მიუთითა იმ მჭიდრო

¹ „ცისკარი“, 1865. № 9, გვ. 15.

ურთიერთობაზე, რომელიც არსებობდა ნ. ბარათაშვილისა და ილ. ჭავჭავაძის შემოქმედებას შორის.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ აკაკიმ «განათლებულ მსწავლულთა» წინაშე კატეგორიულად დააყენა საკითხი ქართული მწერლობის და, კერძოდ, ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების საფუძვლიანი კრიტიკული განხილვისა. «თუმცა ბევრჯერ გამიგონია (სწავლულებისაგან — ი: ბ.), — წერს აკაკი, — რომ ჯერ უნდა იყოს რამე, რომ მერე კრიტიკოსი გამოსჩნდეს და დაჰსწეროს მისი განხილვაო, მაგრამ ეს სულ ტყუილი თვალის ასევეა არის; ის კაცი, რომელსაც წინ უდევს რუსთაველი, ბარათაშვილი და ჭავჭავაძე, სტყუა ამ სიტყვებით, არაფერი გვაქვსო!.. სწავლულებო, მოგვხედეთ! რა არის ეს გულის შემაზარებელი თქვენის მხრით გულგრილობა? გვიჩვენეთ გზა და კვალი და თუ ვერ გამოგყევთ, მაშინ დაგეცინეთ და მაშინ შეგვრისხეთ!»

ამ გზისა და კვალის გაკაფვა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებისა და საერთოდ ქართული მწერლობის მეცნიერულად შესწავლის საქმეში მაინც ილ. ჭავჭავაძეს და აკ. წერეთელს ხედათ წილად.

აკაკის გულწრფელმა მოწოდებამ უდავოდ გარკვეული გავლენა იქონია სწავლულთა წრეებზე. ქართულ პერიოდულ პრესაში თანდათანობით გამოჩნდა წერილები ქართველ მწერლებზე და მათ ცალკეულ ნაწარმოებებზე.

ამჟამად ჩვენთვის საინტერესოა 1870 წლის «დროების» პირველ ნომრებში გამოქვეყნებული პროფ. ალექსანდრე ცაგარლის წერილი «ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში», რომელიც არსებითად ილ. ჭავჭავაძის «კაცია ადამიანს» მიეძღვნა, მაგრამ მასში საყურადღებო მოსაზრებებია გამოთქმული ნ. ბარათაშვილის შესახებაც.

არ შეიძლება უყურადღებოდ იქნეს დატოვებული სარედაქციო შენიშვნაც, რომელიც გახეთმა წერილს წარუმძღვარა: «თუმცა რედაქცია ძნელად დაეთანხმება პატივცემულ ავტორს ზოგიერთი ჩვენი მწერლების დაფასებაზე და ზოგიერთს კერძო მოსაზრებაზედ, მაგრამ მაინც დიდის სიამოვნებით ბეჭდავს თავის გახეთში ამ სტატიას, მით უფრო, რომ ის... პირველად შეეხება ძლიერ საინტერესო, მაგრამ ჯერ გაუხილავ საგნებსა. იქნება ამ სტატიამ საფუძვლიანათ ვერ დააფასოს და ასწონოს ზოგიერთი ჩვენი მწერლები და ლიტერატურის ნაწარმოები, გახეთისათვის დაწერილს მოკლე სტატიას ეს არც მოეთხოვება; იმას მაინც იქს, რომ აღძრავს ამ საგანზე სჯას: შეიძლება ამ სტატიის გამო გამოჩნდნენ შემდეგში ისეთი პირები,

რომელთაც მოჰყიდონ ხელი ჩვენი ლიტერატურის განხილვას და უფრო საფუძვლიანადაც განიხილონ...»¹.

მართლაც, ალ. ცაგარლის წერილში არის საკამათო დებულებები და შესვლულებანი, რომელთა გაზიარება შეუძლებელია, მაგრამ წერილი თავისთავად მეტად საყურადღებოა.

ალ. ცაგარლის აზრით, ბარათაშვილი ისეთივე ორიგინალური და მიუხაზავი მოვლენაა ქართული მწერლობის ისტორიაში, როგორიც იყო ბაირონი ინგლისურ ლიტერატურაში. «ნ. ბარათაშვილი დგას ჩვენს ლიტერატურაში ერთად-ერთი განცალკევებული; არც თითონ მისდევდა ვისგანმე დაქნილ ბილიკს და ვერც არაფერს იმის შემდეგ იმისგან გაღებულ ვზახედ გაიარა; ის არა საჭიროებდა სხვის მიხედვას და იმას კი ვერაფერს მიჰბაძა; თავისთვის თვითონვე გასჭრა გზა და იმის სიკვდილის შემდეგ იმისი კვალი ისეთივე უვალი მინდორი შეიქნა, როგორც ადრე იყო».

თუ ყველა ქართველი მწერლის ნაწარმოებში შეინიშნება ლალი და უდარდელი კილო, ბარათაშვილი ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს. მისი ფოლადისებური ლექსებით წარმოგვიდგება კაცი, რომელიც ყველაზე მაღლა დგას თავისი ნიჭით და ბუნებით, იგი იალბუხივით მაღალია, რომლის შორსგამჭვრეტე სვალთახედვა ყველაფერს წვდება და რომლის გონებაც გარემოცულია «გულის მკვლელი და მომწყვლელი სევდის ნისლითა».

ალ. ცაგარელი სწორად შენიშნავს, რომ დიდმა ნიჭმა და დაკვირვებულმა თვალთახედვამ ნ. ბარათაშვილს საშუალება მისცა გამოემქლავნებინა არა მხოლოდ საკუთარი გულისთქმა და ვნებათა ღელვა. არამედ «უმაღლესი წმინდა კაცობრიული ლტოლვაცა — წარმატების სურვილი, რომელიც წარმოადგინა თავისი ხალხის სიყვარულის სახით».

ალ. ცაგარელმა აღნიშნა, რომ ისტორიულმა გარემოცვამ პოეტს ფეხქვეშ ნიადაგი გამოაცალა, ძლიერი მარწუხებით შებორკა იგი და დატოვა «უსაგნოდ, მარტო». ბარათაშვილის მსგავს ადამიანს არ შეეძლო უსაგნოდ დარჩენა, ამიტომ პოეტმაც გამოსავალი მხოლოდ სიკვდილში პოვა და გასაოცარი გულგრილობით მოიხმო კიდევ «მერანში». ალ. ცაგარლის აზრით, «მერანი» სწრაფვას სიკვდილისაკენ იმ ადამიანისა, რომელმაც გულიდან ამოირეცხა ყველაზე უსაყვარლესი «მამული» თვისი.

ცხადია, ალ. ცაგარლის ეს თვალსაზრისი არსებითად მცდარია. მართალია, «მერანში» ისმის პესიმისტური ჰანგი, მაგრამ ამ ნაწარ-

¹ „დროება“, 1870, № 2.

მოეხმოდნენ არ იგრძნობა სწრაფად სიკვდილისაკენ. «მერანი» უდიდესი ოპტიმიზმით გაქლენილი ქართული პოეზიის შედეგია, იგი კაცობრიობის ბედნიერი მომავლისათვის სამსახურის, პოეტის მტკიცე ნებისყოფის, მისი მაღალი მოქალაქეობრივი გრძნობის ნათელი გამოხატულებაა, რომელშიც მკაფიოდ ისახება მომავალ მზიან დღეთა გარდუვალობა. «მერანი» ერთ-ერთი ძლიერი ნაწარმოებია, რომლიდანაც ნათლად იგრძნობა, თუ რაოდენ უყვარდა პოეტს თავისი ხალხი და თავისი «მამული».

მართალია, ნ. ბარათაშვილი «მერანში» ცხოვრებიდან განდგომაზე გველაპარაკება, მაგრამ ეს არ არის რომანტიკული ინდივიდუალიზმი. პირიქით, მებრძოლი პოეტი მზად არის პირადი სიცოცხლე კაცობრიობის ბედნიერებისათვის გასწიროს, რადგან ღრმად არის დარწმუნებული, რომ

ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული
სულისკვეთება
და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც
დარჩება;
და ჩემს შემდგომად მომესა ჩემსა სიძნელე გზისა
გაუადვილდეს
და შეუპოვრად მას პუნე თვისი შავის ბედის წინ
გამოუქროლდეს.

მართებულად შენიშნავს აკად. გ. ჯიბლაძე, რომ «ბარათაშვილი თავის «მერანში» მიუღებელი სინამდვილიდან ადამიანის განდგომის, მაგრამ არა გაქცევის ყველაზე უფრო ამაღლებულ პოეტურ სახეს გვაძლევს. ეს ადამიანის სინამდვილეს შორდება არა შიშის გამო, ინდივიდუალისტური ან ეგოისტური მიზნებით, რაკი პირადი კმაყოფილება ვერ ჰპოვა, არამედ აღფრთოვანებულია უმაღლესი, ზოგადკაცობრიული იდეით, რომელსაც მომავლის უანგარო სამსახური ეწოდება»¹.

ალ. ცაგარელი ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებასა და «მერანს» შორის გარკვეულ მსგავსებას ხედავს და კატეგორიულად მოითხოვს მწერლის ბიოგრაფიის შედგენას. აქვე იგი ცდილობს გაარკვიოს, თუ «რა გარემოებებსა და შემთხვევებსა ჰქონდა ამ დიდ კაცზედ გავლენა და ზედმოქმედება». ასეთ ფაქტორებად მას მიაჩნია პირველ ყოვლისა ის გარემო და საზოგადოება, რომელშიც უხდებოდა ცხოვრება და მოღვაწეობა ნ. ბარათაშვილს. გარდა ამისა, ალ. ცაგარელი საკმაოდ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს XVIII საუკუნის დასასრულისა.

¹ გ. ჯიბლაძე, კრიტიკული ეტიუდები, ტ. I, გვ. 149.

და XIX საუკუნის დასაწყისის დასავლეთ ევროპის (განსაკუთრებით საფრანგეთის) და რუსეთის საზოგადოებრივი და ლიტერატურული ცხოვრების დიდ ისტორიულ პროცესებს, რომლებმაც «ყველა ცოტათი მაინც განათლებულ ხალხებში თავისი მიმბაძველნი და მიმყოლნი წარმოშობა».

ალ. ცაგარელი ხედავს, რომ ნ. ბარათაშვილის ლექსებში: «სულ ბოროტო» და «ჩემს მერანს» ბევრი ალაგია, რომელშიც თითქმის ნამდვილ იმ სიტყვებს შესვდებით ლერმონტოვის «ეშმაკში» («Демоин») და «მწირში» (ე. ი. მწირი, ბერი, «Мирин»); აგრეთვე ბევრ ალაგს ბაირონის თხზულებაში, მეტადრე «ლიუციფერში». რომელიც ამტკიცებს, რომ ნ. ბარათაშვილი იმით თხზულებებს, იცნობდა. ამ ევროპიდან გამომდინარე უკმაყოფილების გრძნობაზედ, ზედაც საკუთარი ბუნების მიმართულება დაერთო და ამ მიზეზებმა დაჰბადეს ეს, საესე დარდით და ნაღვლით, მწუხარე მოთქმა და ჩივილი და თავით ბოლომდინ გლოვის ზარით გარემოცული ადამიანი».

ნ. ბარათაშვილის სიახლოვე ლერმონტოვთან და ბაირონთან უდავოა, მაგრამ არ შეიძლება ბარათაშვილი მივიჩნიოთ «თავიდან ბოლომდინ გლოვის ზარით გარემოცულ ადამიანად», რადგან, როგორც აკად. გ. ჯიბლაძე აღნიშნავს: «ბარათაშვილის გენიალური ლექსი ადამიანური სიკეთის, მისი ამალღებული მორალის, ბედნიერებისა და ნათელი მომავლის მომჯადოებელი ჰიმნია. ამიტომ მასში აბსოლუტურად არაფერია რეტროსპექტული. აქ ყველაფერი დაკავშირებულია მომავლის ნათელ, ოპტიმისტურ განჭვრეტასთან. ბარათაშვილის პოეტური გენიის უდიდესი სიძლიერეც იმაში მდგომარეობს, რომ მან დაწვეიტა «მსოფლიო სევდის», პესიმიზმის უდიდესი არტახები, ოპტიმისტურად განჭვრიტა კაცობრიობის ბედნიერი მომავალი, რომელიც მხოლოდ თავგანწირული ბრძოლით და უდიდესი მსხვერპლით მოიპოვება»¹.

ალ. ცაგარელი ეხება ბარათაშვილის ლექსების ენასაც. მისი მართებული რწმენით, ნ. ბარათაშვილის პოეტური მეტყველება იმდენად ძლიერია, ლაღი, მარტივი და ადამიანის გულის მოძრაობის, «სულთქმა-ვნებათა» მცირე სიტყვებით გამომცემია, რომ ძნელია მისი შედარება რომელიმე ქართველ პოეტთან, გარდა რუსთაველისა. «ქართული ენა ნ. ბარათაშვილის ლექსებისა დიდად დახელოვნებული და შემუშავებული არის, — არც სულ ძველი, არც ახალი, არც მწიგნობრულ-ხუცური, არც ტეტიურ-სოფლური ან ბაზრულ-ქალა-

¹ გ. ჯიბლაძე, კრიტიკული ეტიუდები, ტ. I. გვ. 154.

ქური; არა, ისეთია სწორეთ, როგორიც უნდა იყოს ლიტერატურისა და პოეზიის ენა»¹.

რაც შეეხება ბარათაშვილის ლექსწყობას, ალ. ცაგარლის აზრით, იგი მშვენიერია, «თუმცა არა სრულიად ქართულ ნაციონალური». მეცნიერის აზრით, ბარათაშვილის პოეზიისათვის ის გარემოებაა დამახასიათებელი, რომ «რითმა გასაკვირველის ხელოვნებით არის გამოთქმული, მარცვლების რიცხვი ლექსში მტკიცედ არის დაცული, — არა ჰგავს იმ პოეტებს, რომლებიც აკეთებენ, ადგენენ და სთხზავენ და არ მოჩუწუხებს წყაროსავით პირდაპირ გულის სიღრმიდან უწყვეტელი განმაცხოვრებელი გრძნობა და პოეტური წარმოდგენა...»

ამ მსჯელობის შემდეგ ჩვენთვის გაუგებარია, თუ რატომ არ მიიჩნევს ალ. ცაგარელი ბარათაშვილის ლექსწყობას ქართულ-ნაციონალურად? იგი ხომ გამოყენება და გაგრძელებაა რუსთაველისა და გურამიშვილის მიერ დადგენილი ბრწყინვალე ტრადიციებისა ახალ ვითარებაში! ბარათაშვილის შემოქმედება ახლის ძიების ნათელი გამომხატველია არა მხოლოდ ლექსის შინაარსობრივი, არამედ ფორმის თვალსაზრისითაც, რომელიც არსებითად ქართული ლექსის უმდიდრეს ტრადიციებს ეერდნობა და მისი განვითარების საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს XIX საუკუნის 30—40-იან წლებში.

ალ. ცაგარლის აზრით, თუმცა ბარათაშვილის კვალს ვერაფერს ვაპყუა, «მაგრამ იმისგან ჩაგდებული მარცვალი ქართულ ნიადაგში, სამშობლო ქვეყანაზედ დათვისილი არ მომკვდარა: იმის პოემამ «ბედი ქართლისა» დაბადა, რამდენადაც გარემოებამ შეაძლებინა, ნაციონალური — ქართული პოეზია, მთელი ახალი ლიტერატურა, ქართული თეატრი, კომედიები ქართული ცხოვრებიდან...» და პოეტის ერთ-ერთი უდიდესი დამსახურება ეს გარემოებაა. იგი წმენდს ნიადაგს ახალი ქართული მწერლობისათვის.

ნ. ბარათაშვილის პოეტურ ტალანტს მაღალი შეფასება მისცა ნიკო ნიკოლაძემაც. 1871 წლის «დროების» კორესპონდენციაში», რომელშიც სხვა საკითხებთან ერთად განიხილა ფაზელის მიერ ნათარგმნი ლერმონტოვის «დემონი», ნიკო ნიკოლაძე შეესო ქართული პოეზიის ზოგიერთ მტკივნეულ საკითხს. მისი აზრით, 70-იანი

¹ სრულიად საწინააღმდეგო თვალსაზრისი განავითარა აკად. ა. შანიძემ. მისი აზრით, «თუმცა ბარათაშვილი მე-19 საუკუნეში წერდა, მაგრამ მისი ლექსებისა და პოემის ენა საერთოდ უფრო მძიმეა და ძნელი გასაგებიც, ვიდრე მე-17 და მე-18 საუკუნის მწერალთა ნაწერებისა» (ნ. ბარათაშვილი, ლექსები, პოემა, წერილები, 1939, გვ. 150). ჩვენ ეს დებულება სადავოდ მიგვაჩნია.

წლების ქართული პოეზია ვერ დგას მაღალ დონეზე. პოეტებს უჭირთ ლექსის გამართვა, რითმისა და სტროფის გულისთვის არ ერიდებიან სიტყვებისა და ფრაზების გამეორებას; მათთვის მთავარია არა ნათელი პოეტური სახის შექმნა, არა აზრის მკაფიოდ და გასაგებად გადმოცემა, რომელიც გარკვეულ შემოქმედებას მოახდენს მკითხველზე, არამედ მათი მთავარი ყურადღება იქითაა მიქცეული, რომ შეადგინონ ოთხ ან ექვს სტრიქონიანი სტროფები, დაიცვან სტრიქონებში მარცვალთა თანათარღობა და ისინი რითმებით დააბოლოვონ. «ამ ცოდვაში კისრამდი ჩაფლულნი არიან სხვა და სხვა წყალტუბელები, მოენიძეები და იმათი მსგავსი სუსტ-პოეტები. გასაკვირველი ისაა, რომ ამ ცოდვაში ხანდისხან ისეთი ნიჭიერი მწერლებიც აღვამენ ფესს, როგორც აკ. წერეთელი და ფაზელია. ჩვენს ლიტერატურაში ამ ცოდვაში უმანკოთ დარჩა მარტო ნ. ბარათაშვილი და ილ. ჭავჭავაძე»¹.

ნ. ბარათაშვილის ნიჭის მშვენიერი შეფასება აქვს მოცემული ნ. ნიკოლაძეს 1877 წლის «დროების» მეთვრამეტე ნომერში დაბეჭდილ ფელეტონში: «სირაჯ-პოეტი (ღია წიგნი, მიწერილი ნ. ბარათაშვილთან, საიქიოს)».

ნ. ნიკოლაძის თქმით, ბარათაშვილი იყო კაცი, რომელსაც «ბედმა უხვად მიაანიჭა მხურვალე გრძნობა, გახსნილი გონება, ნარნარი გული და მშვენიერი ნიჭი. ერთი სიტყვით ყველაფერი, რაც კი შეადგენს ზეცის უძვირფასეს სამკაულს და გვირგვინს». ნ. ბარათაშვილი პოეზიისთვის წამებული რაინდის ბრწყინვალე სახეა.

რაც დრო გადიოდა ინტერესი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებისადმი უფრო იზრდებოდა. პოეტის მეგვიდროების შეკრებით და პუბლიკაციით დიდად იყო დაინტერესებული ქართველი ინტელიგენცია და განსაკუთრებით ილ. ჭავჭავაძე.

1872 წელს ღუშეთში მყოფმა ილ. ჭავჭავაძემ თავისი დის — ელისაბედისა და სიძის — ალექსანდრე საგინაშვილისაგან მიიღო ნ. ბარათაშვილის ოთხი წერილი, მიწერილი მაიკო ორბელიანისადმი. ეს წერილები ილიამ სასწრაფოდ გადაუგზავნა კირილე ლორთქიფანიძეს «კრებულში» დასაბეჭდად და თან მისწერა: «ძმაო კირილე! გიგზავნი ბარათაშვილის წიგნებს. შენ იცი და შენმა რიგიანობამ, როგორც კარგად, შეუშლელად და შეუმცდარად დაჰბეჭდავ. მართლწერა და ნიშნების ხმარება შეუმცდარად დედნისა არის და აგრეთვე უნდა დაიბეჭდოს. საკვირველია, რომ ჩვენგან გაკიცხულ ასოებს არც

¹ «დროება», 1871, № 26.

ნიკ. ბარათაშვილი ხმარობს მაგრე რიგად. ჰსჩანს მაგ ასოებს არც ის ეწეობოდა. შესანიშნავია»¹.

6. ბარათაშვილის ოთხივე წერილი (1848 წ. 3. X, 1845 წ. 9. II, 10. VIII და 9. XII) ჟურნალ «კრებულის» 1873 წლის პირველ ნომერში დაიბეჭდა. დაბეჭდილი ტექსტიდან ამოღებულია ადრესატისა და ზოგიერთი პირების სახელები და მათ ნაცვლად ჩასმულია ასო №, მაგ. «საუფარელო დაო №...ო!» და ა. შ.

ოთხივე წერილი დაბეჭდილია «ქართული სალიტერატურო ისტორიის მასალების» რუბრიკით და გაკეთებული აქვს სარედაქციო შენიშვნა; ეს შენიშვნა ილიას ეკუთვნის. იგი სიტყუასიტყვით არის გაღმობეჭდილი ილიას ზემოხსენებული წერილიდან: «ეს ოთხი წიგნი, ნიკ. ბარათაშვილისაგან ერთსა და იმავე პირთან მიწერილი, გადმოგვცა ჩვენ ერთმა პატივცემულმა პირმა, ქართული ენისა და მწერლობის მოუფარემ. ვისაც ესმის, რა გვარი მნიშვნეულობა აქვსთ ამგვარ წერილებს ლიტერატურის ისტორიისათვის და თვით მწერლის მიმართულების და თვისებების ახსნისათვის, ის ჩვენთან ერთად გულითადს მადლობას მოახსენებს მაგა წიგნების პატივცემულ გადმოცემელსა»².

ამგვარი შენიშვნის გაკეთება ილიამ აუცილებელ საჭიროებად ჩათვალა, რომ იქნებ იმ პირებსაც, რომელთაც მოეპოვებოდათ ნ. ბარათაშვილის ხელნაწერები, აღძვროდათ სურვილი გადაეცათ ისინი რედაქციებისათვის გამოსაქვეყნებლად. «ამგვარი კმევა საჭიროა, ჩემო კირილე! — სწერდა ილია, — ტყუილად კი არ არის ნათქვამი: Мир управляется слабостями людскими».

ამ კმევამ მართლაც გასჭრა, 1873 წლის «კრებულის» მეორე ნომერში დააბეჭდა ნ. ბარათაშვილის უსათაურო ლექსი «დამქროლა ქარმან სასტიკმან...», ზოლო მესამე ნომერში — პოეტის ოთხი წერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი (1841 წ. 28. V, 18. IX, 1842 წ. 2. V და 1843 წ. 21. VIII). ოთხივე წერილი თვით გრ. ორბელიანს გადაუცია «კრებულისათვის», რისთვისაც მან რედაქციის უღრმესი მადლობა მიიღო. სარედაქციო შენიშვნაში «კრებული» იუწყებოდა: «ეს ძვირფასი წიგნები მიწერილია თ. გრიგოლ ორბელიანთან, რომელსაც მათ დასაბეჭდათ გადმოცემისათვის უგულისათდეს მადლობას ვუძღვნით».

«კრებულის» მიერ ნ. ბარათაშვილის წერილების გამოქვეყნება გაზეთმა «დროებამ» ღირსმნიშვნელოვან მოვლენად მიიჩნია. ს.

¹ ი. კ ა ვ ე კ ა ძ ე, წერილები, I, ი. ბოცუაძის რედაქციით, 1949, გვ. 31.

² „კრებული“, 1873. № 1, გვ. 99.

მესხმა ვრცელი წერილი უძღვნა 1873 წლის «კრებულის» პირველ ნომერს.

შეგხო რა ნ. ბარათაშვილის წერილებს, ს. მესხმა ერთ-ერთმა პირველმა მიუთითა იმ მჭიდრო კავშირზე, რომელიც თვალნათლივ იგრძნობა ნ. ბარათაშვილის ეპისტოლარულ და პოეტურ მემკვიდრეობას შორის. ამ წერილებში, — წერდა ს. მესხი, — ნათლად იხატება ის სულის თბილობა, ის «თბილობა» და პაზრის თანამოზიარის ნაკლებობა, რომელიც ასე მშვენიერად გამოხატულია მომეტებულ ნაწილ იმის ლექსებში («ჩემს მერანს», «სული თბილი», «ბოროტი სული» და სხვ.).

მოაქვს რა ვრცელი ამონაწერი ნ. ბარათაშვილის წერილიდან, რომელიც პოეტს 1842 წლის 31 ოქტომბერს მიუწერია მაიკო ორბელიანისათვის, ს. მესხისთვის სავსებით გასაგები ხდება, თუ «როგორ უნუგეშოთ, თბილად და გულ-მოკლულად უნდა ეგრძნო მაშინ თავი განსაკუთრებით ისეთი მაღალი გრძნობისა და იდეალების კაცს, როგორის პატრონიც ნ. ბარათაშვილი იყო»¹.

ნ. ბარათაშვილის პირად წერილებს ს. მესხიც უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის, მწერლის შინაგანი ბუნებისა და მისი შემოქმედების გაგებისათვის.

ყოველივე ამის შემდეგ გაოცებას იწვევს დავით ერისთავის ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა, რომელიც მან 1873 წლის «ТНФЛИССКИЙ ВЕСТНИК»-ში მოათავსა. მისი აზრით, ბარათაშვილის წერილები «უბრალო კაცის წიგნებია», რომლითაც პოეტს თავისი მეგობრების და ნაცნობ-ნათესავთა ამბის შეტყობა სურს. ამიტომ დ. ერისთავი განცვიფრებულია, თუ რატომ მიაჩნია «კრებულის» რედაქციას ეს წერილები ძვირფას მასალად?

დ. ერისთავს საკმაოდ მკაცრი პასუხი გასცა გიორგი წერეთელმა წერილით «ერთი უგბილი», რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ «დროებაში» 1873 წლის 36-ე ნომერში.

გ. წერეთელმა დ. ერისთავის ზემოთ მოტანილ შეხედულებას მოწაფური თვალსაზრისი უწოდა და დაასაბუთა «კრებულის» მიერ გამოქვეყნებული ნ. ბარათაშვილის წერილების უდიდესი მნიშვნელობა. «სანამდის ზემოხსენებული... წიგნები დაიბეჭდებოდა, — წერს გ. წერეთელი, — ყოველს ჩვენგანს «მერანის», «სულო ბოროტოს» და «ქართლის ბედის» დამწერი ეგონა რაღაც ახირებულ მოვლენათ ჩვენს ცხოვრებაში... ჩვენ არაფერი არ ვიცოდით არც იმ მომენტი-სა, როცა ნ. ბარათაშვილი მოქმედებდა და არც იმისი მიმართულე-

¹ „დროება“, 1873, № 19.

ბისა... ვინ იყო თვითონ ბარათაშვილი, რა გული ჰქონდა, რა ბუნება, რა ნიჭის თვისება... ან რა საგანი ცხოვრებისა... ჩვენ ის უფრო სხვა ტომის კაცი გვეგონა, ჩვენ ვფიქრობდით, რომ ეს მდიდარი ყვაილი ჩვენი უწინდელი ცხოვრებისა ადრე დაუზრავს ბაირონის გამეხებულ სარკაზმს, ლერმონტოვის გულმოსაკვლელ ფიქრებს და განუშორებია თავის სამშობლოზედ... აი, ამის გამო ვფიქრობდით, იმას არა ჰყავს ჩვენს ცხოვრებაში არც წინაპარი და არც შთამომავლობა. სხვა ამაზე უფრო სწორი და ძვირფასი გამოკვლევანი ჩვენის სამშობლო ლიტერატურისათვის დაკარგული იყო, სანამდის ნ. ბარათაშვილის წიგნები დაიბეჭდებოდა «ერებულში». ახლა წარმოდგინეთ, რომ ამ წიგნების შემდეგ ჩვენ თითქოს გაგვიცოცხლდა თვალწინ ის დიდი ნიჭისა და აზრის მწერალი, რომლის ცხოვრება აქამდის დაკარგული გვეგონა. ნ. ბარათაშვილის წიგნებმა დაგვისატა თვითონ ნ. ბარათაშვილი ჩვენებურ ახალგაზრდათ, რომელიც ებრძვის გმირებს, ებრძვის გონების წარმატებას, უნდა თავისი სამშობლო ქვეყანა და იმისი ლიტერატურა წინ წაიყვანოს. ამის გულისთვის თვითონაც შრომობს და თავის ნათესავებსა და მეგობრებსაც აღვიძებს, ამხნევებს.

ნ. ბარათაშვილის წიგნების დაბეჭდვის შემდეგ ჩვენ დავინახეთ უფრო ნათლათ თვითონ მისი ღროის ცხოვრება და დავრწმუნდით, რომ იმის სიცოცხლე ამ ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ყოფილა შეწირული... აი, ამდენი ახალი და ძვირფასი მასალა შესძინა ნ. ბარათაშვილის წიგნებმა ჩვენს ლიტერატურას.

ამ ვრცელ ამონაწერში ნათლად არის დასაბუთებული არა მხოლოდ ნ. ბარათაშვილის წერილების ისტორიულ-ლიტერატურული მნიშვნელობა, არამედ წარმოდგენილია პოეტის დაუცხრომელი, მეგრძოლი ბუნებაც.

ინტერესი ნ. ბარათაშვილის პირადი წერილებისადმი შემდგომ წლებშიც არ შენელებულა, მაგრამ კარგა ხნის განმავლობაში ქართული ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებმა ვერ მოიძიეს და ვერ მოახერხეს ვერც ერთი წერილის გამოქვეყნება.

გრ. ორბელიანის გარდაცვალების შემდეგ იონა მეუნარგია შეუდგა მისი არქივის დამუშავებას. ამის შესახებ გაზ. «დროება» იუწყებოდა: «ი. მეუნარგია შესდგომია თ. გრიგოლ ორბელიანის ქაღალდების გასინჯვას და, როგორც გადმოგვცეს, ბევრი რამ საყურადღებო უპოვია ამ ქაღალდებში, როგორც ლიტერატურისა, ისე ჩვენი ქვეყნის უკანასკნელი ხანების ისტორიისათვის. სხვათა შორის ბ. მეუნარგიას უნახავს ორი წერილი ნიკ. ბარათაშვილისა გრ. ორბელიანთან მიწერილი. მისი ბიოგრაფიისათვის საყურადღებოს, ამ ორსავე წე-

რილს დღესა ვბეჭდავთ ჩვენს გაზეთში». პირველი წერილი დათარიღებულია 1837 წლის თებერვლით, ხოლო მეორე — 1844 წლის 23 მაისით. ორივე წერილი დაიბეჭდა 1885 წლის «დროების» 114-ე ნომერში.

ამის შემდეგ, 1893 წელს «კვალმა» პეტრე უმიკაშვილის კომენტარებით VII და X ნომერში გამოაქვეყნა ნ. ბარათაშვილის სამი წერილი ზაქარია ორბელიანისადმი, ხოლო მეთერთმეტე ნომერში დაიბეჭდა წერილი მიხეილ ბირთველის ძე თუმანიშვილისადმი, დათარიღებული 1838 წლის 6 აგვისტოთი.

ზორუნა ნ. ბარათაშვილის პირადი წერილების შეგროვებისათვის მომდევნო წლებშიც გრძელდებოდა და 1895 წლისათვის უკვე იმდენი ბარათი შეუგროვებიათ, რომ მისი ცალკე წიგნად გამოცემაც კი გადაუწყვეტიათ. ამის შესახებ «კვალი» იუწყებოდა: «ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას შეუკრეფია პოეტის ნ. ბარათაშვილის დაუსტამბავი წერილები და აპირებს მის გამოცემას» («კვალი», № 19).

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ თავის ჩანაფიქრს უფრო ფართო ხასიათი მისცა და 1895 წელს გამოსცა პოეტის ლექსები და წერილები. ეს წიგნი იმითაც არის საყურადღებო, რომ დართული აქვს ბარათაშვილის ბიოგრაფია და ცნობები პოეტის ავტოგრაფების შესახებ.

მაგრამ დავიხიოთ ცოტა უკან.

ჩვენ ადრე აღვნიშნეთ, რომ ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა გამოცემის საკითხი პირველად 1846 წელს დაისვა, მაგრამ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ამ კეთილშობილური აზრის განხორციელება არ მოხერხდა.

XIX საუკუნის მესამე მეოთხედიც ისე იწურებოდა, რომ ეს საკითხი კატეგორიულად არავის დაუსვამს. მხოლოდ 1873 წელს «კრებულის» მესამე ნომერში პ. უმიკაშვილის მიერ გამოცემული გრ. ორბელიანის ლექსების გარჩევისას ნიკო ნიკოლაძემ კატეგორიულად მოითხოვა ჩვენი სახელოვანი მწერლებისა და მათ შორის ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებების გამოცემა. «ჩვენი მწერლობის უბედურება იმაში მდგომარეობს, — წერდა იგი, — რომ მკითხველი საზოგადოება ვერ იცნობს ჩვენი პოეტების სრულ შრომას. იმას თვალ წინ არ უდგია თითოეულის მათგანის სრული სახე და ხასიათი. ჩვენი პოეტების თხზულებები აქა-იქ, სხვა-და-სხვა გამოცემებშია დაფანტული, ზოგჯერ დამახინჯებულიც და მკითხველს არავითარი საშუალება არა აქვს შეკრიბოს, შეაერთოს და შეავსოს თავისი საყვარელი მწერლის ლექსები, მათგან ერთბაში და სრული შთაბეჭდილების მისაღებათ...

ჩვენ მწერლობას ბევრი იმისთანა ღირსოვანი პოეტები ჰყავს, რომ-
ლების შრომა უფრო აყვავებულ მწერლობასაც დააჩნდებოდა, არა
თუ ჩვენსას. მაგრამ იმათი ღვაწლი თითქოს არც კი არსებობდეს, ისე
უმნიშვნელო და უგაველნოა, მართო იმ მიზეზით, რომ მკითხველ სა-
ზოგადოებას მათი მართო ორი სამი ლექსი წაუკითხავს, ისიც დროგა-
მოშვებით, როცა უწინდელი ლექსის შთაბეჭდილება დავიწყებული
ყოფილა. ალ. ჭავჭავაძის, ნ. ბარათაშვილის, ილ. ჭავჭავაძის, აკ. წე-
რეთლის და სხვების შრომას ამით ძლიერ ბევრი აკლდება; უფრო მე-
ტი ვნება ჩვენ მწერლობას ეძლევა, და ბედნიერი იქნება ის დღე, რო-
ცა ჩვენს მკითხველ საზოგადოებას ამ მწერლების თხზულებების
კრებულები მიეცემა».

ამის შემდეგ საკმაო დრომ განვლო და 1875 წლის 17 დეკემბერს
«დროებამ» სასიხარულო ცნობა გამოაქვეყნა: «იბეჭდება ნიკოლოზ
ბარათაშვილის ლექსები, რომელიც ამ მოკლე ხანში ცალკე წიგნათ
გამოვაო».

მართლაც, ქართველმა მკითხველმა საზოგადოებამ 1876 წლის და-
საწყისში პატარა წიგნაკის სახით მიიღო ნ. ბარათაშვილის ლექსების
პირველი გამოცემა, რომელშიც შევიდა პოეტის 30 ლექსი და პოემა
«ბედი ქართლისა». გამოცემის საერთო ტირაჟი 1200 ცალს უდრიდა.

ამ კრებულის გამოცემის ინიციატივა ილია ჭავჭავაძეს ეკუთვნის.
კრებულის შედგენაზე და გამოცემაზე უმუშავნიათ ილ. ჭავჭავაძეს,
კ. ლორთქიფანიძეს და პ. უმიკაშვილს.

საუფრადღებოა წინასიტყვაობა, რომელიც გამომცემლებმა ამ წიგ-
ნაკს დაურთეს. ეს არის პირველი წინასიტყვაობა ნ. ბარათაშვილის
ლექსთა კრებულის პირველი გამოცემისა, რომელიც მშვენიერად გად-
მოგვეცემს, თუ როგორ მზადდებოდა ეს სანუკვარი წიგნი, რო-
გორ უტკეროდა ქართველი ინტელიგენცია ბარათაშვილის მემკვი-
დრეობას, რა სიძნელეებს ხვდებოდნენ გამომცემელნი და როგორი
იყო მათი მიზანი.

წინასიტყვაობის ენა, სტილი და შინაარსი გვაფიქრებინებს, რომ
იგი ილ. ჭავჭავაძეს უნდა ეკუთვნოდეს. «ეს ლექსთა კრება ნ. მ. ბარა-
თაშვილისა, — ვკითხულობთ წინასიტყვაობაში, — გადმოვბეჭდეთ
ჩვენ თვით პოეტის საკუთარის ხელნაწერთაგან, რომელნიც ეკუთვნო-
დნენ თ. გ. დ. ორბელიანს. ხოლო ოთხი ბოლოს მოქცეული ლექსი¹
სხვა ხელნაწერებში ვიპოვეთ. მათ შორის «ჩინარი» ზედმიწევნით ვი-
ცით, რომ ნ. ბარათაშვილის თქმულია. დანაშთენს სამ ლექსზედ კი

¹ ეს ლექსებია: „შვეიშრობ ცრემლსა“, „დამქროლა ქარმან“, „ჩინარი“ და
„მადლი შენს გამჩენს ღამასო ქალო“. ი. ბ.

ქართული მწერლობა, წიგნი პირველი

ლაექსნი

თქუღნი

თნბარათაშვილისაგან

თფილისი

ექეთიჲ ხელაჲის სტამბა.

1876

ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის პირველი
გამოცემის გარეკანი

განჯის ეკლესია, რომლის გალავანშიც იყო დაკრძალული 'ნ. ბარათაშვილი

მაგას ვერ ვიტყვით, თუმცა ბარათაშვილის სიტყვის კილო და სიცხო-ველე მართლ-გრძნობისა ზედ ამჩნევია. სამწუხაროთ, ჩვენ უნდა ვსთქვათ, რომ ერთის დედანის გარდა, ვერსად ვერ ვიშოვნეთ სხვა ნამდვილი ხელ-ნაწერი პოეტისა, ანუ სარწმუნოთა გვამთა გადმონაწერები, რომ შეგვედარებინა ერთმანეთთან და ისე შედარებით შეთანხმებული დაგვებუჭდა.

დავებუდეთ კი ეს წიგნი, მაგრამ მით ჩვენი გულითადი წადილი მთლად არ დაკმაყოფილებულა. ჩვენ გვსურდა ყოველი თხზულება ამა ჩვენის ნიჭიერის პოეტისა, ყოველი ნაწერი, ყოველი მიწერ-მონაწერი მისი და ამასთანავე ყოველივე ცნობა მის ყოფა-ცხოვრებაზედ შეგვეკრიფა და იმისთანა სრული წიგნი დაგვებუჭდა, რომ ეს ჩვენი საუცხოოვო მწერალი გამოსატულიყო ჩვენის საზოგადოების წინაშე სრულის თავის თვისებითა. ეს წადილი ჩვენი დაბრკოლდა მით, რომ ვერსად ვერ ვიხილეთ ვერც სრული თხზულება ნ. ბარათაშვილისა და ვერც სრული და ჭეშმარიტი ამბავი მისის ყოფა-ცხოვრებისა. იმედი გვაქვს, რომ ჩვენის ქართულის სიტყვიერების მოყვარენი ამაში შეგვეწყვიან და ვისაც რა ეგულება სადმე ნ. ბარათაშვილის თხზულება თუ ნაწერი რამ, ანუ მის ყოფა-ცხოვრებაზედ ცნობა, გადმოგვცემს ჩვენ, რომ დღეს არა, საკვალაოდ მაინც შესაძლო გვექმნას წარმოუდგინოთ ქართველობას მისის ღირს-სახსოვრის პოეტის სრული თხზულება და შესაბამი ბიოგრაფია».

ქართველი ინტელიგენცია ამ ბოლო სტრიქონებს იმდენად დიდ მნიშვნელობას აძლევდა, რომ წინასიტყვაობა მთლიანად გადმოებუდა «დროებაში» (1876 წ. № 8), როგორც თსოვნა და მოწოდება ქართველი ხალხის მიმართ.

ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებული უმაღლვე იქცა ლიტერატურული კრიტიკის უურადლების საგნად. გაზეთმა «დროებაში» 1876 წლის მე-60 და 61-ე ნომრებში მოათაფსა გიორგი თუმანიშვილის ვრცელი რეცენზია: «ლექსნი თქმულნი ნ. ბარათაშვილისაგან, 1876 წ.».

სარეცენზიო წიგნის მნიშვნელობას გ. თუმანიშვილი იმაში ხედავს, რომ მისი გამოსვლის შემდეგ ფართო მკითხველ საზოგადოებას შესაძლებლობა მიეცა თავმოყრილი ენახა და გასცნობოდა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებას, ხოლო ლიტერატურულ კრიტიკას — დაეფასებინა პოეტის ნიჭი.

გ. თუმანიშვილის აზრით, უკანასკნელი ექვსი ათეული წლის განმავლობაში რამდენიმე ისეთი «პოეტი აღმოგვიჩნდა, რომლის მსგავსებს ვერც ერთი ევროპელი ხალხი თავიანთში ვერც დასთვლის ათობით და ოცობით» და ამ რჩეულთა შორის არის ნ. ბარათაშვილიც.

გ. თუმანიშვილმა მშვენიერად შენიშნა, რომ ბარათაშვილი გულ-

მოკლული მოსთქვამს სოფლის დაუდგრომლობაზე, ამაოებაზე, «ბუღ-
ბულისაგან ვარდის დაკარგვაზე, სიყვარულის დაღატზე», ამ სოფლის
ამაოებით გამოწვეულ ადამიანის უკმაყოფილებაზე, რომ ყოველივე
წარმავალია, რადგან სოფელსაც უნდა ბოლო მოეღოს, მაგრამ პო-
ეტს არ უნდა გულთან ახლოს მიიტანოს ეს მწვავე განცდა, მას სურს
«თავის თავს დაუმტკიცოს, რომ მაინც ღირს იცოცხლოს კაცმა და
სარგებლობაც მოუტანოს ამ მუხთალ სოფელს». ეს «საყოველთაო
ფიქრი» პოეტისა, მშვენიერად გამოიხატა ლექსში «ფიქრნი მტკერის
პირას».

გ. თუმანიშვილის აზრით, ცხოვრებისაგან გულგატეხილი პოეტი
თითქოს ხელს ჩაიქნევს და ლექსში «ჩემთ მეგობართ» უზრუნველი,
ლალი, უდარდელი ცხოვრებისა და დროის ტარებისაკენაც კი მოუწო-
დებს თავის მეგობრებს, მაგრამ ეს მხოლოდ წუთიერი განცდაა, პოეტი
ვერ შეეგუა სულის შემხუთველ ატმოსფეროს და თუმცა დაჰქროლა
«ქარმან სასტიკმან» და მსახვრალმა ხელმა მოუკლა ემაწვილს «ბრმა
სარწმუნოება», მაგრამ ვერ ჩაკლა მასში მეტრძოლი სული და მრისხა-
ნედ ააშხედრა ბოროტი სულის წინააღმდეგ.

კრიტიკოსის რწმენით, ბარათაშვილის მდგომარეობაში მყოფი სუს-
ტი ნებისყოფის ადამიანები თავს დახრიდნენ სასტიკი ბედის წინაშე,
შეეგუებოდნენ უსამართლობას და უგუნურებას, შესთხზავდნენ ლექ-
სებს ჩვენი ჯარის გამარჯვებაზე, ქალების სილამაზეზე, ადამიანის პი-
რუტყეულ ინსტინქტებზე და სხვ. მაგრამ ასე არ მოიქცა ბარათა-
შვილი, მან «არ მოინდომა თავის ჩანგთან ორგულად მოქცევა. პოეტ-
მა დაიწყო თავისებურად სიმღერა ამ ქვეყნის დაუდგრომლობაზე და
თავის უბედურობაზე. არა, ეს ცოტაა, პოეტი თავის ლექსებში გამოს-
თქვამდა იმ აზრებს და იმ გრძნობებს, რომელნიც უნებლიეთ ებადე-
ბოდნენ იმ დროს უკეთესს ქართველებს. იმ მშვენიერ, გრძნობით სავსე
ლექსებში დაგვიმღერს განუსაზღვრელ სიყვარულზე სამშობლოსადმი,
მეფე ირაკლის სიბრძნეზე, სულიერ (პლატონურ) სიყვარულზე, თავის
სატრფოს უბოლოო პატივისცემაზე, ჩვენ დედების ერთგულებაზე თა-
ვის სამშობლოსადმი, ჩვენ ძველებურ და ახლანდელ ურთიერთ განხეთ-
ქილებაზე და სხვ.».

გ. თუმანიშვილი პირველი კრიტიკოსია, რომელმაც შენიშნა და
მკვეთრად გაუსვა ხაზი ბარათაშვილის პოეზიაში სულიერი სიყვარუ-
ლის გრძნობის არსებობის ნათელ ფაქტს.

გ. თუმანიშვილის დამსახურება იმაშიც მდგომარეობს, რომ მან
განსაკუთრებით გაამახვილა ყურადღება პატრიოტულ მოტივზე ბარათა-
შვილის შემოქმედებაში და გარკვევით მიუთითა, რომ ბარათაშვი-
ლის პატრიოტიზმი «არ ჰგავს იმ პირუტყეულ პატრიოტიზმს... რო-

მელიც უნერგავს კაცს ჰაზრს, რომ ვინც შენ ხალხს არ ეკუთვნისო, გაქლიტე და გასრისეო. ამის წინააღმდეგ პოეტი აღუძრავს კაცს გულში იმ პატიოსან გრძნობას, რომელიც იმას ააღებინებს ხმაღს, როცა მოძმე იღუპება უცხო ვიღაც პირუტყვ მტრებისაგან; პოეტი უნერგავს კაცს გულში იმ გრძნობას, რომელიც ამსხვერპლინებს იმას პირად სიკეთეს სამშობლოს სიკეთისათვის». ბარათაშვილი აბსოლუტურად თავისუფალია შოვინიზმის ყოველგვარი გამოვლინებისაგან. იგი თავისუფალია აგრეთვე სენტიმენტალური გრძნობებისგანაც და ღრმად არის დარწმუნებული, რომ «ის ამ თავის ტანჯვით მოუტანს სამშობლოს და შთამომავლობას სარგებლობას».

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაში გ. თუმანიშვილმა ზოგიერთი ჩრდილოვანი მხარეებიც დაინახა. მაგალითად, მისი აზრით, ბარათაშვილი არ არის ისეთი მრავალმხრივი პოეტი, როგორც დ. გურამიშვილი, ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი, რადგან «ბარათაშვილი არ ჰხატავდა მრავალ-ფეროვან კაცის გულს, რომ ის არ იცნობდა სხვის ოცნებებს და გრძნობებს ისე, როგორც თავისას, რომ ის არ იყო კარგი მცნობი ნამდვილ ცხოვრების წერილმან მხარეებისა».

კრიტიკოსის ამ თვალსაზრისის გაზიარება ყოველად შეუძლებელია. ბარათაშვილის გულისტივილი პროგრესული კაცობრიობის გულისტივილია და მკაფიო გადმოცემა აგრეთვე იმ წმინდა გრძნობებისა, რაც აღუღებდა 30 — 40-იანი წლების ჭეშმარიტ ქართველობას. ამ ტკივილების, თავისი ხალხის ოცნებებისა და გრძნობების გადმოცემის სიძლიერის თვალსაზრისით ნ. ბარათაშვილს დ. გურამიშვილი თუ შეედრება.

გ. თუმანიშვილის აზრით, ბარათაშვილი ძლიერია, როდესაც გადმოგვცემს რომელიმე კეთილშობილურ აზრს (ზოგადს, განყენებულს), როდესაც იგი დიდი მწუხარებითა და გულის ძვრით გვესაუბრება ჩვენი ქვეყნის ბედზე, ასეთ ნაწარმოებებს «ასვია უეჭველი უკვდავების ბეჭედი», მაგრამ როდესაც პოეტი აღწერს ან არჩევს ისტორიული პირის მოქმედებას და ნიჭს და იძლევა მის შეფასებას, «მაშინ კი ლექსს ატყვია რაღაც მძიმე, რიტორიული ხასიათი და ბევრით ეწინააღმდეგება იმის შემდგომს სტრიქონებს, სადაც ისტორიულ პირების გრძნობებში ცხადად გვესმის თვით პოეტის გრძნობა».

ამგვარი მცდარი მსჯელობიდან გამომდინარე, გ. თუმანიშვილი ასკვნის, რომ ისეთ ნაწარმოებში, როგორიცაა «ნაპოლეონი» და «საფლავი მეფის ირაკლისა» ვერ იცნობ სრულებით ნ. ბარათაშვილის ნიჭს».

თუ რამდენად უმართებულოა კრიტიკოსის ეს დასკვნა, ამას ქვემოთ, ზემოხსენებულ ნაწარმოებებზე მსჯელობის დროს დავინახავთ.

გ. თუმანიშვილს უნდოდა ამავე წერილში ეჩვენებინა, თუ რა პირობებმა და გარემოებებმა წარმოშვა ბარათაშვილი, რა გავლენას ახდენდა იგი თავისი დროის საზოგადოებაზე და განესაზღვრა ბარათაშვილის ადგილი ჩვენი მწერლობის ისტორიაში, მაგრამ ზემოხსენებულ საკითხებზე ლაპარაკი შეუძლებლად მიიჩნია, ვიდრე არ გამოიცემოდა ჩვენი ნიჭიერი მწერლების ნაწარმოებები, არ დაიწერებოდა ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფია და იმ პერიოდის საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორია.

ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებული 1876 წლის გამოცემას გამოეხმაურა გაზეთი «Тифлисский вестник»-იც, რომელმაც 1876 წელს მეჩვიდმეტე ნომერში ხელმოუწერლად დაბეჭდა ნიკო ნიკოლაძის წერილი (წერილს ბოლოში მიწერილი აქვს «გაგრძელება იქნება»), მაგრამ გაზეთის მომდევნო ნომერებში გაგრძელება არ გვხვდება).

ნ. ნიკოლაძის მართებული რწმენით, «Бараташвили является в грузинской литературе несомненным новатором», რომელიც განსაკუთრებული შესწავლისა და დაფასების ღირსია, მაგრამ ჩვენ დღემდე არაფერი ვიცით მისი ცხოვრების შესახებ, არ ვიცით მისი დაბადებისა და გარდაცვალების ზუსტი თარიღები, მასთან ახლოს მდგომ პირებს, გრ. ორბელიანს და ლ. მელიქიშვილს, ამ მხრივ არაფერი გაუკეთებიათ და ეს იმ დროს, როდესაც «Сила стиха, мысли, чувства и страсти составляла отличительный признак его сочинений, производивших на читателя глубокое впечатление».

თუ გ. თუმანიშვილის გაგებით, ნ. ბარათაშვილმა არ გამოხატა მრავალფეროვანება კაცის გულისა, რადგან იგი არ იცნობდა სხვის ოცნებებსა და გრძნობებს, ნ. ნიკოლაძემ სრულიად მართებულად, საწინააღმდეგო თვალსაზრისი განავითარა: «Понятно, следовательно, какое громадное значение должен иметь в... литературе талантливый поэт, в первый раз решающийся отразить в своих произведениях жизненные мотивы своего времени и высказывающий в них сомнения, думы и стремления лучших людей своего века. Такое именно значение имеет в грузинской литературе... Н. Бараташвили».

ნ. ნიკოლაძე მშვენივრად გრძნობს სიტყვების ეკონომიურობას და ფორმის შეკუმშულობას, რაც ახასიათებს ბარათაშვილის ლექსებს. ამ მხრივ იგი შორდება ალ. ჭავჭავაძეს და მეტად ახლოს მიდის რუსული პოეზიის ბრწყინვალე ვარსკვლავთან — ლერმონტოვთან. «Н. Бараташвили скуп на слова и сжат в форме, и общее впечатление, производимое им на читателя, какое получается в русской литературе при чтении стихов Лермонтова. Тут мы видим ту же силу стиха, ту же резкость красок, то же отсут-

ვსე დეტალები და ტენიები, და სმისმ თოტ ჟე სტალნიოი ზვუკ ტჟელო-გო მოლოტა, ვხმავიოშეო დანიიი ბრძა და დანიიუ მუსტუ ვ გოლოუ ჩნთაქლუა».

ნ. ნიკოლაძე სიამოვნებით აღნიშნავს იმ გარემოებას, რომ ამ გამოცემის შემდეგ ნ. ბარათაშვილის მრავალი გამონათქვამი უკვე გავრცელდა ხალხში აფორიზმისა და სენტენციის სახით.

ნ. ნიკოლაძემ ისიც შენიშნა, რომ ნ. ბარათაშვილის ადრინდელი პერიოდის ლექსები არ იყო თავისუფალი წინამორბედი პოეტების ლექსების გავლენისაგან, მაგრამ მომდევნო პერიოდში იგი სავსებით ორიგინალურ მწერლად ჩამოყალიბდა.

ნ. ნიკოლაძე განსაკუთრებით ჩერდება ლექსზე «მადლი შენს გამჩენს ღამაზო». მისი აზრით, ამ ლექსში «В первый раз в грузинской литературе уловлен народный говор, народная обрисовка предметов, народный стих, — словом, грузинская народная поэзия вышла в этом стихотворении своей истинной отгласок».

მიუხედავად ამ პოზიტიური მსჯელობისა, ნ. ნიკოლაძის მიერ წერილში გავითარებული ზოგიერთი დებულება მართებულად გააკრიტიკა აკად. გ. ჯიბლაძემ «კრიტიკული ეტიუდების» პირველ ტომში. მაგალითად, შეუძლებელია გაზიარებულ იქნეს ნ. ნიკოლაძის დებულება, რომ თითქოს «სასიყვარულო თემებზე დაწერილი ლექსები ფორმის დიდ სიღამაზეს და სიტყვის სიძლიერეს ამქლავენებენ, მაშინ, როდესაც ლექსები ფილოსოფიურ ან ცხოვრების სულიერ მხარეებს შეეხებიან, მკრთალი და ღუნეა». ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ბარათაშვილის პოეზია ვერ პოვებდა საყოველთაო აღიარებას, რაც მას ხვდა წილად. სწორედ «ფილოსოფიური და ცხოვრების სულიერი მხარეების» ამსახველი ნაწარმოებები წარმოადგენს იმ ძვირფას საგანძურს, რომელშიც საოცარი ძალით მქლავნდება აზრის სიღრმე და სიტყვის სიძლიერე, ფორმისა და შინაარსის მონოლითურობა.

არც ის დებულება მიგვაჩნია მართებულად, თითქოს ნ. ბარათაშვილს საუკეთესო ლექსების გვერდით მოეპოვებოდეს სუსტი და გაჭიანურებული ლექსები, რომელთაც არ გააჩნიათ :რც უზადო გარეგნული დახვეწილობა და არც ნათელი შინაარსი.

მართალია, ბარათაშვილის ყველა ლექსი არ არის თანაბარი შინაარსის, მაგრამ შეუძლებელია მის შემოქმედებაში მოიძებნოს სუსტი და გაჭიანურებული ლექსი, თუნდ ერთი სტროფიც, რომელსაც აკლდეს გარეგნული დახვეწილობა და ნათელი შინაარსი¹.

¹ დაწერილებით იხ. გ. ჯიბლაძე, „ეტიუდები“, I, გვ. 24 — 26, და დ. გამეზარდაშვილი, ნაკვევები ქართული რეალიზმის ისტორიიდან, II, გვ. 635—637.

ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის გამოცემამ და გ. თუმანიშვილისა და ნ. ნიკოლაძის წერილებმა ხელი შეუწყო ინტერესის გაღვივებას პოეტის შემოქმედებისადმი მოძმე სომეხ ხალხშიც. როგორც გაზეთი «დროება» იუწყება: «ერთ სომეხს ნიკ. ბარათაშვილის ორი ლექსი გადაუთარგმნია სომხურად: «ბულბული ვარდზე» და «ვპოვე ტაძარი». ამბობენ კარგად არის გადმოთარგმნილი».

სამწუხაროდ, გაურკვეველია, თუ ვინ იყო ამ ლექსების მთარგმნელი, მაგრამ თავისთავად ეს ფაქტი ნათელი მაუწყებელია, რომ სომეხთა საზოგადოებაში ინტერესი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებისადმი 1877 წლიდან იჩენს თავს და არა 1893 წლიდან, როდესაც პოე. კონსტანტინიანცის მიერ იქნა გადათარგმნილი ნ. ბარათაშვილის «მერანი», როგორც ამას პროფ. ლეონ მელიქსეძე გვაუწყებს¹.

ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებულს მკითხველი საზოგადოება მწუხრავალი ირემივით დაეწაფა და მთელი ტირაჟი სწრაფად გაიყიდა. ვინაიდან მოთხოვნილება საკმაოდ დიდი იყო, ამიტომ «დროებამ» დააყენა საკითხი მისი მეორედ გამოცემისა და გამომცემლებს რაზდენიმე საყურადღებო მითითება და რჩევაც მისცა: «ჩვენ შევიტყვეთ, — იუწყებოდა «დროება», — რომ მთელი პირველი გამოცემა ჩვენი უკუდავი პოეტის ნ. ბარათაშვილის ლექსებისა სულ ერთიანად გაყიდულა. იმედი გვაქვს, რომ ამ წიგნის გამომცემლები მეორე გამოცემას არ დააგვიანებენ. მაგრამ ძალიან კარგი იქნება, რომ მეორე გამოცემაში ჩაურთონ შემოკლებული მაინც ავტორის ბიოგრაფია და ზოგიერთი სხვა თხზულებები (ამბობენ, სხვათა შორის, რაღაც ტრაგედია დარჩენილია), რომელიც უეჭველია მოიპოვება ჩვენში. ბიოგრაფიის შედგენა მით უფრო საჭიროა ახლა, რომ ჯერ ჩვენში კიდევ ცოცხალი არიან ამ ნიჭიერი პოეტის მცნობნი და ნათესაეები (თ. გრ. ორბელიანი, სიმე მისი და სხვ.), რომელთაგან ადვილათ შეიძლება შეკრება ამისათვის საჭირო ცნობებისა»².

ნ. ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის მეორე გამოცემა 1879 წელს გამოვიდა. პირველი გამოცემისაგან იგი მხოლოდ იმით განსხვავდება, რომ წინასიტყვაობა არ ერთვის. პოეტის ნაწარმოებები მასში ზუსტად ისეა გადმობეჭდილი, როგორც იგი პირველ გამოცემაში გვხვდება.

უდავოა, რომ ორი წლის მანძილზე, რაც პირველსა და მეორე გამოცემას ერთმანეთისაგან აშორებდა, ვერ იქნა აღმოჩენილი ნ. ბარათაშვილის ვერც ერთი ახალი ავტოგრაფი, მაგრამ მეორე გამოცემის შემდეგ არ შეწყვეტილა პოეტის ხელნაწერების ძებნა; პირიქით, მან

¹ იხ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. III, გვ. 109.

² „დროება“, 1878, № 136.

უფრო ფართო ხასიათი მიიღო და ხელნაწერებთან ერთად შეუდგნენ ბარათაშვილის სურათის ძიებასაც.

ამ მხრივ ინიციატივა ზაქარია ჭიჭინაძემ გამოიჩინა, რომელმაც გადაწყვიტა ქართველი მწერლების სურათების შეგროვება და საბინინოს შემწეობით მათი დაბეჭდვა ლაიფციგში, მაგრამ ეს არც ისე იოლი აღმოჩნდა. ზოგიერთი მწერლისა და, კერძოდ, ნ. ბარათაშვილის სურათის პოვნა საკმაოდ ძნელი შეიქნა. ზ. ჭიჭინაძე კი იმედს არ კარგავდა და «დროების» საშუალებით იუწყებოდა: «მე შევიტყუე, ვითომც ბარათაშვილის სურათი თ. გრ. ორბელიანს ჰქონიო, ამაზე სამჯერ-ოთხჯერ მივმართე თ. გრ. ორბელიანს და მან გადმომცა, რომ მისი სურათი მე კი არა მაქვსო და იმის დას კი აქვსო, რომელიც ამჟამად ქართლში სცხოვრობსო».

ახლა მე მივმართავ უველას და ვთხოვ, რომ თუ ვისმე მოეძებნება სადმე ხსენებული სურათი ნ. ბარათაშვილისა, წარმოადგინოს თბილისში «დროების» რედაქციაში, საიდანაც შემდეგ გადაეღებინებ პირს და დედანს დავუბრუნებ უკან»¹.

მიუხედავად გულწრფელი თხოვნისა, «დროების» რედაქციას ბარათაშვილის სურათი არ მიუღია.

1881 წლის 21 თებერვლის «დროების» ფურცლებზე დაიბეჭდა ვლადიმერ მიქელაძის წერილი: «ნიკო ბარათაშვილი».

ავტორი მიზნად ისახავდა ეჩვენებინა, «თუ რა დამოკიდებულება აქვს ბარათაშვილის მუზას საქართველოს საზოგადოების მდგომარეობასთან, იყო კაეშნის პოეტი, გამომთქმელი ჩვენის გულის ტკივილისა თუ არა».

ვლ. მიქელაძის რწმენით, ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება ნაყოფია XVIII საუკუნის მიწურულისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ისტორიული ცხოვრების და საზოგადოებრივი აზრის ჭიდილისა. «ნ. ბარათაშვილი თავის ლექსებში გვიხატავს იმ საშინელ პსიქოლოგიურ წამს, რომელსაც რუსები გარდამავალ წამს ეძახიან (Переходный момент); მისი ნაწერები შეადგენს ერთს საქართველოს ისტორიის გვერდს, საცა მჭერმეტყველურად გამოიხატება ჩვენი საზოგადოების მდგომარეობა მეოცდაათე და მეორმოცე წლებში მდგომარე საუკუნისა».

ვლ. მიქელაძე გრძნობს, რომ პოეტის სევედა-კაეშანი არ არის პირადული ხასიათის, იგი ერის ტკივილების, მისი ფიქრისა და აზრის გადმომცემია, «მთელი ერისა და პოეტის გრძნობა ერთმანეთზე არის გადაბმული; ერთის მეორისაგან დაშორება შეუძლებელია, თითქმის პირველზედ აღზრდილა მეორე».

¹ „დროება“, 1880, № 228.

მართალია, ერს წარსულისაგან ბევრი ტანჯვა და უბედურება ახსოვდა, მაგრამ მაინც მისტიროდა მას, რადგან აწმყოში გაურკვეველი, მომავლისაგან უარესს ელოდა. ერის ამ უნუგეშო განწყობილებამ გამოხატულება პოეტის სტრიქონებში პოვა:

ჰე, მწირო, სოფლად ყოველსა აქვს ქამი და ბოლო,
მაგრამ ამას ეწუხ, რომ უქამოდ მელების ბოლო!

მაგრამ გავიდა დრო, ქართველი საზოგადოება გაერკვა ახალ პოლიტიკურ ვითარებაში, ბარათაშვილმაც დაინახა ის დადებითი შედეგები, რაც საქართველოს რუსეთთან შეერთებას მოჰყვა და მის გონებაში აკიაფდა იმედის ნათელი სხივი. ეს გრძნობა მშვენიერად არის გადმოცემული ლექსში «საფლავი მეფის ირაკლისა».

კრიტიკოსი გულმოკლულია «კაეშნის პოეტის» უდროოდ დაკარგვით, რომლის ნიჭმაც ვერ მოასწრო გაშლა მთელი ძალით და მშვენიერებით. მიუხედავად ამისა, ვლ. მიქელაძე ბარათაშვილის მთელ შემოქმედებას მეტად მაღალ შეფასებას აძლევს. ქართულ მწერლობაში მას ვერ უპოვია ნაწარმოები «რომელშიც ღირიზში იმ სიმაღლეზედ ასულიყოს, როგორც ნ. ბარათაშვილის ლექსებში. გრძნობათა სიღრმე, ზედმიწევნილი ფანტაზიის ძალა და ნათლად აზრის გამოხატვა — ამაღირსებანი მისი მუზისა. წაიკითხეთ მაგალითებრ «მერანი» და მითხარით, ვის ნაწერში, არა თუ თანამედროვე პოეტთა შორის, არამედ მდგომარე საუკუნის მრთელს ჩვენს ლიტერატურაში, გამოიხატება მსგავსი სიმძლავრით სულის ღელვარება, გრძნობათა ტანჯვა და გულის კვნესა, როგორც ამ მოკლე ლექსში. აქ პოეტის ფანტაზიის ფრთები თითქოს ცის კამარას ევლება, გრძნობათა ზვირთები ყელს შემოგწოლია, თითქოს გაღრჩობენო».

ასე დაახასიათა ვლ. მიქელაძემ ნ. ბარათაშვილის პოეზია, რითაც უფრო გააღრმავა ინტერესი პოეტის მემკვიდრეობისადმი.

«დროების» მოწოდებას, რათა თანამედროვეებს მიეწოდებინათ ცნობები ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, პირველად კონსტანტინე მამაცაშვილი გამოეხმაურა. 1881 წლის «დროების» 206-ე ნომერში დაიბეჭდა მისი ვრცელი წერილი ნ. ბარათაშვილის შესახებ, რომელიც ნაწილობრივ მემუარული ხასიათისაა და საინტერესო მასალას წარმოადგენს პოეტის ბიოგრაფიისათვის. კ. მამაცაშვილი გარკვევით მიუთითებს, რომ ბარათაშვილს ლექსების წერა ძალიან ადრე, ჯერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლის პერიოდში დაუწყია, მაგრამ მისი ლექსების დიდი ნაწილი დაკარგულიაო. დაკარგულ ნაწარმოებთა შორის იგი ასახელებს პოემას «ივერიელნი», რომელიც პოეტს მისთვის წაუკითხავს, «ამ პოემაში იყო აღწერილი ჩვენი აპყვა—

ვებული ცხოვრება 10, 11 და 12 საუკუნეებისა. იმ ლექსების გადაკეთება უნდოდა, რომელნიც ისეც მშვენიერია იყო».

კ. მამაცაშვილი ნ. ბარათაშვილის დაბადების თარიღად 1816 წლის 22 ნოემბერს აცხადებს, ხოლო გარდაცვალების თარიღად — 1847 წლის 21 აგვისტოს. იგი უთითებს ბარათაშვილის დაკრძალვის ადგილსაც: «გვამი ნ. ბარათაშვილისა არის დამარხული ელიზავეტოპოლში პატარა რუსის ეკლესიის გალავანში».

პეტრე უ მ ი კ ა შ ვ ი ლ მ ა ეჭვი შეიტანა კ. მამაცაშვილის მიერ გამოცხადებულ ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალების თარიღში და 1881 წლის «დროების» 208-ე ნომერში შემდეგი ხასიათის შენიშვნა მოათავსა: «ერთი წერილი ვიცი ბარათაშვილის გულითადის მეგობრისა (იგულისხმება ლ. მელიქიშვილის წერილი გრ. ორბელიანისადმი — ი. ბ.), რომელიც დასტირის პოეტის დაკარგვას. ეს წიგნი დაწერილია თბილისში 1846 წლის 19 იანვარს. შიგ წიგნში არ არის მოხსენებული როდის, რომელ თვეში გარდაიცვალა, მაგრამ ცხადია, რომ პოეტი ან ამ 1846 წლის დასაწყისში უნდა გარდაცვლილიყო ან 1845 წლის დამლევს. სასურველია, რომ უფრო ნამდვილი ცნობა გვექონდეს არა თუ ამაზე, არამედ პოეტის ცხოვრების უოველს გარემოებაზედ».

პ. უმიკაშვილისა და კ. მამაცაშვილის წერილებმა ხელი შეუწყო ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფიული მასალის, ხელნაწერებისა და სურათის კვლევა-ძიების საქმეს. და აი 1881 წლის «დროების» 214-ე ნომრის ასალი ამბების განყოფილებაში იბეჭდება ფრიად საყურადღებო ცნობა ზემო ქართლიდან: «თქვენ გაზეთში იყო გამოცხადებული სურვილი ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებაზედ ცნობების შეკრების შესახებ. ამ სურვილის აღსასრულებლად მე ვიუაღი მიცვალებულის პოეტის დასთან, კ-ნა სუმბათოვასთან, რომელიც სცხოვრობს სოფ. ქეიშხეთში. ვკითხე იმას ძმის ამბავი და სხვათა შორის მიაშბო შემდეგი: — როდის გარდაიცვალა არ ახსოვს; ამის შეტყობა ადვილიაო განჯის (ელიზავეტოპოლის) ეკლესიაში ქვაზედ, სადაც დამარხულია, იქ შეიძლება ამოიკითხოვნ, დაწვრილებით სწერია თუ როდის დაიბადა ან როდის გარდაიცვალა».

იმისი ბევრი ხელთნაწერები, წიგნები, ბარათები და ლექსები გვექონდაო, მაგრამ ყველა თავადმა ლევან მელიქოვმა წაიღო, დაგვიპირდა დავაბეჭდვინებო და დაგიბრუნებო, მაგრამ ჯერ კიდევ დაუბეჭდავი არისო. თუ გინდათო, თ. მელიქიშვილს მოსთხოვეთო... გარდა ამისა თ. გრ. ორბელიანს და კნეინა ევატირინე მინგრელსკისაც ბევრი ლექსები და ხელთნაწერები აქვს ნიკოლოზისაო.

ჩემს დას, კნეინა ვეზიროვისას აქვსო კიდევ რამდენიმე ჩვენი ძმის ხელთნაწერებიო, მაგრამ დაკარგვისა ეშინია, რადგან ერთად-ერთი

დეგეროტიპის პატრეთი ნიკოლოზისაო დაგვიკარგესო, ამისთვის ველარავის მივცემთ ჩვენი ძმის ხელნაწერებსაო, მაგრამ გადავაწერი-ნებთ ვისმეო და გამოგვზავნითო.

თუ გარდმომცეს ან მე მომცეს ნება გადმოწერისა, იმ ხელთნაწერების პირს მაშინვე გაასლებთ».

სამწუხაროდ, გაურკვეველია, თუ ვინ იყო ეს პიროვნება, რომელიც ასე თავგამოდებით ზრუნავდა ნ. ბარათაშვილის მემკვიდრეობის შეგროვებისათვის. მაგრამ ეს ცნობა თავისთავად რამდენიმე მხრივ არის საყურადღებო: 1. ნ. ბარათაშვილის უახლოეს ადამიანებს პოეტის გარდაცვალებიდან 36 წლის შემდეგ უკვე აღარ ახსოვდათ მისი დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღები, 2. არსებულია ნ. ბარათაშვილის ერთადერთი ფოტოსურათი, მაგრამ 1881 წლისათვის მის ნათესავენს იგი უკვე დაკარგულად მიაჩნდათ და 3. ცნობა ერთგვარ მეგზურს წარმოადგენს, თუ სად შეიძლებოდა დაძებნილიყო ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფები.

მიიღო თუ არა რაიმე მასალა ჩვენთვის უცნობმა პირმა ნ. ბარათაშვილის ნაცნობ-ნათესავეებისაგან, ამის შესახებ «დროება» არაფერს იუწყება, მაგრამ 1881 წლის 232-ე ნომერში კვლავ აქვეყნებს კ. მამაცაშვილის წერილს სათაურით: «ნამდვილი ცნობა ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალებისა».

პ. უმიკაშვილის შენიშვნის შემდეგ კ. მამაცაშვილი შეეცადა დაეზუსტებინა პოეტის გარდაცვალების თარიღი. მან პირველ ყოვლისა ბარათაშვილის ნათესავეებს მიმართა, მაგრამ ვერც ერთმა მათგანმა ზუსტი ცნობა ვერ მიაწოდა, — გარდაცვალების თარიღად ზოგნი 1846, ზოგნი კი 1847 წელს ასახელებდნენ.

ამის შემდეგ კ. მამაცაშვილმა წერილობით მიმართა განჯის მაზრის უფროსს გ. ს. განძელს და იქაური ეკლესიის მღვდელს მიხეილ მძინარაშვილს. განძელიც და მძინარაშვილიც გულისხმობდა მოპკიდებიან მამაცაშვილის თხოვნას და შედგომიან ბარათაშვილის საფლავის ძებნას. ძებნის პროცესში გამოირკვა, რომ პოეტი დასაფლავებული ყოფილა საერთო სასაფლაოზე ეკლესიის სამხრეთით კედლიდან 5 არშინის დაშორებით. დეკანოზ გრიგოლ ბასიანოვს, არქიმანდრიტის ნებართვით საზოგადო სასაფლაო ბაღად გადაუქეთებია. გადაქეთების შემდეგ ზოგიერთი საფლავის ქვა ძირს დაუწევიათ და მიწაში ჩაუფლავთ, ზოგი კი მთლიანად ამოუღიათ და სადღაც წაუღიათ. ამრიგად, დაკარგულა ბარათაშვილის საფლავის ქვაც და სამარეც. მაგრამ გონიერ ბასიანოვს საფლავის ქვებიდან ამოუღია შიგ ჩასმული მარმარილოს დაფები წარწერითურთ და ეკლესიაში შეუნახია. განძელს და მძინარაშვილს ეკლესიაში დაცულ მრავალ დაფათა შორის უპოვნიათ

მარმარილოს ერთი დაფა ქართული და რუსული წარწერებით: «Здесь лежит прах Ирузинского князя губернского секретаря Николая Мелитоновича Баратова, скончавшегося во цвете лет на 29 году, 9-го октября 1845 года». ქართული წარწერა რუსულის ზუსტი გამოთარგმანია, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ქართულში გარდაცვალების დღედ 2 ოქტომბერია აღნიშნული.

ასლა საჭირო იყო ბარათაშვილის სამარის მოძებნა. მიხეილ მძინარაშვილს არც ასლა დაუზოგავს ენერგია, კითხვა-კითხვით გამოუძებნია ბარათაშვილის დასაფლავებაზე დამსწრე პირი, ვინმე პანაროვსკი, რომელსაც ნიშანდობლივად უჩვენებია პოეტის საფლავი. გამოსაცნობი ნიშანი დიდი, მაღალი და მშვენიერი კიპაროსის ხე უოფილა.

მარმარილოს დაფამ თითქოს დაადგინა ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალების თვე, რიცხვი და წელი, მაგრამ დაფაზე გაკეთებულმა წარწერამ კ. მამაცაშვილს საშუალება მისცა უცვლელად დაეტოვებინა ბარათაშვილის დაბადების თარიღი — 1816 წელი, რადგან, თუ სარწმუნოდ მივიჩნევდით დაფის წარწერას, რომელიც იუწყებოდა, რომ 1845 წელს ბარათაშვილი 29 წლის იყო, მაშინ იგი მართლაც 1816 წელს უოფილა დაბადებული.

ვლ. მიქელაძემ ეს თარიღი საეჭვოდ მიიჩნია და 1881 წლის «დროების» 234-ე ნომერში საუურადღებო ცნობა გამოაქვეყნა: «მთავარსამმართველოს არხივში, — წერდა იგი, — მე ვიპოვნე ერთი «საქმე» (Дело главного управления за 1830 год № 1154), რომელშიც ნაჩვენებია, რომ ათას-რვაას-ოც-და-ათში ნ. მ. ბარათაშვილი იყო თორმეტის წლისა, ესე იგი დაიბადა 1818 წელსა. მაშასადამე ნ. ბარათაშვილი გარდაიცვალა ოცდაშვიდი წლისა და არა ოცდაცხრისა.

ამ შემთხვევაში, ვგონებ, ჩემ მიერ ნახულ დოკუმენტს უფრო დაეჯერება, ვიდრე იმ ქვას, რომელიც დაადევს ჩვენი მშვენიერი პოეტის გაყინულ გულს».

კ. მამაცაშვილმა ნ. ბარათაშვილის დაბადების თარიღის დასადგენად სანდო წყაროდ არ მიიჩნია მთავარსამმართველოს არქივში ვლ. მიქელაძის მიერ ნაპოვნი დოკუმენტი და ბარათაშვილის დაბადების თარიღად კვლავ 1816 წელი გამოაცხადა ორი გარემოების გამო: 1. ბარათაშვილის დებმა კარგად იცოდნენ თავისი ძმის დაბადების თარიღი, რის გამოც საფლავის ქვაზე დააწერინეს, რომ 1845 წ. იგი ოც-დამეცხრე წელიწადში იყო, რაც იმის დამადასტურებელია, რომ პოეტი 1816 წელს დაბადებულია, 2. მე თვით გამიგონია ნ. ბარათაშვილისაგან, რომ იგი 1816 წელს დაბადებულია და ჩემზედ ერთი წლით უნცროსი იყო¹.

¹ «დროება», 1881, № 237.

ამრიგად, როგორც ზემოთ მოტანილი მასალიდან ჩანს, 80-იან წლებში არ მოხერხდა პოეტის დაბადების ზუსტი თარიღის დადგენა. საკვირველია ის გარემოება, რომ არც ერთმა მოკამათემ და არც დანტერესებულმა პირებმა უურადლება არ მიაქციეს 1873 წლის «კრებულის» პირველ ნომერში გამოქვეყნებულ ნ. ბარათაშვილის წერილს მაიკო ორბელიანისადმი ნახტევანიდან, რომელიც დათარიღებულია 1845 წლის 9 თებერვლით და ფრიად სანდო წყაროს წარმოადგენს ბარათაშვილის დაბადების თარიღის დასადგენად. ნ. ბარათაშვილი სწერს მაიკო ორბელიანს: «...ერთ ქალს უბრძანებია, რომ აქ მოგეწყინდნენ და გავყარეთო! ევეც აგრე იყოს. მაგრამ მე ეს ვიცი, რომ ჩვენ წელს ოცდაექვსისა შევსრულდით და წინაც ჯერ ბევრი ნუგეში და სიამოვნება გვიძევს!» დაუჯერებელია, რომ ისეთი ნათელი გონების ადამიანს, როგორიც ნ. ბარათაშვილი იყო, არ სსომებოდა თავისი დაბადების წელი¹.

1881 წლის «დროების» 214-ე ნომერში დაბეჭდილი ცნობა იუწყებოდა, რომ ქართული მწერლობის დიდ მოამაგეს იონა მეუნარგიას სამეგრელოს დედოფლის — ეკატერინე ჭავჭავაძის არქივში დაუწყია ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფების ძებნა. გულმოდგინე ძიების შედეგად ი. მეუნარგიამ ქართულ ლიტერატურას შემატა ნ. ბარათაშვილის ზუთი მშვენიერი ლექსი: «ძია გ...რს», «ღამე ყაბახზედ», «ნა..., ფორტოპიანოზედ მომღერალი», «როს ბედნიერ ვარ» და «ცისა ფერს». ხუთივე ლექსი თავისი კომენტარებით ი. მეუნარგიამ ილ. ჭავჭავაძეს გადმოუგზავნა, რომელმაც არ დააყოვნა და 1882 წლის ქურნალ «იერიის» IV და V ნომრებში დაბეჭდა. გამოქვეყნებულ ტექსტს სარედაქციო შენიშვნა ახლავს: «ეს ძვირფასი ლექსები ნ. ბარათაშვილისა მოგვივიდა ჩვენ ბ. მეუნარგიასაგან, რომელსაც სამეგრელოს დედოფლის უგანათლებულეს კნ. ეკატერინეს ქალაღლებში უპოვნია. ხუთივე ლექსი ნ. ბარათაშვილის ხელით არის თურმე დაწერილი და მათს სინამდვილეს დედოფალიც ამტკიცებს. თითონ ლექსის კილოზედ ეტყობა, რომ სწორედ ნ. ბარათაშვილის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს, თუმცა ორს გარდა «ღამე ყაბახზედ» და «ნა..., ფორტოპიანოზედ მომღერალი», დასრულება აკლია».

ი. მეუნარგიას შენიშვნები, რომლებიც დაბეჭდილ ტექსტს ახლავს, უდავოდ საყურადღებოა. მაგალითად, მისი აზრით, დაუმთავრებელი უნდა იყოს მხოლოდ პირველი ლექსი «ძია გ...რს».

¹ ნ. ბარათაშვილის დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღების შესახებ დაწერილებით იხილეთ პ. ინგოროყვა, „ნ. ბარათაშვილის ცხოვრების თარიღები“ („მნათობი“, 1928, № 10, გვ. 124—131) და: ი. ბალახაშვილი, „ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალების თარიღი“ („ლიტერატურული მემკვიდრეობა“, წ. I, გვ. 634—638).

ნ. ბარათაშვილის ზემოხსენებულ ნაწარმოებთა გამოქვეყნებას გამოეხმაურა რაფიელ ერისთავი. მან ხაზგასმით აღნიშნა, რომ «ყოველი ნაღვაწი ჩვენი გამოჩენილი პოეტისა, რაც უნდა მცირე იყოს, ჩვენ დიდ განძად მიგვაჩნია» და ამიტომ მათი გამოქვეყნება საეესებით გამართლებულიაო. «ივერიაში» დაბეჭდილი ხუთი ლექსიდან რაფ. ერისთავი ორიგინალურად მხოლოდ სამს მიიჩნევს: «ძია გ...რს», «ღამე ყაბაჩზე» და «ნა..., ფორტეპიანოზე მომღერალი». ეს ლექსები, — წერს იგი, — «სწორედ ნამდვილად პოეტის ბარათაშვილის თხზულება უნდა იყოს. ეს სინამდვილე ლექსების კილოსაც ეტყობა»¹.

რაც შეეხება დანარჩენ ლექსს: «როს ბედნიერ ვარ» და «ცისა ფერს», რაფ. ერისთავს ორიგინალურ ნაწარმოებებად არ მიაჩნია და ასახელებს წყაროს, საიდანაც პოეტს ისინი უთარგმნია. რაფ. ერისთავი გვაუწყებს, რომ «როს ბედნიერ ვარ შენთან ყოფნითა» ნათარგმნია რუსული ლექსიდან: «Как счастлив я, коль с тобою бываю», რომლის ხანაც ასე თავდება რუსულში: «Ты не поверишь, ты не поверишь, ты не поверишь как ты Мила!» და მეორე, რომ «ცისა ფერს, ღურჯსა ფერს» თუ ნათარგმნი არ არის, აზრი კი მაინც რუსულიდან არის შემდეგის ლექსისა: «Черный цвет, Мрачный цвет», ეს ლექსი ალ. ჭავჭავაძეს ასე აქვს გადმოთარგმნილი: «ფერსა ბნელს, ფერსა შავს» და სხვანი. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ ბარათაშვილს უსმარია ბნელისა და შავის ნაცვლად «ცის ფერი და ღურჯი». გარდა ამისა და ერთაზროვნობისა, თვით ხანებიც, როგორც რუსულში, ისე ქართულებში (ჭავჭავაძისა და ბარათაშვილისა) ექვსეკისია»².

მაგრამ რაფ. ერისთავის მართებული რწმენით, ეს გარემოება ოდნავადაც არ ამცირებს ნ. ბარათაშვილს, რადგან ეს ნაწარმოებები «ისე თავისუფლად და კარგის ზომითა და ენით არიან გადმოკეთებული, რომ ნამდვილს იქნება კიდევ ჰსჯარბობდნენ ძლიერებით და მშვენიერებით, ნამეტნავათ უკანასკნელი ლექსიო».

დასასრულ, რაფ. ერისთავმა მოუწოდა ლ. მელიქიშვილს და მის მეუღლეს, რომლებთანაც ნ. ბარათაშვილის დის მითითებით ინახებოდა პოეტის ხელნაწერები, გადაეთალიერებინათ თავიანთი არქივი და გადაეცათ ქართული ქურნალ-გაზეთებისათვის «დღემდინ და-ფარული განძი» ქართული მწერლობისა.

ძიება ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფების მოსაპოვებლად კვლავ გრძელდებოდა.

¹ „ღროება“, 1882, № 121.

² იქვე.

ფრიად საყურადღებოა ის სხარტი შეფასება, რომელიც 80-იან წლებში მისცა ქურნალმა «ივერიაში» თავის ერთ-ერთ შინაურ მიმოსილვაში XIX საუკუნის 40—50-იან წლებს და ამასთან დაკავშირებით ნ. ბარათაშვილის, გრ. ორბელიანისა და ორიოდ სხვა მწერლის შემოქმედებას.

ეს «შინაური მიმოსილვა» ილ. ჭავჭავაძის კალამს ეკუთვნის, რომელიც ცენზურისაგან საკმაოდ დამახინჯებული 1883 წლის სექტემბრის ნომერში დაიბეჭდა.

ილიამ დაახასიათა XIX საუკუნის 40—50-იანი წლები და აღნიშნა, რომ ეს იყო პერიოდი, როდესაც «ისეთი მყუდროება სუფევდა ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რომ ვერავინ წარმოიდგენდა, თუ მისი შერყევა ოდნავ მაინც შესაძლებელი ყოფილიყო. როგორც ბურუსიანი, ღრუბლიანი, თბილი და მშვიდი ღღე, ისე იხედებოდა მაშინდელი ჩვენი ცხოვრება». ასეთივე მიძინებული იყო ჩვენი მწერლობაც, მაგრამ ამ «ბურუსიან, მიძინებულს გარემო ჰაერს ხანდისხან და იშვიათად დაარღვევდა ხოლმე ნ. ბარათაშვილის პოეზია და გრ. ორბელიანის ღრმად პოეტური კალამი. მაგრამ ეს ორი კაცი და კიდევ ორიოდ სხვანი მე-40 და 50 წელთ არ ეკუთვნოდნენ... ესენი იყვნენ ცოტანი და მათი აზრის და გრძნობის გაელვება მხოლოდ ოდნავ არღვევდა იმ დროს გარემო წყედიადს, მხოლოდ ოდნავ აფხიზლებდა დაძინებულ ქართულთა გონებას».

40—50-იანი წლების ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ნ. ბარათაშვილის და გრ. ორბელიანის პოეზიის ილიას ამ გონივრულმა შეფასებამ უფრო მეტი ინტერესი აღძრა საზოგადოებაში XIX საუკუნის პირველი ნახევრის მწერალ-მოდეაწეთა მიმართ.

«ივერიაში» დაბეჭდილმა ნ. ბარათაშვილის ხუთმა ლექსმა და ილიას «შინაურმა მიმოსილვამ» ააღაპარა ილია ჭყონიაც, რომელმაც 1883 წლის «დროების» 264-ე ნომერში საინტერესო «სამწიგნობრო შენიშვნა» მოათავსა.

ილ. ჭყონიამაც დააყენა საკითხი ქართველი მწერლების თხზულებათა გამოცემის, მაგრამ მოითხოვა პირველ რიგში გარდაცვლილი მწერლების გამოცემაზე ეზრუნათ, რადგან მათი ნაწარმოებები, ხელნაწერების სახით გაფანტული ცალკეულ ოჯახებში, იკარგებოდა.

ნ. ბარათაშვილის ლექსები ორჯერ გამოიცა, — შენიშნავს პუბლიცისტი, — და იგი ჩვენი პოეტის თხზულებათა სრული კრებული გვეგონია, მაგრამ მეუნარგიას მიერ აღმოჩენილმა და «ივერიაში» დაბეჭდილმა ხუთმა ლექსმა ჩვენი ვარაუდი არ გაამართლა. ილ. ჭყონიამ ისიც შენიშნა, რომ ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის არც

ერთ გამოცემაში არ იქნა შეტანილი 1858 წლის «ცისკარში» დაბეჭდილი «ომი საქართველოს თავადაზნაურთა...»

ილ. ჭყონიას შესაძლებლად მიაჩნია, რომ ალბათ ბევრი «ამის-თანა და ამაზე უკეთესი ნაწარმოები დარჩა უდროვოდ მიცვლილს ნიჭს ნ. ბარათაშვილისას და როგორ უწყალოდ ჰხრავს მათ თავგეთა რაზმი პოეტის ვერდამფასებელთა კერძო პირთა სკივრებში». შეუძლებელია, ისეთი ნიჭის პოეტს, როგორიც ნ. ბარათაშვილი იყო, მეტი არაფერი დაეწერა თუნდაც იმ ცოტა ხნის განმავლობაში, რაც მან იცხოვრა.

ილ. ჭყონია მიუთითებს 1873 წლის ქურნალ «კრებულში» დაბეჭდილ ერთ-ერთ წერილზე გრ. ორბელიანისადმი, რომელშიც პოეტი სწერს გრ. ორბელიანს: «მე ვთარგმნე Юлий Тарантский ტრალედია ლეიზევიცისაო». და აუენებს საკითხს, მოიძებნოს ეს თარგმანიც.

ილ. ჭყონიას ამ წერილის შემდეგ თითქმის საუკუნემ განვლო, მაგრამ ნ. ბარათაშვილის მეშვიდრეობას აღარაფერი შემატებია.

ქართული პერიოდული პრესა კი ფეხდაფეხ მიჰყევბოდა ბარათაშვილის ნაკვალევს და აქვეყნებდა ყველა საყურადღებო ცნობას, რომელიც კი პოეტის პიროვნებასთან, მის ცხოვრებასა და საქმიანობასთან იყო დაკავშირებული.

1884 წელს «დროებაში» სამი ასეთი საყურადღებო ცნობა გამოაქვეყნა. ერთი მათგანი დაბეჭდილია 14 აპრილის ნომერში: «ერთი სარწმუნო პირი გვატყობინებს, — იუწყება «დროება», — რომ მას უნახავს თ. მამუკა ორბელიანისაგან ხელმოწერილი ბარათი, მიცემული იაკინთე დიმიტრის ძის ალექსი-მესხიევისათვის შემდეგი შინაარსისა: «1847 წელს, ოქტომბრის 23-ს დღესა, მე ქვემოთე ამის ხელის-მომწერმან მივიღე იაკინთე დიმიტრის ძის ალექსი-მესხიევისაგან ოც-და-ათი თუმანი თეთრი ფული შეწვენილი სხვა-და-სხვა გვამთაგან გარდაცვალებულის ნიკოლოზ მელიტონის ძის ბარათოვის პამიატნიკის აღსაშენებლად. პოლკოვნიკი კნიაზი მაკარ ჯამბაკურ-ორბელიანი».

კარგი იქნება შევიტყოთ, სად არის დღეს ეს ფული?»

როგორც ირკვევა, სიყვარული და პატივისცემა ბარათაშვილისადმი საზოგადოებაში იმდენად დიდი ყოფილა, რომ პოეტის სახელის უკვდავსაყოფად ძეგლის აგებაც კი განუზრახავთ და საკმარისადაც შეუგროვებიათ, მაგრამ განჯაში დაკრძალულ პოეტის ნეშტს ძეგლი არ ედირსა.

1884 წელს ქართველი ხალხის დიდმა მეგობარმა ი. თხორაძემ

სკიმ თარგმნა ნ. ბარათაშვილის «მერანი». გაზეთი «დროება» აღ-
ფრთოვანებული შესვდა ამ კეთილშობილურ საქმეს და ნიმუშად
თარგმანის ერთი სტროფიც გამოაქვეყნა. გაზეთი იწონებდა ამ
თარგმანს და წერდა: «გულს მიმტაცო და ვნებათა ამაღელვებელი
სამოქალაქო დარდისა და ვარამით აღვსებული აღმაფრენა ნ. ბარა-
თაშვილის პოეზიისა შესანიშნავად დაცულია ჩვენ დიდად საპატივე-
საცემო მთარგმნელისაგან. ერთს ალაგს ჩვენის პოეზიის მარგალი-
ტის ნათარგმნი თვით ღელანსაც არ ჩამოუვარდება. აი ეს ლერმონ-
ტოვისებური ადგილი:

Безумных сил твоих не пропадет в затрате
И не загложит путь протоптанный тобой,
Им облегчу я путь грядущий для собрата
Им облегчу борьбу грядущему с судьбой».

«დროება» აქვე იუწყება, რომ თხორქევსკი თურმე ბარათაშვი-
ლის «სულო ბოროტოს» თარგმნასაც აპირებსო¹.

ი. თხორქევსკის თარგმანმა გააღვივა რუსი ინტელიგენციის ინ-
ტერესი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებისადმი, რამაც თავისი გამო-
ხატულება ცოტა მოგვიანებით პოვა. 1892 წლის «ივერიის» 46-ე
ნომრის ცნობით «ტფილისის ერთს სტამბათაგანში იბეჭდება ნ. ბა-
რათაშვილის ლექსები, გადათარგმნილი რუსულად ბ-ნ ა. ბიანკის
მიერ. ა. ბიანკი დიდი ხანია რაც ბარათაშვილსა სთარგმნის, მის მიერ
ნათარგმნი ლექსების ზოგიერთი ნაწილი შარშან გაზ. «ოდესსკიე
ნოვოსტი»-ში დაიბეჭდა და ერთი პაწია ლექსიც «რუსსკაია მისლ»-
ში... მთარგმნელს თვით ნ. ბარათაშვილის წერილებიც კი გადმო-
უთარგმნია. წიგნს წინ წაუძღვება წინასიტყვაობა, თ. გ. თარხნი-
შვილის მიერ დაწერილი. ამ წიგნშივე იქნება მოქცეული თ. ნ. ბარა-
თაშვილის «მერანი» ბ-ნ თხორქევსკის მიერ გადათარგმნილი. ზო-
გიერთის ლექსის თარგმანი ჩვენ თითონ მოვისმინეთ და მოგვეწონა
კიდევ».

განსაკუთრებით საუურადღებოა «დროების» 224-ე ნომერში და-
ბეჭდილი ცნობა ერთი ჭეშმარიტი მამულიშვილის მოქმედების შესა-
ხებ, რომლის ვინაობაც ჩვენთვის დღემდე უცნობია. «ამ დღეებში,—
წერდა «დროება», — ერთი ახალგაზრდა თავდავიწყებამდე გატაცე-
ბული ჩვენის ხელოვნურის ლიტერატურის სიყვარულით... იყო ქა-
ლაქს ელიზავეტოპოლში, განსაკუთრებით, იმ განზრახვით, რომ გა-
დაეთვალიერებინა არხივი... საგუბერნიო მმართველობისა და აღმო-

¹ „დროება“, 1884, № 178.

განკარგა

~~განკარგა~~

ქვეყნის, ვერც რომელიმე სხვა სხვადასხვა
ბუნებისგან გამდინარე ღრუბლები, ღრუბლები,

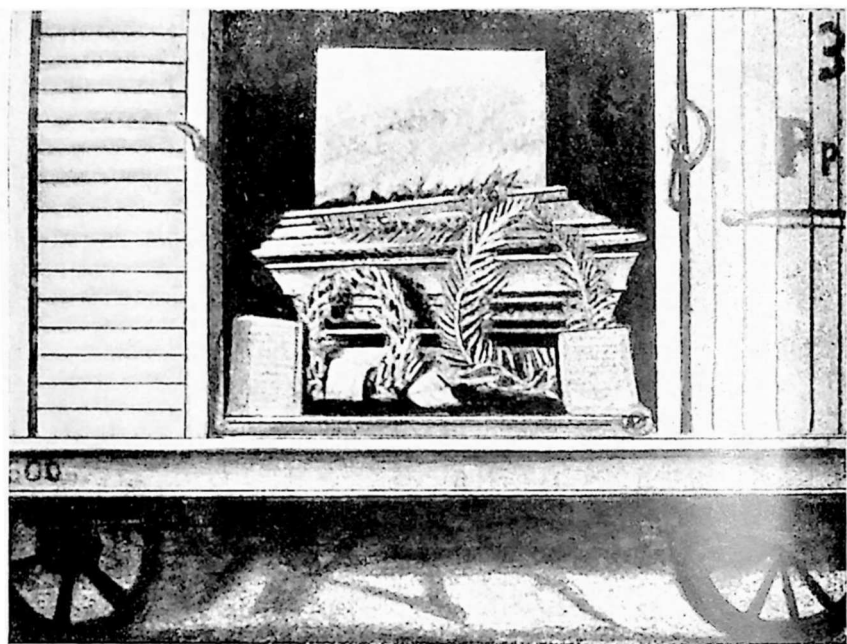
აქ რომელიმე მანქანის, ანუ სხვა, სხვა
სხვადასხვა სახისგან გამდინარე მანქანის.

აქ რომელიმე მანქანის, ანუ სხვა, სხვა
სხვადასხვა სახისგან გამდინარე მანქანის.

სხვადასხვა, ანუ სხვა, სხვა
სხვადასხვა სახისგან გამდინარე მანქანის.

აქ რომელიმე მანქანის, ანუ სხვა, სხვა
სხვადასხვა სახისგან გამდინარე მანქანის.

მანქანის, ანუ სხვა, სხვა
სხვადასხვა სახისგან გამდინარე მანქანის.

ვაგონი ნ. ბარათაშვილის ცხედრით

ეკრიფა რამ ცნობა ნ. ბარათაშვილის შესახებ... სამწუხაროდ, ამ ასალგაზრდისათვის ეს არსივი არ უჩვენებია ადგილობრივ ადმინისტრაციას... ასალგაზრდას უნახავს მხოლოდ განსვენების ადგილი ჩვენი გამოჩენილის პოეტისა...

ამ ასალგაზრდას განუზრახავს ბიოგრაფიის შედგენა ნ. ბარათაშვილისა, რომლისთვისაც კარგი მდიდარი მასალა მიუცია ერთს მაღალი წოდების გაულენიან პირთაგანს. ამ ბიოგრაფიის წაკითხვას აპირებს იგი ფასით ამ ზამთარს და ამგვარათ შეგროვილის ფულით ძეგლის აგებას პოეტის საფლავზე».

«დროება» აღტაცებით მიესალმა რჩეული მამულიშვილის ამ ფრიად კეთილშობილურ განზრახვას და იქვე სინანულით დასძინა: «ჩვენი უხეირობა, თორემ განა ასე უნდა ვსცეთ პატივი ჩვენ იმ კაცს, რომელმაც არა ერთი და ორი წამი გვაჩუქა უმაღლესი ესთეტიკურის ნეტარებისა. არა ერთხელ და ორჯერ აუძგერებია ჩვენი გული უმაღლესი და უკეთილშობილესი გრძნობით, მამულისა და ქვეყნის სიყვარულით».

1885 წ. გამოვიდა ზაქარია ჭიჭინაძის 40 გვერდიანი ბროშურა «ნიკოლოზ ბარათაშვილი 1816—1845 წ. მთაწმინდელისა». ავტორი მიზნად არ ისახავდა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების განხილვას; მას სურდა გადმოეცა მხოლოდ ბიოგრაფიული ცნობები და განემარტა პოეტის ცხოვრებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი.

ზ. ჭიჭინაძის ეს წიგნაკი ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფიული ცნობების უთაებლოდ გადმოცემა, იგი შეუმოწმებლად ეყრდნობა ყურმოკრულ ცნობებს და მათ აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად მიიჩნევს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ავტორი ვერ ერკვევა პოეტის ეპოქის ისტორიულ ვითარებაში და არსებითი ხასიათის შეცდომებს უშვებს. მაგალითად, მისი აზრით, «იმ დროის მეღექსენი და მწერლები მხოლოდ აშიყი ბულბულებისა და ვარდებისათვის დნებოდნენ... ყომაზ-ბაზობაც შორს იყო წასული... ყოველი კუნჭულიდამ მხოლოდ დალიესი და კიჟინის ხმა გამოისმოდა» და სხვ...

ზ. ჭიჭინაძეს მეტად მცდარი წარმოდგენა აქვს ერეკლე მეორეზე და, აქედან გამომდინარე, სწორად ვერ აფასებს «ბედი ქართლისას» და «საფლავი მეფის ირაკლისას».

მისი აზრით, საქართველოს ავბედობის მიზეზი ერეკლეს მეფობა იყო. დღე და ღამ ბრძოლებს ფიქრით შეპყრობილი მეფე «ხშირად უმიზეზოდ დაეცემოდა ზოგიერთ ხანებს, ააოხრებდა, ააწიოკებდა, ცოლ-შვილს დაუტყვევებდა, უკანონო ძალით სარჩო-საცხოვრებელს წაართმევდა, ოქროს, ვერცხლს გამოართმევდა, ბოლოს მო-

ვიდოდა საქართველოში და უველა ამ ნაძარცვ-ნაგლეჯს თავის ნათესაობაში გაიყოფდა...»¹.

ამგვარი მცდარი შეხედულებიდან გამომდინარე, ზ. ჭიჭინაძე ასკენის, რომ ნ. ბარათაშვილის ერეკლე თავისი ხასიათით, ბუნებით და მსჯელობით ფანტასტიკური პიროვნებაა, «ბარათაშვილის პაზრი ოცნებათ შიგვანია, რასაკვირველია, თუ «ბედი ქართლის» შინაარსის ისტორიულის თვალთ შიგვადეთ. უნდა ვადიაროთ, რომ ბარათაშვილმა განზრახ დასწერა ეს და ამით მოიკლა მხოლოდ თავის გულის წუხილი, თორემ ის კარგათ გაიგებდა, თუ ვინც იყო მიზეზი საქართველოს დაუძღურებისა და უბედურებისა».

ზ. ჭიჭინაძე არ დაეთანხმა იონა მეუნარგიას, როდესაც მან ნ. ბარათაშვილი აღ. ჭავჭავაძეს, გრ. ორბელიანს და გ. ერისთავს შეადარა და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ბარათაშვილის გვერდით «ვერც ჭავჭავაძეები, ვერც ერისთავი და ვერც ორბელიანები თავის დღეში ადგილს ვერ დაიკავენბენ».

მართალია, ბარათაშვილი თავისი ნიჭით, გაქანებით და ლექსის სილალთ მალლა დგას ზემოხსენებულ მწერლებზე, მაგრამ მათ შორის მაინც ბევრია საერთო, რასაც ზ. ჭიჭინაძე ვერ ხედავს.

ამავე ნაშრომში ზ. ჭიჭინაძე რამდენიმე დამაფიქრებელ ცნობასაც გვაწოდის. მაგალითად, «მე ბევრისგან გამიგია, რომ ნ. ბარათაშვილს ბევრჯელ უთქვამს, რომ «ბედი ქართლის» შინაარსი სკოლაში ყოფნის დროს დამებადა თავშიო, მე იქვე განვიძრახე ამის დაწერა, რამდენჯერმე დაწერე კიდევ, მაგრამ არ ვაჩენდი, ვიდრე გვარიანად არ შევამუშავებდიო»².

რაიმე დამაჯერებელი საბუთი ამ ამბის დასადასტურებლად ზ. ჭიჭინაძეს არ მოჰყავს, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ მასში იყოს ჭეშმარიტების მარცვალთ.

საყურადღებოა აგრეთვე ცნობა, რომელსაც ზ. ჭიჭინაძე გვაწოდის გერმანელი დრამატურგის ლეიზევიცის ტრაგედიის «იულიუს ტარენტელის» ბარათაშვილისეული თარგმანის შესახებ. ზ. ჭიჭინაძის თქმით, 1853 წელს ეს თარგმანი ხელთ ჰქონია გრ. ორბელიანს, რომელსაც შემდეგ საგინაშვილის მეუღლისათვის გადაუცია. ამის შემდეგ ამ თარგმანის ასავალ-დასავალი აღარ ჩანს და თვით გრ. ორბელიანიც არავითარ ცნობას არ გვაწოდის.

განსაკუთრებით საყურადღებოა ცნობა პოემა «ივერიელნის» შესახებ; «1878 წელს, — გადმოგვცემს ზ. ჭიჭინაძე, — თბილისში გაიყიდა გიორგი ჩიქოვანის მდიდარი ბიბლიოტეკა. ეს წიგნები იყიდეს იარ-

¹ ზ. მთაწმინდელი, ნ. ბარათაშვილი, გვ. 35.

² იქვე, გვ. 7.

შუკის მეწვრიმლებმა ფუტობით. ეს წიგნები მეც ვნახე, საიდანაც ამოვარჩიე რამდენიმე ხელნაწერი წიგნები და ვიყიდე... ამავე წიგნებში მე მოვიპოვე ბარათაშვილის ლექსები, თითქმის ყველა ის ლექსები, რაც კი დაბეჭდილი არიან. ამავე ძველ წიგნებში ერიოა ერთი ძველი რაღაც პოემა, რომელიც «ივერიელთა» სახელწოდებით იწყებოდა, მაგრამ ბოლოზედ კი არ ჰქონდა მიწერილი დამწერის სახელი. ეს პოემა 20 კაპიკად მაძლია მეწვრიმალემ, მაგრამ მე ფული აღარ მეყო და ვიდრე მეორედ ჩამოვიტანდი და ვიყიდდი, ის უკვე სხვას ეყიდნა. მაშინ არ ვიცოდი თუ ვისი იყო ეს პოემა, ან ის მაინც მცოდნეყო, რომ ბარათაშვილსაც დაუწერია ერთი ლექსი სახელწოდებით «ივერიელნი», მაშინ როგორ დავკარგავდი მას, მაგრამ ეს მე არ ვიცოდი»¹.

ადვილი შესაძლებელია, რომ ეს ხელნაწერი მართლაც ბარათაშვილის «ივერიელნი» იყო. ყოველ შემთხვევაში, ის მაინც უდავოა, რომ პოეტს ნამდვილად დაუწერია ასეთი პოემა, რასაც კ. მამაცაშვილის წერილი ადასტურებს. ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების მკვლევარი პ. ინგოროყვა შენიშნავდა: «არ არის დაკარგული იმედი, რომ ეს პოემა იქნებ სადმე კიდევ აღმოჩნდესო». ამ სტრიქონების დაწერიდან რამდენიმე ათეული წელი გავიდა, მაგრამ პოემის კვალი დღემდე არ ჩანს.

ზ. ჭიჭინაძის წიგნაკს გამოეხმაურა ჟურნალი «თეატრი», რომელმაც 1885 წლის VI და VII ნომერებში დაბეჭდა ნიკო ხ ი ზ ა ნ ი შ ვ ი ლ ის ვრცელი რეცენზია. რეცენზენტმა მიწასთან გაასწორა ზ. ჭიჭინაძის «განმარტებანი» და ნათლად დაანახა მკითხველს, რომ «მთაწმინდელმა ვერაფერი «განმარტა», ვერც თანამედროვე ცხოვრება და ვერც ბარათაშვილის ნიჭი და მიმართულება, რომლითაც ყოველი მისი ლექსის სტრიქონია გამსჭვალული.

1886 წელს ბარათაშვილის მემკვიდრეობას კიდევ ერთი ნაწარმოები შეემატა — ნინო ო რ ბ ე ლ ი ა ნ მ ა ი პოვა და ჟურნალ «თეატრის» რედაქციას გადასცა პოეტის მანამდე უცნობი ოთხსტრიქონიანი ლექსი «ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის». სარედაქციო შენიშვნა, რომელიც «თეატრის» 30-ე ნომერში დაბეჭდილ ამ ლექსს ახლდა, იუწყებოდა: «ეს ლექსი დაწერილია თავ. ნიკ. ბარათაშვილისაგან კნენინა მართა ერისთავის თასზე და ჯერ არსად დაბეჭდილათ».

1886 წელს გაზეთმა «ივერიამ» 35-ე ნომერში ახალი ამბების განყოფილებით მკითხველებს ამცნო, რომ «ამ დღეებში დაიბეჭდა და გამოვიდა ჩვენის წარჩინებულის პოეტის ნ. ბარათაშვილის ლექსები ერთ კოხტა წიგნათ. ეს მეორეთ იბეჭდება ეს წიგნი და ყოველთვის არა ნაკლებ 1200 ცალისა...»

¹ ზ. მთაწმინდელი, ნ. ბარათაშვილი, გვ. 17.

ფაქტიურად ეს იყო ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა მესამე გამოცემა 1885 წლისა, რომელიც წინა ორი გამოცემისაგან იმით განსხვავდებოდა, რომ დაემატა ხუთი ლექსი («ძია გ...რს», «ღამე უაბახზე», «ნა... ფორტეპიანოზე მომღერალი», «როს ბედნიერ ვარ», «ცისა ფერს») და რვა პირადი წერილი — 4 გრ. ორბელიანისადმი და 4 მაიკო ორბელიანისადმი მიწერილი. მართალია, არც ეს გამოცემა იყო სრული, მაგრამ წინა გამოცემებისაგან მაინც მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა.

ასე ივსებოდა თანდათანობით პოეტის შემკვიდრება ლიტერატურისა და ქართული კულტურის მოყვარულ პირთა მიერ.

მართალია, გამოდიოდა ბარათაშვილის პოეტური თხზულებანი, მაგრამ მკითხველი ვერ ეღირსა მათი ავტორის სურათის ხილვას. ასეთი სურათი კი ნამდვილად არსებულა. ჯერ კიდევ 1846 წელს, როდესაც განიზრახეს ნ. ბარათაშვილის ნაწერების გამოცემა, ლევან მელიქიშვილი სწერდა გრ. ორბელიანს: «ესლა ვკრებთ განსვენებულის ყველა ნაწერებს, ისინი დაიბეჭდებიან ერთ წიგნად, რომელსაც დაერთვის მისი პორტრეტი». მაგრამ, როგორც ვიცით, ეს კარგი ჩანაფიქრი არ განხორციელებულა.

70-იანი წლების მეორე ნახევარში, როდესაც ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებთა პირველი გამოცემა მზადდებოდა, პოეტის სურათი მის დასთან, ნინო ბარათაშვილთან უოფილა დაცული. ეს სურათი, როგორც ი. მეუნარგია იუწყება, ილ. ჭავჭავაძეს ფოტოგრაფ დუბელირისათვის მიუტანია, მაგრამ რუსთაველის პროსპექტზე მდებარე რამდენიმე სახლს და მათ შორის დუბელირის ფოტოგრაფიასაც ხანძარი გასწვნიდა და ბარათაშვილის პორტრეტიც ცეცხლს შთაუნთქავს. აქაც უიღბლო გამოდგა ბედისაგან განაწამები პოეტი.

1887 წელს «ივერიის» მეცამეტე ნომერში გამოქვეყნდა მეტად სასიამოვნო ცნობა: «ამბობენ და არ ვიცით კი რამდენად ნამდვილია, რომ ამ ხანებში შემთხვევით უპოვნიათ ფოტოგრაფიული სურათი ჩვენის სახელოვანის პოეტის თ. ნ. ბარათაშვილისა».

სამწუხაროდ ეს ცნობა უსაფუძვლო გამოდგა. ბარათაშვილის სურათი არც მაშინ აღმოჩენილა და საზოგადოება დღემდე მოკლებულია სიამოვნებას წარმოიდგინოს, თუ როგორ გამოიყურებოდა კაცი, რომელსაც თანამედროვეთა გადმოცემით ჰქონია მოთეთრო პირხმე-ლი სახე, შავი, ცოცხალი თვალები ოდნავ ცხვირისაკენ დახრილი, წაბლისფერი თმა და ხშირი, ერთმანეთზე გადაბმული წარბები...

1888 წელს ქართველმა მკითხველმა საზოგადოებამ პარადოქსალური ხასიათის ნაშრომი მიიღო, ეს იყო ს ა ნ დ ა ლ ა ს (ზ. ჭიჭინაძის) «წერილები ქართულ მწერლობაზე». ჩვენ აქ მიზნად არ ვისა-

ხავთ ამ წიგნის განხილვას, მაგრამ მოკლედ შევეხებით წიგნის იმ ნაწილს, სადაც ბარათაშვილის შესახებაა საუბარი.

ზ. ჭიჭინაძის რწმენით, ნ. ბარათაშვილს ქართველი ხალხის ტკივილებთან არავითარი კავშირი არ ჰქონდა, იგი, «როგორც უდიდესი არისტოკრატ-ბურჟუათაგანი არისტოკრატიულ გზასა და კვალსაც ადგა. იმის მიმართულებას და ლექსების წერას არ ჰქონდა დიდი პროგრამა. მისი ლექსების შინაარსი და მიმართულებანი სულ უბრალო რამ კერძო ეგოიზმის ხმარებით არის გარემოცული», პოეტი დასტირის არა ქართველი ერის ბედს, არამედ თავისი მოდგმის, გვარიშვილობის «დაერდომას და გაწყალებას», ბაგრატიონთა გვარიშვილობას.

ზ. ჭიჭინაძე აღშფოთებულია, თუ რატომ მიაჩნიათ «მერანი» გენიალურ ნაწარმოებად, რატომ ხედავენ მასში ზოგადსაქაობრიო იდეალებს და პოეტის ღრმა აზროვნებას, როდესაც ლექსის დაწერის მიზეზი «ერთი ვიღაც ორბელიანის ლექებში ტყვედ ჩაფარდნა» ყოფილა. საერთოდ, ბარათაშვილი, «როგორც მკედარი და ცრუ იდეალისტი, ისე დაძრწის თავ გადაგლეჯილი, გულ მწუხარი და თვალ ცრემლიანი თავის ლექსებში».

ზ. ჭიჭინაძის აზრით, უმაღლესი განათლების მიღება პოეტს მხოლოდ იმისთვის სურდა, რომ დიდი ადგილი და ჩინ-მედლები მიეღო და ხალხი ეყვლითა. თორემ «ბარათაშვილი რომ დიდი გენიოსი ყოფილიყო, ქართველის ერთის ნაწილის დაჩაგრულის ერის სიყვარულით დატანჯული და გზა-კვალ არეული, მაშინ იგი თავის მამაპაპათა მსგავსს ლექსების წერას არ შეუდგებოდა და იგავ სიტყვაობით ბუღბუღს ვარდზე კი არ ატირებდა, სუბბუღს მწირთან კი არ გააბაასებდა და სხვ.».

აი როგორ გაიგო ზ. ჭიჭინაძემ ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება. მაგრამ ზ. ჭიჭინაძე მხოლოდ ზემოთქმულით არ დაკმაყოფილდა და უდიდეს დანაშაულად ჩაუთვალა პოეტს, რომ მან არ დაანახა მკითხველს გლეხკაცობის, ბატონყმობის, უმათა აოხრების შემამრწუნებელი სურათები. ამის გამო გაოცებული კრიტიკოსი სერიოზულად კითხულობს, თუ რატომ მიაჩნიათ ბარათაშვილი უდიდეს პოეტად, რატომ დაიმსახურა მან სიყვარული საზოგადოებაში, როდესაც «სახსენებლადაც კი არ უნდა ღირდეს ისეთი მსტვინავი მოშაირე».

ასე უმსგავსად და ნიჰილისტურად შეაყუასა ზ. ჭიჭინაძემ არა მხოლოდ ბარათაშვილის შემოქმედება, არამედ მთელი ქართული მწერლობა. მისი აზრით, არც ბარათაშვილების, არც ჭავჭავაძეების და არც ორბელიანების მიერ «ამ ბედრანგ მელექსეებისაგან ჩვენის ერის გონებითი განვითარების აღორძინებისათვის ერთი ჩალის, ან იო-

ტის ოდენი რამეც არ გაკეთებულა». ნიპილიზმი და ცილისმწამებლობა ამაზე შორს ვერ წავა.

ბუნებრივია, რომ ზ. ჭიჭინაძის ამ პროვოკაციული ნაშრომის უუურადღებოდ დატოვება შეუძლებელი იყო და ილიას «ივერიამაც» 1888 წელს (№№ 191, 192, 193) დაბეჭდა ვრცელი წერილი სათაურით «ორნი არიან, ტოლნი არიან, ანუ აგანგალა განგალა, შავ-როვი და სანდალა».

წერილი ხელმოუწერელია, მაგრამ ჩვენი ღრმა რწმენით იგი ილია ჭავჭავაძის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს (ამის საფუძველს გვაძლევს წერილის ენა, სტილი, მეცნიერული და ლოგიკური მსჯელობის ილიასებური მეთოდი).

ილიამ მისთვის დამახასიათებელი მეცნიერული სიღრმით გაანადგურა ზ. ჭიჭინაძის «დებულებანი» და დიდად აღშფოთებულმა წერილი ამგვარად დაამთავრა: «მე, თქვენმა უმორჩილესმა მონამ, ეს უწმაწური და უოვლის უწმინდურობით სავსე წიგნი თავიდან ბოლომდე გადავიკითხე — არ გებრალეებით! — თავიდან ბოლომდე მეთქი. მე ამისთანა სალახანური, დაბახანური, მურტალი, უგონო, უტვინო, უმსგავსო, უსინდისო, უსირცხვილო და ვიტყუე სანდალასავე სიტყვით — უნამუსო წიგნი ჩემს დღეში არა წამიკითხავს რა».

ილია მხოლოდ ამით არ დაკმაყოფილდა და «ივერიის» 193-ე ნომერში მოწინავე წერილიც დაბეჭდა (ეს წერილი შეტანილია ილიას თხზულებათა 1955 წლის გამოცემის IV ტომში სათაურით «სანდალას წიგნის გამო» (გვ. 195—199), რომელშიც შეაჯამა «ივერიის» სამ ნომერში დაბეჭდილ ვრცელ წერილში გავითარებული შეხედულებანი და ერთხელ კიდევ ცხადყო სანდალას წიგნის პროვოკაციული და ანტიმეცნიერული შინაარსი. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ილიას ეს წერილი წარმოადგენს არა მხოლოდ ნ. ბარათაშვილის, არამედ მთელი ქართული მწერლობის დაცვასა და რეაბილიტაციას.

ილ. ჭავჭავაძის ზემოხსენებულმა წერილებმა უფრო მეტად გააღვივა ინტერესი როგორც საერთოდ ქართული მწერლობის, ასევე, ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის კვლევა-ძიების დარგში. კერძოდ, ი. მეუნარგიამ ინტენსიურად განაგრძო მუშაობა ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფიის შესადგენად, რომელიც 1889 წელს დაასრულა კიდევ. ამ წლის 25 იანვრის «ივერია» იუწყებოდა: «ჩვენ ნამდვილად შევიტყუეთ, რომ ბ-ნი ი. მეუნარგიას შეუდგენია ჩვენის პოეტის ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფია, რომელსაც... დიდ მარხვაში ტფილისში საჯაროდ წაიკითხავს».

ი. მეუნარგიას ზემოხსენებული ნაშრომის დაბეჭდვა ჩვენს პრესა-

ში მხოლოდ 1893 წელს მოხერხდა, მანამდე კი, კერძოდ, 1889 წელს «ივერიის» 247-251 ნომრებში დაიბეჭდა მ. ვეზირიშვილის ვრცელი ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილი — «ნიკოლოზ ბარათაშვილი და მისი პოეზია».

ავტორი მიზნად არ ისახავს ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების სრულყოფილ განხილვას. «ჩვენ მხოლოდ წინა გვაქვს წამძღვარებული წრფელი სურვილი დაეხატოთ მკრთალი სურათი მაინც წარჩინებულის პოეტისათ», გვაუწყებს იგი, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ ბარათაშვილის შემოქმედებაზე მანამდე დაწერილ წერილებთან შედარებით მ. ვეზირიშვილის წერილი ყველაზე სრული და საფუძვლიანი მიმოხილვაა პოეტის შემოქმედებისა.

მ. ვეზირიშვილი ნ. ბარათაშვილს მსოფლიოს წარჩინებულ პოეტთა იმ მცირე გუნდს აკუთვნებს, «რომელნიც ერთის თავის ლექსის ძლიერებით, ერთის ჩანგის დაკვრით აღძრავენ მრავალს მკითხველსა და ელექტრონის ძალით გადასცემენ თავის ღრმა ფიქრებსა».

მ. ვეზირიშვილი მშვენიერად ამჩნევს, რომ სევდა-ნალევლი წითელ ზოლად გასდევს ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებას და ცდილობს გაარკვიოს, თუ სად უნდა ვეძიოთ ამ განუსაზღვრელი სევდის მიზეზი? მისი მართებული რწმენით, «პოეტი გაცილებით მაღლა დგას თავის ღროინდელ საზოგადოებაზედ და თითქმის ვერ ჰპოვებს თავის გულის მოპასუხეს. აი, სწორედ აქ იმყოფება მიზეზი მისის სევდისა. რასაკვირველია, უნდა ვიფიქროთ, რომ ერთი ნაწილი მწუხარებისა მიეწერება თვით პოეტის ბუნებრივ თვისებას, ზოლო ისიც უეჭველია, რომ უმეტესად იგი მწუხარება არის შედეგი იმ დიდის სულიერის განსხვავებისა, რომელიც ჰსუფევს გარშემო ცხოვრებასა და პოეტის მიერ შეთვისებულ იდეებს შორის».

ბარათაშვილის სულს არ აკმაყოფილებდა ის წერილმანი ანგარიშ-შიანობა და ბრძოლა უმნიშვნელო ინტერესებისათვის, რითაც კმაყოფილდებოდა მისი თანამედროვე საზოგადოების ერთი ნაწილი, ამიტომ განუდგა იგი ცხოვრებას, გადაეშვა მაღალი იდეების სამფლობელოში და სულით დაობლებულმა თავის სამყაროდან დაუწყო თვალყურის დევნება ამ «გაუტანელ სოფელს». წინააღმდეგობამ პოეტის მაღალ იდეალებსა და ცხოვრების სინამდვილეს შორის ბარათაშვილში გააღრმავა სევდა-ნალევლი და ამ სოფლის სამღურავი ათქმევინა.

მაგრამ ეს არ არის პასიური ადამიანის მოთქმა-წუწუნი. «როგორც ნიაღვარი, განგებ შეგუბებული, შეტბორდება და, რა უცბად იპოვის გზას, საშინელის ძალით დაეჯახება ყველაფერს, რაც კი წინ შეეფეთება, ისე პოეტის შეგუბებული გრძნობა დიდის ხნის მწუხარე-

ბით, წასკდება უეცრად და არაჩვეულებრივის ძალით წარმოსთქვამს თავის სიმწვავეს». ბარათაშვილის პოეზიაში ბოხოქრობს მეტაფორული, გამსჭვალული ნათელი მომავლის რწმენით, მას «სწამს უკეთესი მერმისი და ეძებს კვლავ სიკეთეს, ჭეშმარატებას». მ. ვეზირიშვილმა მშვენიერად შენიშნა, რომ თუმცა ბარათაშვილი წყევლის და შეაჩვენებს «უკუღმართ სოუელს», მაგრამ ამავე დროს ღრმად უყვარს იგი. აქ ბარათაშვილისა და ბაირონის გრძნობები და განცდები გასაოცარი სიზუსტით ემთხვევიან ერთმანეთს.

პოეტს უყვარს ადამიანი და მისი ბედნიერებისათვის ზრუნვა მიაჩნია უმაღლეს მოვალეობად იმ შემთხვევაშიც კი, როცა საწუთროსაგან გამწარებული წყევლის თავის ბედის წერას. ამ კეთილშობილური გრძნობის საუკეთესო გამოხატულებას, მ. ვეზირიშვილის რწმენით, «მერანი» წარმოადგენს.

ადამიანური ცხოვრების საფუძვლად, ვეზირიშვილის აზრით, ნ. ბარათაშვილს მშვენიერება მიაჩნია. «ეს მშვენიერება, რომელზედაც ლაპარაკობს ჩვენი პოეტი, გახლავთ ჰარმონია კაცის ყველა სულიერ ძალთა შორის, ისეთი ჰარმონია, როდესაც სხვადასხვა ძალნი კაცის არსებისა ერთმანეთს კი არ ეწინააღმდეგებიან, არამედ შეთანხმებულნი მხარ-და-მხარ მიდიან, ეფერებიან (ეფარდებიან — ი. ბ.) და შეესამებათ ერთმანეთს».

ამ ჰარმონიის დასამყარებლად საჭიროა დაუმახინჯებელი ბუნება ადამიანისა. პოეტის აზრით, როგორც კრიტიკოსი ფიქრობს, დაუშვებელია შეზღუდვა ნორმალურ მოთხოვნილებათა, ასევე დაუშვებელია «წრეს-გადასულ წადილთა» აუოლა, რადგან იგი ამახინჯებს ადამიანის ბუნებას და ჩვენს გულში მხოლოდ სიბრალულის გრძნობას იწვევს. ყოველი არსება უნდა ცხოვრობდეს და მოქმედებდეს თავისი ბუნებისა და დანიშნულების შესაბამისად. ეს ღრმა აზრი მშვენიერად გამოხატა ბარათაშვილმა «სუმბულსა და მწირში». «ამ საუცხოო ლექსში მეტად ღრმა აზრია და შეეხება არა მარტო კერძო კაცის ცხოვრებასა და ბუნებას, არამედ მთელს საზოგადოებას, მთელს ერსაც. ყოველი ერი საზოგადოდ და ყოველი ადამიანი კერძოდ, სცხოვრობს თავის საკუთარ ნიადაგზე, რომელიც შეეფერება იმის ბუნებას; ამ ნიადაგის ჰაერით სულდგმულობს, აქ შეუთვისებია ესა თუ ის შეხედულობა, ესა თუ ის ცნება... მხოლოდ აქ, ამ თავის საკუთარ ნიადაგზე ჰყვავის და იძლევა უხვ ნაყოფს».

კრიტიკოსის მართებული რწმენით, ნ. ბარათაშვილს საკმაოდ ფართოდ ესმის ადამიანის როლი და დანიშნულება ცხოვრებაში.

მ. ვეზირიშვილი შეეხო სიყვარულის გრძნობასაც ბარათაშვილის

შემოქმედებაში. მართალია, გვეუბნება იგი, სიყვარულის გრძნობას შეეხნენ ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანიც, მაგრამ მათ «სიყვარულს ეტყობა ზოგჯერ თვისება ხორციელის სიყვარულისა, ხასიათი აქვს უფრო ხორციით დატკბობის გრძნობისა, რომელიც ცოტა არ იყოს უშლის ლექსის შინაარსის მშვენიერებას და სიღრმეს». გარდა ამისა, ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის სიყვარული უფრო პირადული ხასიათისაა, რაც მათი პოეზიის ნაკლად უნდა ჩაითვალოს.

რაც შეეხება ნ. ბარათაშვილს, კრიტიკოსის სწორი გაგებით, «მისი სიყვარული მოკლებულია ამ ნაკლს, იგი მეტად განწმენდილია და განსპეტაქებული... ბარათაშვილი უფრო შორს მიდის, იმას უფრო ფართოდ ესმის დანიშნულება ამ გრძნობისა... წმინდა სიყვარული არ განისაზღვრება პირადის გრძნობით, არამედ მან უნდა ნათელი მოჰფინოს ზოგადს ცხოვრებას, იგი უნდა იყოს «გამთბუნებელი სოფლისა», განმასპეტაქებელი სულისა. «მხოლოდ კავშირი ესრეთ სულთა ჰშობს სიყვარულსა, ზეგარდმო მადლით დაუხსნელად დამტკიცებულსა».

ბარათაშვილისათვის სიყვარული წმინდა და მაღალი გრძნობაა, მაგრამ მ. ვეზირიშვილი ამჩნევს, რომ ბარათაშვილი უფრო მაღლა აყენებს მეორე გრძნობას, რომელიც თავის გამოხატულებას პოულობს მოძმის სიყვარულში და მისი ბედნიერებისათვის ზრუნვაში. მართალია, გვეუბნება კრიტიკოსი, ბარათაშვილისათვის ამ წუთისოფელში ყოველივე წუთიერია, ცვალებადია და წარმავალი, მაგრამ ისეთი მგრძნობიარე გულის ადამიანი, როგორიც იგი იყო, გულხელდაკრფილი ვერ იქნებოდა. მასში ძალიან ადრე გაიღვიძა საზოგადოების წინაშე ადამიანის მოვალეობის გრძნობამ, რაც ბრწყინვალედ გამოხატა ლექსში «ფიქრნი მტკვრის პირას». პოეტში სჩქეფს ჭაბუკური სისხლი, რომელიც მოითხოვს მოძრაობას და მოქმედებას. «ხმა იღუმალში», რომელიც 16 წლის ჭაბუკის მიერ არის დაწერილი, უკვე შეიმჩნევა საკუთარი ხედვრის ძიების, მის «ზრახვათა და საწადელთა» მკაფიო სურათი, რომელმაც სრულყოფილი განხორციელება ექვსი წლის შემდეგ «მერანში» პოვა. მ. ვეზირიშვილმა უდავოდ სწორად შენიშნა, რომ «ხმა იღუმალი» წინამორბედი იმ საოცარი ქმნილებისა, რომელიც უკეთესი მარგალიტია პოეტის ნაწერებში და რომელიც ხელისხელ საგოგმანებია ყოველის ქართველისათვის», — ეს არის ქართული პოეზიის ერთ-ერთი შედევრი — «მერანი».

კრიტიკოსის აზრით, ამ ლექსის უდიდესი ღირსება იმაში მდგომარეობს, რომ მასში თავმოყრილია ის ძვირფასი მარგალიტები, ის ღირსმნიშვნელოვანი აზრები და შესხედულებანი, რომლებიც მიმოფანტულია პოეტის სხვა ნაწარმოებებში. «მერანის» ბადალი, რო-

გორც ფორმით, ასევე შინაარსითაც, მსოფლიო ლიტერატურაში შეიძლება ბევრი არ მოიპოვებოდეს.

რატომ დგას ეს ნაწარმოები ასეთ მაღალ დონეზე? კითხულობს ვეზირიშვილი. იმიტომ, რომ «პოეტს აქ ის აზრი აქვს გამოყვანილი, რომ ნამდვილი კაცური-კაცობა გაიზომება იმით, თუ როგორ ემსახურება კაცი იმ დედა-აზრს, რომლის დროშის ქვეშაც იმყოფება და რომლის განსხორციელებაც არის იმისი აუცილებელი მოვალეობა. კაცი უნდა მდგრად ადგეს თავის აზრს და ვერაფერზე დაბრკოლებამ ვერ უნდა გადაადგმევინოს ერთს ალაგას ჩადგმული ფეხი. კიდევ ეს დაუღალავი ბრძოლა შავ ბედთან არის დასურათებული ამ შეუღარებელს ქმნილებაში».

ბარათაშვილის შემოქმედებაში საკმაოდ მკვეთრად გამოვლინდა პატრიოტიზმის გრძნობა, რომელმაც სრულყოფილი ასახვა პოემაში «ბედი ქართლისა».

მ. ვეზირიშვილის აზრით, შემთხვევითი არ არის ის გარემოება, რომ ნ. ბარათაშვილმა პოემის ქარგად ერეკლე მეორის მეფობის უკანასკნელი პერიოდი აიღო. აღამაჰმადსანთან სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლის პროცესში კიდევ ერთხელ გამოვლინდა ქართველი ხალხის განუზომელი სიყვარული სამშობლოსადმი; XVIII საუკუნის მიწურულს უნდა გადაეწყვიტა საქართველოს ყოფნა-არყოფნის საკითხი.

ერეკლეს, სოლომონს და სოფიოს გულწრფელად უყვართ სამშობლო, მაგრამ მისი ბედის გადაწყვეტის საკითხში მათი თვალსაზრისი არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

პოემაში ყველაზე მკვეთრად ერეკლე მეფის სახეა გამოკვეთილი. მ. ვეზირიშვილის აზრით, ეს გარემოება იმით აიხსნება, რომ «იგი, ვითარცა მეფე, უფრო შემძლებელია, «ქართლის ბედის» გადაწყვეტის საკითხში, მეორე არა მცირედი მიზეზი არის ის, რომ ირაკლი თავის ქვეყნის ცოდნით, ჭკუა-გონებით და შორს-მჭვრეტელობით გაცილებით მაღლა დგას» სოლომონსა და სოფიოზე.

ერეკლესა და სოლომონის დიალოგი არაგვის ხეობაში და სოლომონის საუბარი თავის თანამეცხედრესთან. წარმოადგენენ პოემის იმ უაღრესად მნიშვნელოვან ადგილებს, რომლებშიც გადმოცემულია «დედა-ძარღვი პოემისა». «მთელი ტრაგიზმი იმაში მდგომარეობს, რომ იმ დროს, როდესაც სოლომონსა და სოფიოს მოაქვთ თავის სამშობლოს საკურთხეველზედ შესაწირად მხოლოდ უანგარო სიყვარული მამულისა, ამავე დროს ირაკლის, გარდა ამ გრძნობისა მოაქვს კიდევ თავის ცოდნა, შორს-მჭვრეტელი გონება და დიდი ხნის გამოცდილება».

ჩვენ ვფიქრობთ, სწორად იქცევა კრიტიკოსი, როდესაც ამ პოე-

მის მიხედვით ვერ წუვეტს, თუ რომელ მოქმედ პირს უფრო თანა-
უგრძნობს პოეტი. იგი «სამთავეს თანაგრძნობით ეკიდება, რადგან
მათში ჰპოვებს ერთგვარ მაღალის გრძნობის პატრონებს». მაგრამ
ნ. ბარათაშვილს არ შეეძლო ეღალატა ისტორიული სინამდვილი-
სათვის. როდესაც პოემა იწერებოდა საქართველო რუსეთთან უკვე
შეერთებული იყო და ავტორმაც პოემაში ერეკლე გამოიყენა გა-
მარჯვებული.

მ. ვეზირიშვილმა უდავოდ სწორად შენიშნა, რომ «ნ. ბარათა-
შვილს თავის პოემაში სხვათა შორის ისიც ჰქონდა აზრად, რომ გა-
ენთავისუფლებინა დიდებული სული ირაკლისა ყველა იმ ჩირქისაგან,
რომელიც ასე თუ ისე მოსცხო ქაშთა ვითარებამ». უდავოა, რომ ავ-
ტორს აქ ზ. ჭიჭინაძის ყალბი თვალსაზრისიც აქვს მხედველობაში,
რომლის შესახებაც ზემოთ გვქონდა საუბარი.

მ. ვეზირიშვილის მიერ მართებულად არის გაგებული სოლომო-
ნისა და სოფიოს მიმზიდველი სახეები, პოეტის დამოკიდებულება
მათადმი, თანამედროვე დედების დაპირისპირება სოფიოს მსგავსი
დედებისადმი და სწორად არის გარკვეული პოემის ლეიტმოტივი.

ნ. ბარათაშვილი, გვეუბნება კრიტიკოსი, მუდამ მაძიებელია ჭეშ-
მარიტებისა. ამიტომ უყვარს პოეტს ჩვილი ყრმის ტიქტიკი, უყვარს
«სმენა უცნაურის მისის ხმის», რადგან მას არავეითარი სიყალბე არ
ელტობა.

ჭეშმარიტების მაძიებელ პოეტს უყვარს და იტაცებს უსულო ბუ-
ნებაც, ბარათაშვილის დამოკიდებულება ბუნებისადმი განსაკუთრე-
ბით სწოთია, მას იგი თავისი სულის თანაზიარად მიაჩნია.

მ. ვეზირიშვილი ბუნებასთან დამოკიდებულების საკითხში ნ. ბა-
რათაშვილსა და ბაირონს შორის დიდ მსგავსებას ხედავს და ხაზგას-
მით მიუთითებს, რომ როგორც ბაირონი, ასევე ბარათაშვილიც
«განვითარებითა და ძლიერის სულით გაცილებით მაღლა დგანან
თავის თანამედროეებზედ; ორივენი ჰგრძნობენ სულიერ უკმარობას,
ორივენი არიან სულით ობოლნი და ვერ ჰპოულობენ თანამოზი-
არეთ; მოტყუებულნი მუხთალ სოფლისაგან, ორივენი მიესწრაფე-
ბიან უსულო ბუნებისაკენ და აქ ჰსურთ მოიპოვონ თავის დაკოდილ
გულისათვის მალამო».

ძლიერი ოპტიმიზმი და ნათელი მომავლის დაბეჯითებითი რწმენა
იგრძნობა იმ ნაწარმოებებშიც, რომლებშიც პოეტმა ბუნების ნათე-
ლი სურათები აღწერა და ბუნება ცოცხალი ადამიანივით აამეტ-
ყველა.

მ. ვეზირიშვილმა განსაკუთრებით გაამახვილა ყურადღება ბარა-
თაშვილის ენაზედ და მართებულად აღნიშნა, რომ «უპირველესი

თვისება იმის ენისა არის ის, რომ იგი ნამდვილი წმინდა ქართული ენაა... ამისთანა წმინდა და თან ღრმა ენა არა აქვს არცერთს ჩვენს ახლის ღროის პოეტს. ენა ნ. ბარათაშვილის ხელში არის მეტად ადვილად მოსახრელი იარაღი, რომელსაც იგი საოცარი სიმარჯვით ხმარობს; იგი სრული მბრძანებელია ენისა... იმის ენას არ ეტყობა არავითარი ძალ-დატანება. აგრეთვე არა სჩანს, რომ იგი ხმარობდეს მაღალმნიშვნელოვან სიტყვებს საგანგებოდ მკითხველის გულის მოსაგებად... ბარათაშვილმა თავისი მაღალ პოეტური ენით დაგვიმტკიცა, თუ რის შემძლებელია ყოფილა ქართული ენა».

ნ. ბარათაშვილის უდიდეს მნიშვნელობას მ. ვეზირიშვილი იმაშიც ხედავს, რომ მან სრულიად ახალი საკითხები დააყენა ქართული მწერლობის წინაშე, ახალი აზრები აღძრა და შთანერგა მკითხველ საზოგადოებაში, სალიტერატურო ენა დაუახლოვა ხალხურ მეტყველებას და დასაბამი მისცა ახალ მიმართულებას ქართულ მწერლობაში.

მ. ვეზირიშვილის ეს მართებული დასკვნები ძირითადად გაიზიარა მომდევნო პერიოდის ლიტერატურულმა კრიტიკამ.

1890 წ. «ივერიის» 129-ე ნომერში დაიბეჭდა ზ. ჭიჭინაძის «წერილი რედაქციის მიმართ». წერილი ეხებოდა ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა IV გამოცემას, რომელსაც ზ. ჭიჭინაძე ამზადებდა.

ზ. ჭიჭინაძე გაკვრით ეხება წინა სამ გამოცემას და შენიშნავს, რომ ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის პირველ გამომცემლებს მასში არ შეუტანიათ ბარათაშვილის «ლაშქრობა ქართველთა კავკასიაზე», იმ დროს, როდესაც იგი ჯერ კიდევ 1859 წლის «ცისკარში» იყო დაბეჭდილი.

საკითხის ნათელსაყოფად ზ. ჭიჭინაძეს მიუმართავს პ. უმიკაშვილისათვის, როგორც ერთ-ერთი გამომცემლისათვის, რომელსაც განუცხადებია, რომ არც მას და არც სხვებს ეს ლექსი ბარათაშვილის ხელად არ მიუჩნევიათ. ზ. ჭიჭინაძე არ დაჯერდა პ. უმიკაშვილის განცხადებას და მიმართა ჯერ გრ. ორბელიანს და ივ. კერესელიძეს, ხოლო ბოლოს ი. მეუნარგიას. კრ. ორბელიანს განუცხადებია, რომ «ლაშქრობა ქართველთა კავკასიაზე» ნ. ბარათაშვილისაა, «მაგის ხელნაწერი მე მქონდაო... ბ-მა ივ. კერესელიძემაც ასევე მითხრა, რომ ბარათაშვილის ლექსებს მე გრ. ორბელიანს ვართმევდიო, ეგ ლექსი მე თვით ნ. ბარათაშვილის ხელნაწერიდან გადმოვებეჭდე და დაბეჭდვის შემდეგ დედანი ისევ გრ. ორბელიანს დაუბრუნეო. რომ თხოვო თვითონ დედანსაც გიპოვნის და გიჩვენებსო. დედანი მე ვერ ვნახე, რადგან გრ. ორბელიანს აღარ ახსოვდა თუ სად ჰქონდა შენახული... ამ ბოლო დროს ბ-ნ ი. მეუნარგიას ვკითხე ამის შესახებ

და მან დამარწმუნა, რომ მაგ ლექსის დედანი, თვით ბარათაშვილის ხელთნაწერი მე ვნახე გრ. ორბელიანის ქალღმერთში».

ამის შემდეგ ზ. ჭიჭინაძემ ზემოხსენებულ ლექსზე ნ. ბარათაშვილის ავტორობა უდავოდ მიიჩნია და შეიტანა კიდევაც მის ლექსთა კრებულში, რომელიც 1890 წელს გამოიცა. აქვე შეიტანა მან 1837 წელს «თეატრში» დაბეჭდილი პოეტის ლექსი «ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის...».

კრებულს დართული აქვს ნ. ბარათაშვილის ძალიან მოკლე ბიოგრაფია, რომელიც ზ. ჭიჭინაძეს ეკუთვნის. წინა გამოცემებისაგან ეს წიგნი არსებითად მხოლოდ ამ წინასიტყვაობით და «ცისკარსა» და «თეატრში» დაბეჭდილი ლექსებით განსხვავდება.

ზ. ჭიჭინაძისეულ გამოცემას 1891 წელს გამოეხმაურა გაზ. «ივერია». «ივერია» დაიწუნა პოეტის ბიოგრაფია, რადგან მასში უფრო მეტად მელიტონ ბარათაშვილზე იყო საუბარი, ვიდრე ნიკოლოზზე. გაზეთმა უურადღება მიაქცია იმ გარემოებასაც, რომ ზ. ჭიჭინაძეს ზოგიერთი ფრიად საპასუხისმგებლო ცნობა უოველგვარი დასაბუთების გარეშე ჰქონდა მოტანილი. მაგალითად, ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, 1849 წელს პოეტის ძეგლის ასაგებად თბილისში ხელმოწერა გაუმართავთ, 600 მანეთიც შეუგროვებიათ და ეს თანხა მამუკა ორბელიანისათვის მიუბარებიათ, მაგრამ ძეგლი არ აუგიათ და ფულიც მამუკა ორბელიანს დარჩენიაო. მტკიცე საბუთის გარეშე მკითხველისათვის ასეთი ცნობის მიწოდება «ივერიას» უბოდიშო განცხადებად მიაჩნია.

«ივერია» ისიც აღნიშნა, რომ ზ. ჭიჭინაძემ ბარათაშვილის ლექსთა კრებულში უოველგვარი დასაბუთების გარეშე შეიტანა ორი ლექსი: «ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე» და «ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის». პირველ მათგანს, რედაქციის აზრით, პოეტის მუშისა არა ატყუია რა და ძნელი დასაჯერებელია, რომ იგი ბარათაშვილისა იყოს. «საზოგადოდ, — წერს გაზეთი, — როცა ბარათაშვილისთანა მწერლების ახალ რამ ნაწარმოებს ჰპოულობენ, დაბეჯითებით უნდა დასაბუთონ კიდევ, რომ ეს ლექსი სწორედ ამ მწერლის ნაწერია და მის კალამს ეკუთვნისო და მერე ჩაურთონ იმის ნაწერთა კრებაში. თორემ უოველი ლექსი რომ ჩაურთოს კაცმა ასეთს კრებულში, რომელიც კი სადმე მოხვდება ხელში, ისე აირევ-დაირევა საქმე, რომ ძალიან გონიერი კრიტიკაც ვერ გაარჩევს... რომელი ლექსი ეკუთვნის ამა და ამ მწერალს და რომელი სხვას»¹.

«ივერიის» მომდევნო ნომერში ზ. ჭიჭინაძემ წერილობით მიმარ-

¹ „ივერია“, 1891, № 2, გვ. 3.

თა რედაქციას და განაცხადა: ბარათაშვილის ძეგლის ასაგებად 1849 წელს რომ 600 მანეთი შეუკრებიან, ეს მე «დროებიდან» შევიტყუო. აქ. ზ. ჭიჭინაძეს მხედველობაში აქვს 1884 წლის «დროების» 14 აპრილის ნომერში დაბეჭდილი ცნობა, რომლის შესახებაც ზევით გვექონდა საუბარი. მაგრამ ეს ცნობა განსხვავდება ზ. ჭიჭინაძის ცნობისაგან. «დროებაში» დაბეჭდილი ხელწერილიდან, რომელიც მამუკა ორბელიანს მიუცია იაკინთე ალექსი-მესხიშვილისათვის, ირკვევა: 1. პოეტის ძეგლის ასაგებად ხელის მოწერა გაუმართავთ არა 1849, არამედ 1847 წელს, 2. შეუკრებიან არა 600 მანეთი, არამედ «ოცდაათი თუმანი თეთრი ფული» და 3. «დროება» არსად არ ლაპარაკობს, რომ შეგროვილი თანხა მამუკა ბარათაშვილს მიეთვისებინოს. მაგრამ, თუ სად წავიდა ეს ფული, ამით თვით «დროებაც» ყოფილა დაინტერესებული.

ამრიგად, გარდა იმისა, რომ ზ. ჭიჭინაძის ეს ცნობა ზუსტი არ არის, მას მამუკა ბარათაშვილს მიმართ ცილისმწამებლური ხასიათიც აქვს.

რაც შეეხება ნ. ბარათაშვილის ავტორობას ლექსზე «ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე», ზ. ჭიჭინაძე ამას ადასტურებს იმავე საბუთებით, რომლებიც მოიტანა 1890 წლის «ივერიის» 129-ე ნომერში დაბეჭდილ წერილში «რედაქციის მიმართ», ხოლო ლექსი «ვლოცავ დღეს ჩემის გაჩენის» ზ. ჭიჭინაძემ ნ. ბარათაშვილისეულად მიიჩნია იმის გამო, რომ იგი ქურნალმა «თეატრმა» დაბეჭდა 1887 წელს ნინო ორბელიანის წარდგინებით. «ნ. ორბელიანს კარგად ესმომება ამ ლექსის ამბავი, — წერს ზ. ჭიჭინაძე, — მე იმის სიტყვას და «თეატრის» ცნობას დავენდე. შეცდომა აქ მხოლოდ იმაში გახლავთ, რომ საიდანაც რა ლექსი გადმოვბეჭდე და ან რამე ცნობა მოვიყუანე, იმათ თავდაპირველი წყაროების სათაურები სხოლიოთი მაინც არ ავლენიშნო».

რა თქმა უნდა, წყაროების მითითება ყოველთვის საჭიროა, საჭიროა აგრეთვე ცალკეული ცნობების შემოწმება და დაზუსტება, მაგრამ, სამწუხაროდ ეს მეთოდი არ ახასიათებს ზ. ჭიჭინაძეს. უნდა აღინიშნოს, რომ ზ. ჭიჭინაძე, როგორც მაძიებელი ძველი ქართული წიგნებისა და ხელნაწერებისა, უდავოდ დასაფასებელი პიროვნებაა, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში მისი თეორიული მსჯელობანი და ფაქტობრივი მასალის განზოგადებანი მრავალ პრინციპული ხასიათის შეცდომას შეიცავს. ზ. ჭიჭინაძის დასკვნები ხშირ შემთხვევაში საფუძვლიან შემოწმებას მოითხოვს.

1891 წელს ზ. ჭიჭინაძემ ვინმე არეშიძისაგან მიიღო ბარათაშვილის ხელით გადაწერილი ლექსთა კრებული, რომელიც პოეტს მაიკო

ორბელიანისათვის მიუძღვნია. ეს სასიამოვნო ამბავი ზ. ჭიჭინაძემ მკითხველ საზოგადოებას იმავე წელს აცნობა «ივერიის» საშუალებით (№ 79 — 80). რვეულის პირველ გვერდზე აწერია: «1841 წელი, ტფილისი», ხოლო მეორეზეა — მიმართვა მაიკოსადმი: — «დაო მიიკო! ეს ლექსები იქონიე ჩემულად. ვიცი, რომ წამკითხველი მათი მოიგონებ ბევრთა საამოთა დღეთა უმაწვილობისათა და შემიბრალე შენსა ყარბსა ძმასა. თ. ნ. ბარათაშვილი».

ზ. ჭიჭინაძეს ეს ხელნაწერი რვეული შეუდარებია ბეჭდურ გამოცემებთან და მათ შორის საუურადღებო სხვაობა შეუმჩნევია. მაგალითად, რვეულში მოთავსებული ლექსი «ბულბული ვარდზე» დაბეჭდილი ტექსტისაგან განსხვავდება არა მხოლოდ ტექსტუალურად, არამედ იმითაც, რომ დაბეჭდილ ტექსტს თარიღად უზის 1834 წელი, ხელნაწერს კი — 1833 წ. 18 ივნისი.

მეორე ლექსის სათაურად დაბეჭდილში იკითხება «ფიქრი მტკერის პირზედ», ხელნაწერშია «ფიქრნი მტკერის პირას». მნიშვნელოვანი სხვაობაა ამ ლექსის ხელნაწერ და დაბეჭდილ ტექსტებს შორისაც. ასევე მნიშვნელოვან განსხვავებას იძლევიან დაბეჭდილი და ხელნაწერი ტექსტები ლექსებისა: «ქეთევან», «შემოღამება მთაწმინდაზე» და «ნაპოლეონი». რაც შეეხება სხვა დაბეჭდილ და რვეულში მოთავსებულ ლექსებს, მათშიც არის სხვაობა, მაგრამ უმნიშვნელო.

ზ. ჭიჭინაძე სწორად შენიშნავს: «შეიძლება, რომ ეს რვეული ბარათაშვილის პირვანდელი რვეული იყოს და შემდეგ კი ეს ლექსები თვითონ განსვენებულსავე პოეტს შეესწორებინოს, რადგან გადამწერებსა და ზოგიერთს ქართულ ჟურნალის რედაქციებსა, რაც უნდოვლილება მოეხდინათ ბეჭდვის დროს მაინც ამდენს ცვლილებას ვერ მოახდენდნენ». ნ. ბარათაშვილის ხელნაწერი კრებულების და ცალკეული ავტოგრაფების შედარებამ ზ. ჭიჭინაძის ეს ვარაუდი დაადასტურა.

ზ. ჭიჭინაძე ყურადღებას ამახვილებს ბარათაშვილის ლექსთა კრებულის 1876 წლის გამოცემაზე და აცხადებს: «ეს ლექსები გაშთკრებილ იქმნა «ცისკრიდგან», «საქართველოს მოამბიდგან» და «კრებულიდგან». დაუბეჭდავი ლექსი არაფერი მოუთავსებიათ შიგ... ამ ლექსების გამოსაცემ დედნად ჰქონიათ ერთი ძველი რვეული, გადაწერილი 1845 წელს ალ. ჩიქოვანის მიერ, ასე რომ ბარათაშვილის საკუთარს ხელით ნაწერი ლექსები გამომცემლებს თვალთ არ უნახავათ».

საოცარია, საიდან გამოიტანა ზ. ჭიჭინაძემ ასეთი უცნაური დასკვნა, როდესაც მას ხელთ ჰქონდა 1876 წლის გამოცემა პოეტის ლექსებისა გამომცემელთა წინასიტყვაობით, სადაც საეხებით გარკვეუ-

ლად იყო ნათქვამი, რომ ყველა ლექსი, გარდა ოთხისა («შევიშრობ ცრემლსა...», «დამქროლა ქარმან», «ჩინარი» და «მადლი შენს გამჩენს ლამაზო...»), გამომცემლებს გადმოუბეჭდიათ ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფებიდან, რომლებიც ეყუთვნოდა გრ. ორბელიანს. გამომცემლებმა ისიც აღნიშნეს, რომ «ნიშნები აქ დაბეჭდილში ისეა ხმარებული, როგორც დედანში, მართლწერაც დედნისაა შეუცვლელადო». და ამას აცხადებენ ისეთი კომპეტენტური პირები, როგორიც იუვენე ილ. ჭავჭავაძე, პ. უმიკაშვილი და კ. ლორთქიფანიძე. როგორც ჩანს, არც ერთ მათგანს საჭიროდ არ დაუნახავს პასუხი გაეცათ ზ. ჭიჭინაძისათვის, რადგან საუკეთესო პასუხს თვით წიგნის წინასიტყვაობა წარმოადგენდა.

1891 წლის მაისში გაზეთმა «ნოვოე ობოზრენიემ» განჯაში მყოფი ერთი ქართველი მოხელისაგან მიიღო ფრიად საყურადღებო წერილი, რომელიც «ივერიამ» სრული სახით მოათავსა 109-ე ნომერში.

ქართველ მოხელეს დაუთვალეობა ბარათაშვილის საფლავი და ღრმა მწუხარების გრძნობას მოუცავს, რადგან «არავითარი ნიშანიც არ ჩანს იმისა, რომ აქ განისვენებს გვამი ისეთის კაცისა, რომელსაც ცოტა რამ მაინც გაუკეთებია ქართულის მწერლობისათვის».

მაგრამ ქართველმა მოხელემ სხვა უფრო საყურადღებო და შემადრწუნებელი ცნობა მოაწოდა საზოგადოებას: «ადგილობრივ აღმინისტრაციას, — იწერებოდა იგი, — განზრახული აქვს შიგ ეკლესიის გალავანში ქუჩა გაიყვანოს და ეს ქუჩა რამდენსამე საფლავს აუცილებლად მოჰშლის, სხვათა შორის ნ. ბარათაშვილის საფლავსაც... რამდენიმე ხნის შემდეგ სრულიად გაქრება საფლავი განსვენებულის პოეტისა, რადგან ქუჩა მთლად მოკირწყელებული იქნება»..

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ცნობის გამოქვეყნებამდე ქართველ საზოგადოებაში და პოეტის ნათესაობაში კანტიკუნტად უოფილა საუბარი ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენებისა და მთაწმინდაზე დაკრძალვის შესახებ, მაგრამ ეს სურვილი სურვილად დარჩა და პრაქტიკული ნაბიჯი არავის გადაუდგამს.

«ივერიაში» დაბეჭდილმა აღმაშფოთებელმა ცნობამ აამოძრავა ქართველი საზოგადოება და პერიოდული პრესა. ახლა უკვე მთელი სერიოზულობით დაისვა პოეტის ნეშტის სამშობლოში გადმოსვენების საკითხი. ამ საქმეში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი ილ. ჭავჭავაძემ და მისმა «ივერია» შეასრულა.

პირველი წერილი, რომელიც ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენების საკითხს ეხება, დაიბეჭდა 1891 წლის «ივერიის» 114-ე ნომერში პ. უმიკაშვილის ხელმოწერით. იგი გულმხურვალე მოწოდებაა ქარ-

თველი საზოგადოებისადმი მისი მოქალაქეობრივი და მამულიშვილური მოვალეობის შესასრულებლად.

3. უმიკაშვილი წერდა: «...ნ. ბარათაშვილი, საყვარელი პოეტი საქართველოსი, აღმზრდელი რამდენიმე ქართველი თაობისა, მშვენება ქართულის სიტყვიერებისა და ქართველთა აზროვნებისა, ნათესავი შეძლებულის გამოჩენილი თავადებისა, უპატრონოდ მივიწყებულია განჯის საყდრის დანგრეულ გალავანში!..»

ნათესავემაც კი დაივიწყეს! მაგრამ ქუჩას რომ მოჰყუეს პოეტის ძელები, მუდამ დღე ფეხქვეშ სათელი გახდეს ძვირფასი კაცის სახსენებელი, ნუთუ მოსათმენია, ნუთუ დათრგუნვა არ არის ქართველთა წმინდა გრძნობისა?» ქართველი კაცის ბუნებას არ შეეფერება ასეთი გულგრილობა.

ამავე წერილში პ. უმიკაშვილმა მათრახი გადაჰკრა ბარათაშვილის საკმაოდ მდიდარ ნათესაობას და აღნიშნა: რაჭველი ხაბაზის ჭირისუფლები შავი ღღისათვის გადადებულ გროშს არ დაზოგავენ, რომ ნათესავს საფლავი არ დაუკარგონ, ხოლო საცოდავი ხევსური თავს არ იცოცხლებს, თუ ბარში მოკლული მოძმე მთაში არ წაასვენა. ეს ყველა ქართველის ბუნებრივი მოთხოვნილებაა და თუ «ნათესავემაც არ იკისრეს, ან ვერ იკისრეს გადმოსვენება, — პოეტის პატივისმცემლებმა უნდა იტვირთონ და გათავდეს». ასე ამთავრებს წერილს პ. უმიკაშვილი.

ზემოხსენებულმა წერილმა დიდად იმოქმედა პოეტის ნათესაების თავმოყვარეობაზე. დავით ზაალის ძე ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ მ ა სთხოვა «ივერიის» რედაქციას, რათა გამოეცხადებინა გაზეთს, რომ ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსატანად მას შემოჰქონდა ოცი თუმანი და კისრულობდა აღეძრა შუამდგომლობა მთავრობის წინაშე ამ საქმის სისრულეში მოსაყვანად¹.

ამგვარად ჩაეყარა საფუძველი ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსასვენებელ ფონდს. მაგრამ მას გაძლიერება ესაჭიროებოდა და «ივერია» აქვეყნებს ქართველ მოღვაწეთა მოწოდებებს ამ კეთილი საქმის დასაგვირგვინებლად.

1891 წლის «ივერიის» 120-ე ნომერში იაკობ მ ა ნ ს ვ ე ტ ა შ ვ ი ლ ი მიმართავს ყველას, «ვისაც ერთხელ მაინც წაუკითხავს უკდავი ლექსები განსვენებულის პოეტის ნ. ბარათაშვილისა და უგრძნოებისა რა გრძნობასაც დაჰბადავს ხოლმე ადამიანის გულში დიდბუნებოვანი და ზეცით მომადლებული ნიჭი და რის გამოხატვაც არ ძალუძს

¹ „ივერია“, 1891, № 120.

უბრალო მომკვდარის სუსტ კალამს, და დარწმუნებული ვარ, რომ არავინ დაიშურებს თავისს წვლილს შეძლებისდაგვარად».

ი. მანსვეტაშვილის წერილს ჯერ ალ. ც ა გ ა რ ე ლ ი, ხოლო შემდეგ ალ. ყ ი ფ შ ი ძ ე გამოეხმაურა. «ბედნიერი აზრი მოუვიდა ქართულ საზოგადოებას, — წერდა ალ. ყიფშიძე, — ერმა არ დაივიწყა თავის ერთგული მამულისშვილის საფლავი და დღეს, თუმცა გვიან, მაგრამ მოისურვა მისი ძვირფასი გვამი დაესაფლავებინა იმ წმინდა მთაზედ, სადაც მოღვაწეობდნენ ძველად საუკეთესო მამულიშვილნი სამწერლო ასპარეზზედ, სადაც მრავალს სისხლი დაუთხევია მამულისათვის, იმ მთაზე, რომელიც უტყუარი მოწამეა ჩვენის შავბედიტის წარსულისა და სადაც განსვენებული პოეტი ჭაბუკობის ღროს ხშირად ეძლეოდა მწარე და გულს-საკლავ ფიქრებს...

სასურველია, საერო პოეტის ცრემლის დაყრასი მთელმა ერმა მიიღოს მონაწილეობა... ფულის შეგროვებით, ღებუტაციების გამოგზავნით ტფილისში დასაფლავების ღროს და სხვა... »¹

1891 წლის 16 ივნისს «ივერია» აცხადებდა, რომ დავით ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ს უკვე შეუტანია განცხადება თბილისის გუბერნატორთან და უთხოვია, რომ ნება მიეცათ მისთვის განჯიდან ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენებისა და მთაწმინდის ეკლესიის გალავანში დაკრძალვისა. ვინაიდან ნეშტის გადმოსვენება შემოდგომისათვის იყო ნაფარადღევი, ამიტომ დ. ბარათაშვილი სთხოვდა თბილისის გუბერნატორს ეშუამდგომლა განჯის გუბერნატორის წინაშე, რათა მანამდე დაცული ყოფილიყო პოეტის საფლავი განჯაში. ამ საკითხზე განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება იმ გარემოებამ გამოიწვია, რომ 9 ივნისის ნომერში «ივერია» იტყობინებოდა: «ქუჩის გაყვანა იმ ალაგას, სადაც განსვენებული პოეტის საფლავია, გადაწყვეტილი საქმეა და მუშაობას კიდევ შესდგომიან».

რაკი საბოლოოდ გადაწყდა ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება, საქართველოს ყოველი კუთხიდან ნიაღვარივით წამოვიდა შემოწირულებანი. ამ საქმეში გულწრფელად ჩაებნენ რკინიგზის მუშამოსამსახურეებიც. ამის შესახებ 1891 წლის 17 აგვისტოს «ივერია» ბეჭდავს სადგურ ტყიბულის თანამშრომლის ვასილ მ ა ს ხ უ ლ ი ა ს წერილს: «...ჩვენ ძვირფას პოეტს გადმოსვენებენ რკინის გზით, რომელზედაც ჩვენ, მცირეოდენი ქართველობა, ვმსახურებთ და ნუთუ ჩვენც არ გვეკუთვნის, რომ პატივი ვცეთ რითიმე დიდებულს პოეტს, ქართველს ლერმონტოვს? არ იქნება ურიგო, რომ ჩვენც გამოვიღოთ ცოტაოდენი წვლილი, ამოვირჩიოთ წარმომადგენელი.

¹ „ივერია“, 1891, № 143.

გაუგზავნოთ იმას ფული და დაევალოთ დაესწროს განჯის რკინის გზის სადგურზე ნ. ბარათაშვილის გადმოსვენების დროს და შეამკოს პოეტის კუბო ჩვენის გვირგვინით.... მე ჩვენის მხრით დაეასახელებ ჩვენდა წარმომადგენლად რკინის გზის მოსამსახურე ბ-ნ აექსენტი ცაგარელს, რომელიც, იმედია უარს არ იტყვის».

1891 წლის ივნისიდან, როდესაც საფუძველი ჩაეყარა ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსასვენებელ ფონდს, სულ რაღაც ექვსი თვის განმავლობაში მოგროვდა თითქმის ოთხას მანეთამდე.

ეს თანხა თავს იყრიდა «ივერიის» რედაქციაში და აქ ინახებოდა იმ დრომდე, ვიდრე დაარსდებოდა საგანგებო კომიტეტი, რომელსაც დაევალებოდა დაკრძალვის მოწყობა და პოეტის ნაწარმოებების აკადემიური გამოცემა.

პარალელურად მიმდინარეობდა მუშაობა ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებების გამოსაცემად, გრძელდებოდა ძიება პოეტის ხელნაწერებისა და სურათისა.

1891 წლის 8 ივნისს «ივერია» აცხადებდა, რომ «ქართული წიგნების მბეჭდავ საზოგადოებას» გადაუწყვეტია ბარათაშვილის თხზულებათა გამოცემა პოეტის ვრცელი ბიოგრაფიით. საზოგადოებას მიუმართავს ი. მეუნარგიასათვის, რათა დაეთმო მათთვის მის მიერ შედგენილი ბიოგრაფია პოეტისა. მეუნარგიას თანხმობაც მიუცია და დაპირებია, საბოლოო დახვეწის შემდეგ ამ შრომას საზოგადოებას შემოდგომისათვის გადასცემდა.

16 ივნისს «ივერიამ» ახალი საყურადღებო ცნობა გამოაქვეყნა: «განსვენებულის პოეტის სურათი, რომლის შესახებაც ამბობდნენ, აღარსად მოიპოვებაო, ...დღეს აღმოჩენილა მისის ძეგლის მეგობრის, გენერლის მელიქიშვილის სახლობაში».

საზოგადოება მოელოდა საყვარელი პოეტის სურათის ხილვას, მაგრამ ეს ცნობაც მცდარი აღმოჩნდა და 2 ივლისს გაზეთმა მკითხველს მოძველებული ამბავი აუწყა: «ჩვენ შევიტყვეთ, რომ განსვენებულს გრ. ორბელიანს უთქვამს 1879 წელს, ბარათაშვილის სურათი და ნაწერები აღ. საგინაშვილის პირველ მეუღლეს ჰქონდაო», მაგრამ სურათი არც იქ აღმოჩნდა. სამაგიეროდ აღმოჩენილა პატარა რეველი, ბარათაშვილის ხელით ნაწერი, რომელიც «ივერიის» ცნობით ვინმე გ. ა.-ს კუთვნილება ყოფილა და რომელიც ჰყიდდა თურმე ამ რეველს. «ივერია» სთხოვდა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, რათა შეეძინა ეს ძვირფასი ხელნაწერი.

1891 წელს «ივერიის» 136-ე ნომერში საგულისხმო ცნობა გამოქვეყნდა: «ტფილისში სცხოვრობს ერთი მოხუცებული ქართველი კაცი, რომელიც 1840 წლებში «საქართველოს უმთავრესს სამმართველოში»

ყოფილა მოსამსახურედ, უფროსი ადგილი სჭერია და ნ. ბარათაშვილი მის ხელქვეითად ყოფილა — საქმის მწარმოებლად. ამისაგან ნაამბობს ამბებს ბარათაშვილის შესახებ ცალკე სწერს ერთი ქართველი კაცი».

სამწუხაროდ, გაურკვეველია ვინ იყო ეს მოხუცი ან ის ქართველი, ვინც მის ნაამბობს იწერდა და საერთოდ ჩასწერა და გამოაქვეყნა თუ არა იგი?

ჩვენ ვიცნობთ ანალოგიური ხასიათის ერთ დოკუმენტს, რომელიც «ივერიამ» 1893 წლის 79-ე ნომერში დაბეჭდა. ეს არის ბარათაშვილის მეგობრის, 73 წლის მოხუცის, გიორგი მიხეილის ძე ანდრონიკაშვილის ნაამბობი, რომელიც პ. კარბელაშვილს ჩაუწერია. იგი უდავოდ საუურადღებო მასალაა პოეტის ბიოგრაფიისათვის.

ჩანაწერი მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ როგორ მიუვიდა ბარონ როზენს ნ. ბარათაშვილის მიერ გაგზავნილი მამხილებელი წერილი, რისთვისაც «ტატო ორი კვირით დაამწყვდიეს... რკინის ცხავე გადაკრულ სარდაფში.... ორი კვირის შემდეგ კი უნდა სამასი წიქვლა დაეკრათ... გაროზგვის წინაღ მადლიანმა მასწავლებელმა... შეგირდებს ასწავლა როზგვის დარტყმა ისე, რომ ტატო არ გაემწარებინათ... ტატო გაროზგვს დედ-მამის თვალწინ... გაროზგვის დროს მელიტონი დასძახოდა — «მაგრა დაჰკათ მაგ საქაგელსო! დედა კი იხევევებოდა — აპატიეთო! ტატო კი ამხნევებდა დედას — მე ამით ვერ მომკლავენ და ენას ვერ მომჭრიანო. გაროზგვის დროს ტატოს კრინტიც არ დაუძრავს».]

ერთი წლის შემდეგ ბარათაშვილს როზენისათვის აივანზე კარიკატურა შეუგდია, რისთვისაც იგი სასწავლებლიდან გაურიცხავთ და ვინაიდან გავლენიანი ნათესაობა ჰყოლია, გაუმწესებიათ მწერლად საგუბერნიო სამმართველოში.

ცხადია, გ. ანდრონიკაშვილი ამ შემთხვევაში ცდება, რადგან ბარათაშვილს სამსახური გიმნაზიიდან გარიცხულს არ დაუწყია. როგორც ცნობილია, მან გიმნაზია 1835 წელს დაამთავრა და 17 წლის ჯაბუკმა თავი შეყო სასამართლო პალატაში, რომელიც ოდნავადაც არ შეესაბამებოდა მის ფართო მიზნებს და სულიერ განწყობილებას.

1892 წლის 15 აპრილს «ივერია» ბეჭდავს ილ. ჭავჭავაძის ფრიად საუურადღებო წერილს ნ. ბარათაშვილის შესახებ. ეს არის ერთი თავი ილიას ვრცელი გამოკვლევისა ქართული ლიტერატურის შესახებ. ამ წერილზე ქვემოთ ვრცლად გვექნება საუბარი, ახლა კი ერთ გარემოებას უნდა მივაქციოთ ყურადღება.

1892 წლის 15 აპრილიდან შეწყდა საუბარი ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენების შესახებ და თითქმის ექვსმა თვემ ისე გაი-

რა, რომ ქართულ პერიოდულ პრესაში ამ საქმის თაობაზე სტრიქონიც არ დაბეჭდილა.

ამ გარემოებით აღშფოთებული სადგურ განჯის თანამშრომელი სოლომონ დოლიძე გულისწყრომით აღსაყვან წერილს უგზავნის «ივერიის» რედაქციას. ს. დოლიძე გაზეთს აუწყებს განჯის ეკლესიის მთავრის ტატიშვილის ნათქვამს: «რომელ მიცვალებულთაც ამ ერთს თვეში არ გამოუჩნდება პატრონი, იმათ გვამს ამოიღებენ და ერთად დაასაფლავებენ ახალს სასაფლაოზედ», ეს გარემოება კი იმას გამოიწვევდა, რომ ბარათაშვილის ძელები აირეოდა უპატრონო მიცვალებულების ძელებში და სამუდამოდ დაგვეკარგებოდა ჩვენი სახელოვანი პოეტის ნეშტი.

ს. დოლიძე სამართლიანი გულისწყრომით უცხადებს საზოგადოებას: «თუ ეხლაც უური არ შეიბერტყა ქართველობამ, მაშინ ჩვენ, რკინის გზის სადგურის განჯის მოსამსახურენი, იძულებულნი ვიქნებით ეუპატრონოთ მოძმეთაგან უყურადღებოდ დატოვებულს ძვირფასს ნეშტს ჩვენის დაუფიწყარის პოეტისას და ცალკე დავასაფლაოთ აქვე განჯაში მაინც. იმედია, ქ. განჯაში მცხოვრები და მყოფი ქართველობაც ხელს მოგვიმართავს და მხარს მოგვცემს».

ს. დოლიძის წერილს ალ. ყიფშიძე გამოეხმაურა და სამართლიანად უსაყვედურა საზოგადოებას უყურადღებოს შენელება ამ საქმისადმი. «რამდენათაც ჩვენ ვიცით, — წერდა იგი, — ამ საქმისათვის ყველაფერი მზათ იყო. ფული ორმოც თუმნამდის შეიკრიბა ჩვენს რედაქციებში. ორივე გუბერნატორებს — განჯისას და ტფილისისას ნება-რთვა გამოსთხოვეს გვამის გადმოტანისა, დასასაფლავებელი ადგილიც შეიგულეს მთაწმინდის ეკლესიის გალავანში და მაშ რაღამ დააბრკოლა საქმე? მაშ რაღა უკრავს ხელს ამ ჩვენს საერთო და საეროვნო საქმეს? არაფერი, იმ წყეულისა და უბედურის დაუდევრობის გარდა...»¹. წერილის დასასრულს ალ. ყიფშიძე ღრმად რწმენას გამოთქვამდა, რომ მოკლე ხანში ქართველი საზოგადოებრიობა შეასრულებდა თავის მოქალაქეობრივ მოვალეობას.

მაგრამ მალე გამოირკვა, რომ ქართველი საზოგადოების უმოქმედობის მიზეზი დაუდევრობა არ ყოფილა. 1892 წლის «ივერიის» 17 ოქტომბრის ნომერში დაბეჭდილ ალ. ყიფშიძის წერილში ნათლად გაირკვა ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენების დამაბრკოლებელი მიზეზები. საქმე შემდეგში მდგომარეობდა:

1891 წელს დავით ზაქარიას ძე ბარათაშვილმა თბილისის გუბერნატორს არზა მიართვა და სთხოვა მიეცათ მისთვის უფლება

¹ „ივერია“, 1892, № 215.

ნ. ბარათაშვილის ნეშტის განჯიდან თბილისში გადმოსვენებისა და მამადავითის ეკლესიის გალავანში დასაფლავებისა.

თბილისის გუბერნატორმა ეს საკითხი დამოუკიდებელივ ვერ გადაწყვიტა და ნებართვა მთავარმართებლისაგან გამოითხოვა, მაგრამ მთავარმართებელმა, გენერალ-ადიუტანტმა შერემეტევმა დავით ბარათაშვილის თხოვნას უარით უპასუხა. უარის საფუძველად მან ის გარემოება მიიჩნია, რომ ვინაიდან ნ. ბარათაშვილი დიდი ხნის გარდაცვლილია და დღეს მისი საფლავიც კი აღარავინ იცის, ვინაიდან დაკარგულია ის ქვაც, რომელიც ბარათაშვილს ედო საფლავზე და საერთოდ წაშლილია ყოველგვარი კვალი სამარისა, ამიტომ ნეშტის გადმოსვენება თბილისში შეუძლებლად მიმაჩნიაო.

ეს სამწუხარო ამბავი დ. ბარათაშვილს პოლიცემისტერის კანცელარიის საშუალებით 1891 წლის 12 დეკემბერს აცნობეს.

ისმის კითხვა: ნუთუ მართლა ზემოხსენებული მიზეზები იყო მთავარმართებლის უარის საფუძველი? ცხადია, არა. მთავარმართებელს სულ სხვა გარემოებები აფიქრებდა და აჰოძრავებდა. ადგილობრივ ხელისუფლებას კარგად ახსოვდა 1887 წელს სტავროპოლიდან დიმიტრი ყიფიანის ნეშტის გადმოსვენების დროს მომხდარი ინციდენტი ხალხმრავალ პროცესიასა და ადგილობრივ ადმინისტრაციას შორის, ახსოვდა ის შეუპოვარი წინააღმდეგობა, რომელიც ქართველი ხალხის საუკეთესო წარმომადგენლებმა ხელისუფლებას გაუწიეს და დ. ყიფიანის დაკრძალვას ეროვნული დემონსტრაციის ხასიათი მისცეს.

მთავარმართებელი შიშობდა, რომ ნ. ბარათაშვილის დაკრძალვაც პოლიტიკურ დემონსტრაციად არ გადაქცეულიყო, ამიტომ მოსალოდნელი უსიამოვნების თავიდან ასაცილებლად, ზემოხსენებული უსუსური მიზეზების საფუძველზე დ. ბარათაშვილს უარით უპასუხა. მით უმეტეს მტკიცე იყო ეს უარი, რადგან შერემეტევი მშვენიერად ხედავდა, რომ დ. ბარათაშვილი აქ მხოლოდ ნილაბი იყო, რომლის უკანაც მთელი ქართველი ერი იდგა.

შერემეტევის უარმა ქართველ საზოგადოებას ფარ-ხმალი ვერ დააყრევინა. 1892 წლის 17 ოქტომბერს «ივერიამ» ერთ-ერთ სარედაქციო შენიშვნაში ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ნ. ბარათაშვილის საფლავის ქვა დაცულია ეკლესიის შენობაში, რაც დიდი ხნის წინ აეწესა საზოგადოებას კ. მამაცაშვილმა «დროებაში» დაბეჭდილი წერილით. დეკანოზ მძინარაშვილს და განჯის მკვიდრთ, რომელთაც ეს ქვა აიღეს, უნდა ახსოვდეთ ის ადგილი, სადაც იგი თავდაპირველად იდო, ე. ი. უნდა ახსოვდეთ ბარათაშვილის განსასვენებელი ადგილიც. დასასრულს რედაქცია სთხოვს როგორც დეკანოზ მძინარა-

შვილს, ასევე განჯის ქართველობას, «რომელთაც კი იციან რამე ამ გარემოებისა, არ დაიზარონ და წერილით შეგვატყობინონ უოველი-ვე განსვენებულის ნათესავთა საცნობელად».

მძინარაშვილის პასუხმა არ დაიგვიანა. რედაქციისადმი მიმართულ წერილში მან საფუძველი კამოაცალა მთავარპარტიულის: «ბრძნულ მოსაზრებებს» და სრულის პასუხისმგებლობით განაცხადა: «მე, განჯის ალექსანდრე ნეველის ტაძრის მღვდლად დამნიშნეს 1867 — 1868 წლებში. გზად გამოიარა დამ განსვენებულ ნ. ბარათაშვილისამ... და მთხოვა პანაშვიდი გადამეხადა მისი ძმის სულის მოსახსენიებლად. მე არ ვიცოდი სად იყო განსვენებული დასაფლავებული და მისმა დამ მაჩვენა ეს ადგილი... მე იმის ჩვენებისამებრ გარდავიხადე პანაშვიდი... ამიტომ მართალი არ არის ის ცნობა, ვითომ განსვენებულის ნ. ბარათაშვილის სამარე დაკარგული იყოს და აღარაინ იცოდეს მისი ადგილი»¹.

ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენების საკითხის მოსაგვარებლად 1892 წლის 20 ოქტომბერს განჯას გაემგზავრნენ მისი ნათესავები — ნიკოლოზ რევაზის ძე ერისთავი და გიორგი ილიას ძე ორბელიანი, რომელთაც საკუთარი თვალთ მონახილეს და დაადგინეს პოეტის განსასვენებელი ადგილ-სამყოფელი და დაიწყეს ზრუნვა მთავრობისაგან გადმოსვენების ნებართვის მისაღებად. «ახლა, — წერდა «ივერია», — რაკი ეს საქმე ასე გამოირკვა, რალა თქმა უნდა, ხელს აღარა გვიშლის რა, რომ ძვირფასი ძელები ჩვენის პოეტისა გადმოვასვენოთ».

თუმცა მის. მძინარაშვილის წერილმა სავსებით გააბათილა მთავარპარტიულის არგუმენტები, რომლითაც იგი უარს ამბობდა პოეტის ნეშტის გადმოსვენებაზე, მაგრამ, როგორც ჩანს, მან მაინც არ გასცა ნებართვა და საქმე ჩვეულებრივი ბიუროკრატიული მეთოდით გააჭიანურა. ამასობაში ზამთარიც დაიწყო და ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება უდავოდ გაჭირდებოდა. გარდა ამისა, ზამთრის სუსხიან და თოვლჭყუპიან დღეებში მას აღარ ექნებოდა ის საზეიმო და გრანდიოზული ხასიათი, რომელსაც ქართველი საზოგადოება ვერაულობდა.

დადგა 1893 წელი; მოვიდა აპრილი, ეს ერთ-ერთი ულამაზესი და უნაზესი თვე წელიწადის დროისა და «ივერიამ» ქართველ საზოგადოებას ფრიად სასიხარულო ამბავი ამცნო: «კვირას, 25 აპრილს გადმოსვენებული იქმნება განჯიდგან ნეშტი პოეტის თ. ნიკოლოზ ბარათაშვილისა. ეუწყება ეს ამბავი განსვენებულის ნათესავთ და პა-

¹ „ივერია“, 1892, № 223.

ტივისმცემელთ, რათა მობრძანდნენ ამ დღეს, დილის 9^{1/2} საათზე რკინის გზის ვაკზალზე, საიდგანაც ნეშტს წაასვენებენ დიდუბეს მღვთის-მშობლის ეკლესიაში».

როგორც ზემოთ მოტანილი მასალებიდან დავინახეთ, ქართველ საზოგადოებას განზრახული ჰქონდა ნ. ბარათაშვილის ნეშტის დაკრძალვა მამა დავითის ეკლესიის გალავანში, მაგრამ საბოლოოდ გადაწყდა, რომ პოეტის ძეგლები დიდუბეში დაეკრძალათ.

რატომ შეცვალა ქართველმა საზოგადოებამ თავისი პირვანდელი გადაწყვეტილება? უდავოა, რომ ამ გადაწყვეტილების შეცვლა ადგილობრივი ხელისუფლების უხეშმა ჩარევამ გამოიწვია. ხელისუფლებას ალბათ ისევ დ. უიფიანის დასაფლავების სურათი გაახსენდა, რომელიც მშვენიერად არის აღწერილი დუნდუკოვ-კორსაკოვის კონფიდენციალურ მოხსენებაში დ. ტოლსტოისადმი. მოხსენებაში ნათქვამი იყო: დ. უიფიანის თბილისში ჩამოსვენებამდე რამდენიმე დღით ადრე პოლიციას შეეტყო, რომ მიცვალებულის ნათესავებს განზრახვა ჰქონდათ გაეტარებინათ ცხედარი თბილისის მთავარ ეკლესიაში და ერთ-ერთ მათგანში მთელი ღამით დაეტოვებინათ. თბილისის გუბერნატორმა ჭირისუფლებს ამის ნება არ დართო და წინადადება მისცა მათ კუბო სადგურიდან პირდაპირ ეკლესიის გალავანში მიეტანათ უმოკლესი გზებით. «მაშინ დასაფლავების ხელმძღვანელებმა ხელი აიღეს რა თავის პირველ განზრახვაზე, გადასწყვეტეს გაემართათ მანიფესტაცია სხვა სახით და ამ მიზნით განუცხადეს პოლიცმეისტერს, რომ ვინაიდან, ვითომც და, უახლოესი გზით სასაფლაოზე კუბოს ატანა ძნელია, მათ განზრახვა აქვთ კუბო გაატარონ მთელ ქალაქზე, ყველა უმთავრეს ქუჩებზე და მოედნებზე... დავინახე რა ამაში ახალი განზრახვა, რათა დასაფლავებისათვის მიეცათ ღემონ-სტრაციული ხასიათი, მე მივანდე გუბერნატორს მოეხდინა განკარგულება, რომ დასაფლავების პროცესიას გაეწეო პოლიციის მიერ წინდაწინ ნაჩვენებ უახლოესი გზით ვაგზლიდან მამა დავითის მონასტრამდე... მიუხედავად ამისა... მიცვალებულის ნათესავებმა... უარი განაცხადეს პოლიციის მოთხოვნის ასრულებაზე, გენერალ მაიორ იანოვსკის განუცხადეს, რომ გასვენებაზე მთავრობა არ არსებობს, არამედ ყველაფერს განაგებს უიფიანის ქვრივი და პროცესია უფრო ადრე დაბრუნდება უკან, ვინემ წავიდოდეს ნაჩვენები გზით. ამის შემდეგ პროცესია მუსიკით და ნაციონალურ კოსტუმებში გამოწყობილი ახალგაზრდობით, გაემგზავრა პოლიციის პროტესტის წინააღმდეგ, მისხვეულ-მოსხვეული გზით, ქალაქის მთავარ ქუჩებზე გაეღოთ, დანიშნულ სასაფლაოსაკენ».

ადგილობრივი ხელისუფლების აზრით, არ იყო გამორიცხული.

რომ ბარათაშვილის დაკრძალვის დროსაც ანალოგიური ამბავი გამეორებულყო და პროცესიას თბილისის მთავარ ქუჩებზე გავლით პოლიტიკური დემონსტრაციის ხასიათი მიეღო, თუკი ცხედარს სადგურიდან მთაწმინდაზე აიტანდნენ. დიდუბის ეკლესიის გალავანში მოხვედრა კი თბილისის მთავარი ქუჩების გავლას არ საჭიროებდა. სადგურიდან დიდუბის ეკლესია არცთუ დიდი მანძილით არის დაშორებული, მანძილის სიმცირე კი დიდად აწყობდა ხელისუფლებას, რადგან დაკრძალვის მთელი ცერემონიალი მალე დამთავრდებოდა.

რაკი ქართველი საზოგადოება დიდის ვაი-ვაგლასით ეღირსა მრავალი წლის ნაცვრის განხორციელებას, ამიტომ ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის მას მძაფრი წინააღმდეგობა აღარ გაუწევია და დათანხმდა პოეტის ნეშტის დაკრძალვას დიდუბის ეკლესიის გალავანში.

1893 წლის 22 აპრილს ქართველი საზოგადოების დავალებით ნ. ბარათაშვილის ნეშტის ჩამოსატანად გაემგზავრნენ გ. ი. ორბელიანი, გ. ნ. იოსელიანი და ი. მ. ჭყონია.

ნ. ბარათაშვილის სამარე თითქოს გარკვევით იყო მინიშნებული, მაგრამ ნეშტის პოვნა არც ისე იოლი აღმოჩნდა. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა ალექსანდრე ჭყონიას წერილი—«როგორ ვიპოვნეთ ნეშტი ნ. ბარათაშვილისა», რომელიც 1893 წლის «ივერიის» 87-ე ნომერში დაიბეჭდა და ზუსტად გადმოგვცემს ძვირფასი ცხედრის ძიების ამაღლეებელ პროცესს. ჩვენ ნებას მივცემთ თავს ამ წერილიდან ვრცელი ამონაწერი მოვიტანოთ: «ამ თთვის 23-ს დილით ჩვენ სამივე ჩასულნი ვიყავით განჯაში და მაშინვე მოვიწადინეთ შევდგომოდით განსვენებულის საფლავის გათხრას, მაგრამ განჯის გუბერნატორმა ნება არ მოგვცა მეორე დილამდე იმ მიზეზით, რომ უკეთუ ღამე ამოთხრილი დარჩაო ნეშტი, სამხედრო ყარაული უნდა დაეაყენოთო და ამის საშუალება არა გვაქვსო. ამ გარემოებამ ძლიერ დაგვალონა, რადგან დრო ცოტა გვრჩებოდა და ვინ იცოდა რა დაბრკოლება შეგვხვდებოდა კიდევ. მაგრამ მეტი გზა არ იყო, უნდა მოგვეცადა მეორე დილამდე. მეორე დილას კი შევიდს საათზე შევუდქით საფლავის თხრას განჯის პოლიცემისტერის თანადასწრებით... როგორც კი ჩვენ შევუდგებით მიწის თხრას, ხალხი ბლომად შეიკრიბა და ბოლომდე არ მოგვშორებია...

თავად ორბელიანს დაბარებული ჰქონდა პოეტის დებისაგან, რომ პოეტი დამარხულია თავის ძმის გიორგის გვერდით, მარჯვენა მხრითო.

გიორგის საფლავზე თლილი ქვა იდვა და ზედ ეწერა ქართულად: რომ აქ განისვენებს პოდპორუჩიკი თავ. გიორგი ბარათაშვილი, რომ

მელიც გარდაიცვალა 1823 წელსაო¹. პოეტის საფლავის მარმარილოს ქვა, რომელიც შესდგება ორი ნაჭრისაგან ქართულის და რუსულის ზედწარწერებით², იყო შეტანილი ეკლესიაში. ეს ქვები წამოვიღეთ ტფილისში...

რადგან ნათქვამი გვექონდა, რომ პოეტი დამარხულიაო თავის ძმის მარჯვნივ, ამიტომ ამოვათხრეინეთ მიწა გიორგის გვერდით, სამხრეთისაკენ, რომელიც მარჯვენა მხარე უნდა ყოფილიყო მისი.

ამოვათხრეინეთ მიწა საქენ ნახევრის სიღრმეზე, მაგრამ დაერწმუნდით, რომ იქ არაფერი იყო, ვიფიქრეთ, იქნება ძმას მოუსვენეს პოეტის გვამით და ამიტომ გამოვათხრეინეთ გვერდი გიორგის საფლავისა. აქ აღმოჩნდა ნეშტი, რომელიც ჯერ გვეგონა ნეშტი პოეტისა, მაგრამ მალე აღმოჩნდა, რომ აქ მდებარე მკვდარს სამხედრო მუნდირი ჰსცმოდა და მხარზე ეპოლეტები ჰქონდა ციფრებით «21» (ე. ი. 21 დივიზია). ცხადი იყო, რომ ჩვენ წავაწყდით გიორგის ნეშტს და არა პოეტისას. გიორგის საფლავი მაშინვე შევასწორებინეთ. უეჭველი იყო, რომ ვინც აჩვენა, რომ პოეტის გვამი დასაფლავებულია გიორგის მარჯვნივ, იმას თავისი მარჯვენა ჰქონია სახეში, როცა ის მისულა გიორგის საფლავის წინაშე, რადგან მისავალი გზა მიიმართება აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. დავაწყებინეთ მიწის თხრა გიორგის მეორე გვერდით, ჩრდილოეთისაკენ. ზევით აგური იყო დალაგებული. იმედი მოგვეცა, რომ აქ აელდამა უნდა იყოსო. მაგრამ ცოტა რომ ჩადრმავდა ნათხარი, მიწა უფრო და უფრო მაგარი აღმოჩნდა. დრო ცოტადა დარჩა. მუშებს სულ ახალს და ახალს ვაუენებდით. სულ გამოვცვალეთ 24 მუშა. ხალხი დაღონდა და იმედი დაეკარგეთ ძვირფასი ნეშტის პოვნისა. ჩვენ კი, რომელთაც მონდობილი გვექონდა ამ ნეშტის ქალაქში მოსვენება, ფირი გვეცვალა და აღარ

¹ აქ აშკარა შეცდომასთან გვაქვს საქმე. პოდპორუჩიკი თავადი გიორგი ბარათაშვილი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ნ. ბარათაშვილის ძმა. როგორც ცნობილია, მელიტონ ბარათაშვილი დაქორწინდა 1817 წელს და იმავე წელსაც რომ შეძენოდა შვილი, 1823 წელს იგი მხოლოდ ექვსი წლის იქნებოდა, ექვსი წლის ბავშვი კი პოდპორუჩიკობას ვერ მიიღებდა. აშკარაა, აქ ვიღაც სხვა გიორგი ბარათაშვილი ყოფილა დაკრძალული და არა ნიკოლოზის ძმა. გარდა ამისა, გიორგი (პოეტის ძმა) 1823 წელს არ უნდა იყოს გარდაცვლილი, რადგან ამ წელს მელიტონის ოჯახი თბილისშია. მთავარმართებელმა ერმოლოვმა მელიტონი 1824 წელს გაამწესა განჯაში ჭერ პოლიცმეისტერად, ხოლო შემდეგ განჯის ოლქის სახანოს მმართველად. ადვილი შესაძლებელია, რომ მელიტონმა ოჯახიც თან წაიყვანა და სწორედ განჯაში გარდაიცვალა მისი ვაჟი გიორგი არა უადრეს 1824 წლისა.

² ალ. ქყონიამ შენიშნა, რომ ქართულ წარწერაზე გარდაცვალების თარიღად აღნიშნულია 2 ოქტომბერი, ხოლო რუსულში — 9 ოქტომბერი. ორივე ციფრი სავსებით გარკვევითაა ამოკვეთილი.

ვიცოდით რა გვექნა, როგორ უნდა ჩავსულიყავით ტფილისში და რა პასუხი უნდა გავვეცა იმათთვის, ვინც მომზადებული იყვნენ ხვალინდელ დიდ ამბისათვის და მათთვის განსაკუთრებით, ვინც სხვა ქალაქებიდან ჩამოსულიყვნენ, ცალკე გვრცხვენოდა ჩვენი შეცდომისა: როგორ დაგვემართა, რომ ჯერ საძებარი ნეშტი არ მოვძებნეთ და ისე გამოვაცხადებინეთ გადმოსვენების დღე? ამ საშინელ მდგომარეობაში რომ ვართ დაჰყრა სამმა საათმა ნაშუადღევსამ. ახალ-ახალი უცხო ხალხი მოდის. მოვიდა აგრეთვე განჯის ვიცე-გუბერნატორი. ჩვენ ტფილისიდან მოსულები, იმის ფიქრში ვართ, გავგზავნოთ ახლავე თუ არა ტფილისში ტელეგრამა, რომ ხვალინდელი მზადება გადაიდვას. ამ ყოყმანში რომ ვართ, მიწა იმდენზე ამოთხარეს, რომ ხის ძირები, რომელიც თურმე ამაგრებდა მიწას, მოისპო. მიწას უფრო სირბილე დაეტყო. შევატყუეთ, რომ საფლავისათვის ნათხარი მიწა დაიწყო. იმედი მოგვეცა, რომ აქ კი უნდა იყოს ნეშტი დასაფლავებული. სრულდებოდა ოთხი საათი, როცა თითქმის ხუთი არშინის სიღრმეზე გამოჩნდა კუბო; მერე გამოჩნდა წაღების წვერები, მერე თავის და ტანის მთელი ძელები. გვამს პირი ცოტაოდნად მიბრუნებული ჰქონდა ჩრდილოეთისაკენ, ალბად ჩასვენების დროს გადაქანებულიყო თავ-პირი. გვამს ტანზე ეცვა სამოქალაქო ჩინოვნიკის მუნდირი. ოქრო-მკერდით ნაკერი მუნდირისა და მაუდი ნაჭერ-ნაჭერ მოჰყვებოდა ხელს. კარგად შენახულიყო ქართულად შეკერილი წაღების ტყავი, ლანჩა და ქუსლები; მხოლოდ, როგორც ხელს ახლებდნენ, ერთმანეთს სცილდებოდა. ყველა დასახელებული ნივთები და მუნდირის ფოლაქები ცალკე წამოვიდნენ წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნთსაცავში გადასაცემად. ექიმმა კეთა დაახლოებით გამოზომა. ანტროპოლიგიურად ბეჯითი გაზომვა არ მოხერხდა, რადგან არცერთ ექიმს განჯაში არ ჰქონდა ამისათვის საჭირო ინსტრუმენტი.

ეჭვის გარეშე იყო, რომ ჩვენ მივაგენით სასურველს ნეშტს უკვდავის პოეტისას... ყველანი ერთმანეთს ვულოცავდით მშვიდობით საქმის შესრულებას... კუბო ძვირფასის ნეშტით განზრახული გვექონდა ეტლით წაგვედო რკინის გზის სადგურამდე, რადგან სასაფლაოდამ იქამდის ოთხი ვერსია, მაგრამ იმ სადგურზე ქართველმა მოსამსახურეებმა აღარ დაგვანებეს და კუბო ხელით წამოასვენეს სადგურამდის.

კუბოს, რომელსაც ორი მშენიერი გვირგვინი ამკობდა, ერთი, განჯელი ქართველი საზოგადოებისაგან, ხოლო მეორე — განჯის რკინიგზის სადგურის მოსამსახურე ქართველობისაგან, — დიდძალი ხალხი მოსდევდა, მაგლობელთა გუნდი ქართულად გალობდა».

აღწერილი ამბავი ნათლად მოგვეთხრობს, თუ რაოდენ დიდი წყაღება და მღელვარება გადახდათ კომისიის წევრებს ქართველი ხალხის დავალების პირნათლად შესრულებისათვის.

განჯაში მცხოვრები ქართველი საზოგადოებისა და მუშა-მოსამსახურეთა სახელით პოეტის ნეშტს გამოეთხოვა ნიკო ბაქრაძე. მან მსმენელთ მოკლედ გააცნო ბარათაშვილის ბიოგრაფია და დაახასიათა განჯის საზოგადოებრივი ცხოვრების ის პერიოდი, როდესაც პოეტს მოუხდა ცხოვრება. ნ. ბაქრაძემ უდავოდ სწორად შენიშნა, რომ განჯის მოღუწებული, უხალისო და უშინაარსო ცხოვრება იყო ერთ-ერთი მიზეზი პოეტის სევდა-მწუხარების გაღრმავებისა. ნ. ბაქრაძემ ილიას ლექსზე დაურდნობით ისიც აღნიშნა, რომ პოეტის სიკვდილით დაობლდნენ არა მხოლოდ მისი მშობლები და ნათესაები, არამედ მისი სამშობლო, რომლის ბრწყინვალე ვარსკვლავადაც ის ამოვიდა, მაგრამ ძალიან სწრაფად ჩაესვენა. «ძლივს მოევლინე დაერდომილ საზოგადოებას სულითა და გონებით მდიდარი მოღვაწე, მაგრამ, დახე ბედს! საქართველომ უდროვოდ დაგკარგა თავისი ერთგული, მოსიყვარულე და ბევრი იმედების მომტანი შვილი... მაგრამ მაგ მოკლე ხანშიაც დასტოვე კვალი შენის არსებობისა, უნაყოფოდ არ ჩაუვლია მაგ განწირულ სულისკვეთებას და გზა უვალი, შენგან თელილი, მაინც კი დარჩა და ბევრს შენს მოძმეს გაუადვილა გზა ცხოვრებისა»¹.

განსაკუთრებით მგრძნობიარე და ამაღელვებელი იყო დეკანოზ მიხეილ მძინარაშვილის სიტყვა: «ვინ არ იცნობს ნ. ბარათაშვილსა, ვის არ წაუკითხავს იმის ტკბილი ლექსები, ვინ არა სცემს თაყვანსა შენს სახელსა და ვინ არ ადიდებს შენს შემოქმედებასა, რომელიც შენ დაუტოვე დასატკბობ საზღოებად და სასწაულებლად შენს ქართველებს. შენ შემდეგ მოსულ ახალ ქართველთ თაობას შენ არც კი უნახავხარ, მაგრამ ისე გიცნობს, ისე გხედავს და ისე არის შენთან განუშორებლად შემოერთებული, როგორც ოდესმე იყავ ამა ქვეყანასა ზედა და გეხვეოდნენ გარშემო შენი საყვარელი ქართველები. შენი სახელი უკვდავია ქართველთა გულში, შენს დატოვებულ ლექსებს თაყვანსა სცემენ სხვა ტომის ხალხიცა... შენ, მკედარსა ახალ დაბადებულად გრაცხთ და დაგხარით, როგორც უკვდავსა»².

24 აპრილს, საღამოს 7 საათზე ნ. ბარათაშვილმა სამუდამოდ დატოვა ქ. განჯა, რომლის მიწამაც ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ინახა მისი ცხედარი.

¹ - „კვალი“, 1893, № 19, გვ. 9.

² იქვე, გვ. 10.

იმ დღეს, როდესაც ნ. ბარათაშვილის ნეშტს თბილისისაკენ მოასვენებდნენ, ზ. ჭიჭინაძემ ცალკე წიგნად დაბეჭდა და ფართო საზოგადოებას მიაწოდა კ. მამაცაშვილის წერილი ნიკ. ბარათაშვილის შესახებ, რომელიც ადრე 1881 წლის «დროებაში» იყო დაბეჭდილი.

25 აპრილს, დილის 9½ საათზე, სამგლოვიარო მატარებელი თბილისის სადგურზე შეჩერდა. კვირა დღე იყო, სევდიანი და ღრუბლიანი. ოდნავ წინწყლავდა, მშობლიური ცა ცრემლს აფრქვევდა და ისე ნაზად ეალერსებოდა დიდი ხნით მოცილებულ ქართველი პოეტის ძელებს, თითქოს უნდოდა ეგრძნობინებინა ის უჩვეულო სითბო და სიყვარული, რომლითაც სამშობლო ხედებოდა თავის სახელოვან შვილს.

სადგურის ბაქანზე და მოედანზე აუარებელ ხალხს მოეყარა თავი. აქ იყო ყველა წრისა და წოდების ადამიანი, დიდი თუ პატარა, ქალი თუ კაცი, თაიგულებსა და გვირგვინებს სათვალავი არ ჰქონდა.

მცირე პანაშვიდის გადახდის შემდეგ, «წმიდაო ღმერთოს» გალობით პოეტის ნეშტი ვაგონიდან გადმოასვენეს. მთელმა ხალხმა მუხლი მოიყარა და პატივი სცა დიდებულ მგოსანს. ხალხმრავალი პროცესია დიდუბისაკენ გაემართა. კუბო მიჰქონდათ ხან ქალებს, ხან ახალგაზრდებს, ნათესაუებსა და მეგობრებს. მთელ გზაზე ნეშტს ფიანდაზად უფენდნენ მუხის, დაფნისა და პურის თაველებისაგან შეკრულ გვირგვინებს და სიმღერით მიაცილებდნენ ფ. ქორიძისა და მ. შარაძის გუნდები.

როდესაც პროცესია დიდუბის ეკლესიას მიუახლოვდა, ხალხმა კვლავ მუხლი მოიყარა და სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდა. რამდენიმე წუთის შემდეგ გორის ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ და მღვდელმა კ. ცინცაძემ მგზნებარე სიტყვებით მიმართეს პოეტის ნეშტს და მთელ ქართველ საზოგადოებას.

მცირე პანაშვიდის გადახდის შემდეგ სიტყვები და ლექსები წარმოთქვეს ილ. ჭავჭავაძემ, აკ. წერეთელმა, ნ. ორბელიანმა, გ. წერეთელმა, ახალგაზრდა სომეხმა პოეტმა ო. თუმანიანმა და სხვებმა.

ილ. ჭავჭავაძემ მისთვის დამახასიათებელი ლაკონიურობით და ენაწულიანობით აღნიშნა ბარათაშვილის უდიდესი დამსახურება ქართველი ერის წინაშე და მსმენელთა ურადლება იმ გარემოებაზე გამახვილა, რომ «ეს დიდებული წამი, რომელმაც დღეს აქ შეპკრიბა წარმომადგენლობა მთელის საქართველოსი, მაგალითია იმისი, რომ ჩვენი ერი აღმადლებულია სულითა და გულით, რადგანაც მარტო ჭკუაგახსნილმა და გულგაწმენდილმა კაცმა იცის ესე ღირსეულად დაფასება და ესეთი პატივით ხსენება დიდბუნებოვან კაცისა»¹.

¹ „ივერია“, 1893. № 86.

ქუთაისის თავად-აზნაურთა სახელით მიმართა სულმნათმა აკაკიმ ნ. ბარათაშვილს, «რომელიც გახდა წინამორბედი ჩვენი ახალი ცხოვრების განთიადისა და იქ, შორს, სამშობლოდან უცხო მხარეს, მზესავით ჩაესვენა, რომ დღეს აქ უფრო მეტის ძლიერებით აღმობრწყინებულიყო»¹.

აკაკის მართებული რწმენით, ნ. ბარათაშვილი იყო «უპირველესი მთესველი გონებრივი ნაყოფისა, არა მარტო ერთი კუთხისა, — მთელი საქართველოსი»².

აღსანიშნავია, რომ დასავლეთ საქართველომ და, კერძოდ, ქუთაისმა განსაკუთრებით აქტიური მონაწილეობა მიიღო პოეტის ნეშტის დაკრძალვაში. გარდა ა. წერეთლისა, სიტყვებით გამოვიდნენ ქუთაისის ქალაქისთავი ლ. ლოლუა და დასავლეთ საქართველოს თავად-აზნაურთა წარმომადგენელი დავ. ბაქრაძე³.

ქუთაისის წარმომადგენელთა სახელით მიმართა პოეტს გიორგი წერეთელმა ც, რომელმაც თავისი სიტყვა ასე დაამთავრა: «ქართველნო! ჩვენ რომ მხოლოდ დღევანდელი თანაგრძნობით დავემაყოფილდეთ, ეს იქნება ჩვენი მხრით დიდი უმადურობა ამ წარჩინებული კაცისადმი. არა, ჩვენ უნდა შევმოსოთ ზეცით აღბეჭდილი მისი შუბლი შარავანდდით, ჩვენ უნდა დავადგათ მას ნათელი გვირგვინი და ეს მოხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ჩვენ განვახორციელებთ საქმით მის აზრებს».

1893 წლის 25 აპრილის «ივერიის» ნომერი ილ. ჭავჭავაძემ მთლიანად ნ. ბარათაშვილის ხსოვნას მიუძღვნა. სათაურის ქვეშ გაზეთმა განსხვავებული შრიფტით მოათავსა განცხადება: «დღეს დიდუბეში მიაბარებენ მიწას თავად ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტს».

«ივერიის» მოწინავე — «ნიკოლოზ ბარათაშვილი» — ეკუთნოდა დავ. მიქელაძეს. პაატას ფსევდონიმით მიხ. ნასიძემ მოათავსა ვრცელი წერილი — «ნიკოლოზ ბარათაშვილი და მისი პოეზია», 1870 წლის «დროების» მესამე ნომრიდან გადმობეჭდეს «პროფ. ალ. ცაგარელის აზრი ნ. ბარათაშვილის პოეზიაზე», სოლო 1889 წლის «ივერიიდან» — ამოკრებილი ადგილები მ. ვეზირიშვილის წერილიდან. «ივერიის» ამ ნომერში დაიწყო იონა მეუნარგიას ვრცელი მონოგრაფიის — «ცხოვრება და პოეზია თ. ნიკ. ბარათაშვილისა» — ბეჭდვა. დაიბეჭდა აგრეთვე ნ. დადიანის, თ. რაზიკაშვილის, დომნიკა

¹ «კვალი», 1893, № 18, გვ. 3—4.

² ამ წერილს და «კვალის» იმავე ნომერში დაბეჭდილ აკაკის წერილს — „შავი ფიქრები“ — გამოეხმაურა ალ. ნანეიშვილი „სალიტერატურო შენიშვნით“, რომელიც 1884 წლის „მოამბის“ VII ნომერში დაიბეჭდა.

³ იხ. „კვალი“, 1893, № 18, გვ. 5—6.

ერისთავის, სილოვან ხუნდაძის, ვინმე გოგლოს ლექსები, დეპეშები სხვადასხვა კუთხიდან და ეკ. გაბაშვილის წერილი რედაქციის მიმართ. ეკ. გაბაშვილი რედაქციას უგზავნიდა ქართველ ქალთა შორის შეგროვილ 30 მანეთს და თხოულობდა, რომ ეს თანხა საფუძვლად დადებოდა იმ ფონდს, რომელიც უნდა დაარსებულიყო ღარიბი მწერლების დასახმარებლად. «დღეს, — წერდა იგი, — როდესაც ყველა ქართველი შემსწავალულია საერთო მწუხარებით და პატივს სცემს და ადიდებს ჩვენ უკვდავ პოეტის ნ. ბარათაშვილის სახელს, საუკეთესო ძეგლად მიგვაჩნია იმის სახელობაზედ დაუფარსოთ ზემოხსენებული ფონდი და იმედი გვაქვს ჩვენს მაგალითს მიბაძავენ სხვანიც და ამით ხელს შეუწყობენ იმ დიდს საჭიროებას, რომელიც ცხადია ყველასათვის, ვისაც კი ქართულის მწერლობისათვის და ქართველ მწერალთათვის გული შესტივია».

აღსანიშნავია, რომ ნ. ბარათაშვილის სახელის უკვდაყოფა ქართველმა ინტელიგენციამ სხვა მხრივაც მოიწადინა. მაგალითად, 1890 წელს ბიბილურმა ნოტებზედ გადაიღო პოეტის «მორბის არაგვი», ხოლო 1891 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიის კურსდამთავრებულმა კ. მაღრაძემ შექმნა დუეტი ბარათაშვილის ლექსზე «ჩემს ვარსკვლავს». «ამ დუეტს, — იუწყებოდა «ივერია», — ფორტეპიანოს აკომპანიმენტით საგალობელს, ამჟამად პეტერბურგში ჩეტვერუხინის სამუსიკო მაღაზია პბეჭდავს და ტფილისშიაც მალე მოვაო»¹.

ამ სამგლოვიარო-საზეიმო დღეებში ქართველთა შორის წერაკითხვის გამაფრცქვლებელმა საზოგადოებამ ნ. ბარათაშვილის მემკვიდრეთაგან მიიღო განსაკუთრებული უფლება პოეტის ნაწერების გამოცემისა. საზოგადოების გამგეობა უმორჩილესად სთხოვდა ყველას, «ვისაც კი მოეპოვება ჯერ კიდევ დაუბეჭდავი მისი ლექსები, წერილები, თარგმნები და სხვა, ანუ საკუთარის მისი ხელით დაწერილი რამ, თუნდაც იგი დაბეჭდილიც იყვეს, ინებონ და გადმოგზავნონ საზოგადოების კანცელარიაში... ნაწერების დაბეჭდვის შემდეგ ყველაფერი უკანვე დაუბრუნდებათ პატრონებს»².

ამ განცხადების შემდეგ, 1895 წელს «კვალი» იტყობინება, რომ წ. კ. გ. საზოგადოებას შეუკრებია პოეტის დაუბეჭდავი წერილები და აპირებს მის გამოცემასო. წერაკითხვის გამაფრცქვლებელი საზოგადოების გამგეობაში მართლაც შევიდა საინტერესო მასალა და მათ შორის რამდენიმე უნიკალური ხელნაწერი, რომლებიც დღეს ჩვენს სიძველეთა საცავების სეიფების მშვენებას წარმოადგენენ.

¹ „ივერია“, 1891, № 199.

² „ივერია“, 1893, № 105.

ამ საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა აგრეთვე ჟურნალმა «კვალმა»; კერძოდ, პეტრე უმიკაშვილმა 1893 წლის «კვალის» მესამე ნომერში დაბეჭდა საუურადღებო წერილი, რომელიც ერთგვარ მიმართვას წარმოადგენს ქართველი საზოგადოებისადმი.

პ. უმიკაშვილმა დააყენა საკითხი არა მხოლოდ ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებების შეკრებისა, არამედ ყველა იმ მასალის თავმოყრისა და გამოქვეყნებისა, რომელიც კი შუქს ჰფენდა პოეტის ცხოვრებასა და შემოქმედებას. ვის უნდა ეკისრა ეს საქმე? პ. უმიკაშვილი მართებულად შენატანავს, რომ რუსები, ფრანგები და გერმანელები არ დაიწყებდნენ ჩვენი მწერლების ხელნაწერების ძიებას ბიბლიოთეკებსა და ოჯახებში და არ დაგვიბეჭდადნენ მათ, ამიტომ ეს საქმე განათლებულ ქართველ ინტელიგენციას ევალებოდა. «ინტერესი პოეტის ნაწერთა და მის საბიოგრაფიო მასალის გაცნობისა ამ ქამად გაღვიძებულია და თან-და-თან უფრო და უფრო ძლიერდება, — წერდა იგი, — სასურველია ყოველი მასალა ამისთანა დროს მოკითხულ იქნას და დაიბეჭდოს. რამდენიც დრო მიდის, მასალები იკარგება, თან-და-თან გვაკლდებათ და ცოტანი და არიან პოეტის მცნობნი, მეგობარნი და ნათესავნი. სასურველია დაუჩქაროთ ამ მასალების შეკრებას და დაბეჭვდას მომავალ კრიტიკისათვის ბარათაშვილის პიროვნებისა და ნაწერის ვამოსარკვევად».

სწორედ ამ მიზნით ბეჭდავს «კვალი» ლევან მელიქიშვილის წერილს გრ. ორბელიანთან, დათარიღებულს 1846 წლის 19 იანვრით; VII და X ნომერებში იბეჭდება ნიკ. ბარათაშვილის სამი წერილი ზაქარია ორბელიანისადმი, XI ნომერში — ნ. ბარათაშვილის წერილი მიხეილ ბირთველის ძე თუმანიშვილისადმი. წერილები კომენტირებულია პ. უმიკაშვილის მიერ.

ქართულმა პრესამ და ქართველმა საზოგადოებრიობამ დიდი პატივი სცა ნ. ბარათაშვილის ხსოვნას. მრავალი გვირგვინი მიართვეს მგოსნის ნეშტს თბილისიდან, განჯიდან, ქუთაისიდან, პეტერბურგიდან, მოსკოვიდან, ოდესიდან, ვარშავიდან, კიევიდან, ხარკოვიდან, გვირგვინებს გულის ამარწყებელი წარწერები ამშვენებდა, მაგრამ ყოველივე ეს «კვალმა» საკმარისად არ მიიჩნია და აღნიშნა: «ნ. ბარათაშვილის ღვაწლი ისე დიდია სამშობლოსადმი, რომ მარტო ამ გარეგან პატივისცემით დაკმაყოფილება ჩვენი მხრით დიდი უბედურება და უუურადღებობა იქნებოდა პოეტისა. ნ. ბარათაშვილმა ალამაღლა ქართველი ერის სახელი და გამოიყვანა იგი თავის ძლიერის ნიჭის ნაწარმოებით მსოფლიო ასპარეზზედ; ამის გულისათვის ჩვენმა საზოგადოებამ და მთელმა საქართველოს ერმა თავის ქველმოქ-

მედებით კიდევ უფრო უნდა განაბრწყინოს მისი უკუდავების შარავანდელი. საჭიროა მოვარგოვით ნ. ბარათაშვილის სახელზედ თანხა, რომლითაც თითო ღარიბი, ნაჭიერი ქართველი მოწაფე ნიადაგ იზრდებოდეს უმაღლესს სასწავლებელში. ამასთანავე მას უნდა აღუვუოთ ძეგლი, რომლის შეხედვაზედაც მუდამ გვაგონდებოდეს მისი დაუვიწყარი სიტყვები:

...ირაკლიმ იცის, რომე ქართველებს

არად მიაწინოთ უბედურება,

თუ აქვთ თვის ჭერ-ქვეშ თავისუფლება...»¹.

პოეტის მეგობართა მოგონებიდან 1893 წლის ქურნალ «მწყემსის» V — VI ნომრებში დაიბეჭდა სამსონ აბაშიძის მიერ ჩაწერილი ნ. ბარათაშვილის გიმნაზიის დროინდელი მეგობრის, პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონის ნაამბობი, რომელიც მოგვითხრობს იმ ამბავს, თუ როგორ უგზავნიდნენ ანონიმურ ლექსებსა და წერილებს გიმნაზიის მოსწავლენი მთავარმართებელს, დიდკაცობას და ვაჭრებს. ნ. ბარათაშვილი თურმე ლექსებს წერდა, ლ. მელიქიშვილი გადამწერის მოვალეობას ასრულებდა, ბაგრატიონი კი კონვერტებს ამზადებდა.

ბაგრატიონის ცნობით, სამივე «დამნაშავე» გაურიცხიანთ გიმნაზიიდან და მხოლოდ მთავარმართებლის შუამდგომლობის შემდეგ აღუდგენიან.

ნ. ბარათაშვილის სახელის პოპულარიზაციის საქმეში თავისი წვლილი «საქართველოს კალენდარმაც» შეიტანა, 1892 წელს მან პოეტის მოკლე ბიოგრაფია დასტამბა.

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების სწორად გაგებისა და მეცნიერულად შესწავლის საქმეში უდიდესი როლი შეასრულა ქართულმა ლიტერატურულმა კრიტიკამ. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ილ. ჭაფავაძის «ნიკოლოზ ბარათაშვილი», რომელიც 1892 წლის «ივერიის» 77-ე ნომერში დაიბეჭდა. იგი წარმოადგენს IV თავს ილიას დაუმთავრებელი წერილებისას ქართულ ლიტერატურაზე და ნათლად გვიჩვენებს, თუ რა ღრმად ჩასწვდა თვით დიდი შემოქმედი თავისი წინამორბედის სულიერ სამყაროს, როგორ სწორად გაერკვა მისი შემოქმედების პრობლემატიკაში და მხატვრული ფორმის სიახლემში.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ილიას მიერ წამოყენებული ყველა დებულება ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების შესახებ იმდენად მტკიცე და საფუძვლიანი აღმოჩნდა, რომ მომდევნო პერიოდის ლი-

¹ „კვალი“, 1893, № 17, გვ. 5.

ტრატურულ-კრიტიკულმა აზროვნებამ ვერც ერთი მათგანის უარყოფა ვერ შეძლო.

ილ. ჭავჭავაძე, რომელიც ყოველთვის დიდი სიყვარულით და მოწონების გრძნობით ეპურობოდა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებას, ნ. ბარათაშვილს ადარებს ალ. ჭავჭავაძესა და გრ. ორბელიანს და მათ შემოქმედებაში გარკვევით ხედავს როგორც მსგავსებას, ასევე არსებითი ხასიათის განსხვავებასაც.

მაგალითად: ილია ამჩნევს, რომ ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი და ნ. ბარათაშვილი მსგავსი თემებით არიან დაინტერესებული, სამივენი გულწრფელად უგალობენ სიყვარულსა და ტრფილებას, მაგრამ მათ შორის სხვაობა თავს იჩენს თემის გაშლა-გაგებაში. თუ ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი ზორციელი სიყვარულის ტრფიალნი არიან, ნ. ბარათაშვილმა «განაწმიდავა სიყვარული და სიყვარულში სულიერობას უფრო თაყვანსა სცემდა, ვიდრე ზორციელობას... იგი უფრო სულის მშვენიერებას ჰხდოდა ტრფილების საგნად».

მაგრამ არსებითი ხასიათის განსხვავება ნ. ბარათაშვილსა და ზემოხსენებულ პოეტებს შორის იმაში მდგომარეობს, რომ ნ. ბარათაშვილი უფრო ძლიერია ლირიკაში, ვიდრე ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი. ბარათაშვილის ძლიერება კი იმით არის გაპირობებული, რომ «მისნი გულისთქმანი, მისნი გრძნობანი, მისნი ჭირნი და მწუხარებანი უფრო საყოველთაო, საკაცობრიონი არიან, ვიდრე კერძონი, ვიდრე მარტო მის საკუთარ გულისანი. მისი კენესა კაცობრიობის კენესაა, მისი ჩივილი კაცობრიობის ჩივილია, მისი ვერ მიწვდენა სურვილისა კაცობრიობის უღონობაა».

ილიას მართებული რწმენით, ნ. ბარათაშვილის სიდიადე სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ზოგადსაკაცობრიო საკითხებზე დაფიქრებული პოეტი პასუხს ეძებდა არა მხოლოდ თავის, არამედ მთელი კაცობრიობის გულში.

ილია შეეხო ბარათაშვილის პოეზიის ბრწყინვალე ნიმუშებს, როგორიცაა «ხმა იდუმალი», «სულო ბოროტო», «ფიქრნი მტკერის პირას», «მერანი», «შემოღამება მთაწმინდაზე» და სხვ. და ნათლად დაგვანახა, რომ უსაზღვროების წვდომის სურვილი, მძაფრი ტრაგედია სულიერი ობლობისა, ფიქრი ცხოვრების ამაოებაზე, ადამიანის როლისა და დანიშნულების განსაზღვრა საზოგადოებაში, რაც წითელ ზოლად გასდევს პოეტის შემოქმედებას, ის ზოგადსაკაცობრიო მოტივებია, რომელთაც მრავალი დიდი შემოქმედის გული აუძგერებია. მისწრაფება ბედის საზღვრის გადალახვის, შავად მლელვარე ფიქრების გაცამტყერების, სურვილი ამოუცნობის ამოცნობისა ნ. ბარათაშვილს მსოფლიოს უდიდეს შემოქმედთა გვერდით აყენებს

შავად მღელვარე ფიქრთა გასაფანტავად პოეტის სწრაფვა დაუსრულებელი სივრცისაკენ ნ. ბარათაშვილს ბაირონთან და გოეთესთან ანათესავენ. «ბაირონის კაენმა ამისათვის ლუციფერი აიჩინა, გეტეს ფაუსტმა მეფისტოფელი და ზევნმა პოეტმა თავისი «მერანი», ესე იგი თავისის სულის ქროლა». მიუსაფარი სულის კენესაა ჰამლეტის «ყოფნა-არყოფნა», ადამიანის ამღვრეული გულის ქარტეხილმა წარმოშვა «ბაირონის დიდებული და ზარიანი ჭექა-ქუხილი», მსოფლიო აზრი მოძრაობს, მოქმედებს, მოუსვენარი გონება ადამიანისა განუწყვეტელ ძიებაშია და ნ. ბარათაშვილმაც «ამ თვალ-გადაუწვდენელს სარბიელზედ მიუშვა სადავე... თავის «მერანს».

ყოველივე ეს ილია ჭავჭავაძეს საშუალებას აძლევდა დაესკვნა, რომ ნ. ბარათაშვილი «ერთად-ერთი მწერალია, რომელიც სხვაზედ უფრო მეტად, სხვაზედ უფრო მკაფიოდ და თვალნათლად ატრიალებს ჩვენს აზრს და ცნობის წყურვილს იმ თვალ-გადაუწვდენელს სფეროში, სადაც ზოგადკაცობრიობის დაუსრულებელი საჭიბრო-როტო კითხვა-პასუხია რწმენისა და არ-რწმენისა, მყოფობისა და არ-მყოფობისა, სადაც ღალატებაა ყოველგვარ სულისკვეთებისა და ვნებათა ღელვისა. ნ. ბარათაშვილის დიდი მნიშვნელობა, ჩვენის ფიქრით, ამაშია».

ილ. ჭავჭავაძემ მკვეთრად გაუსვა ხაზი პატრიოტული მოტივის არსებობას ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაში. მან მკითხველს გარკვევით მიუთითა, რომ «დიდებული სახე მეფე ერეკლესი და არა ნაკლებ დიდებული სურათი სოლომონ მსაჯულისა... ბევრს საგულისხმოს რასმე გვეუბნება და ქართველის ამომშრალს გულში ბევრს ნამს ნატვრისას და ნანვისას აწვეთებს», ხოლო მეუღლე სოლომონ მსაჯულისა, ღირსეული ქართველი დედის მარად უჭვნობი სახეა.

რა არის ეს ნატვრისა და სინანულის ნამი, რომელიც ეწვეთებოდა ქართველის გულს? მართალია, გვეუბნება ილია, ბარათაშვილმა «ბოლოს, როცა თავისი მამული დამშვიდებული ნახა და მტერთაგან უშიშარი, შეიფერა მის მიერ ეგრეთ-წოდებული «ახალი ქართლი» და მის ყოფა-ცხოვრებას თითქოს შეურიგდა, მაგრამ ესეც-კი მისი ნათქვამია: რა ხელს ჰყრის პატივს ნაზი ბუღბული, გალიაშია დატყვევებული?» უდავოა, რომ ცარიზმის მარწუხებში მოქცეული სამშობლოს ბედი გულს უდაგავდა სახელოვან მამულიშვილს, ეს იყო მწვავე სინანული როგორც ნ. ბარათაშვილის, ისე ილ. ჭავჭავაძისა, მაგრამ მათ ჰქონდათ საერთო ნატვრაც და ღრმა რწმენა, «რომ გათენდება დილა მზიანი და ყოველს ბინდსა ის განანათლებს!».

ასე დაახასიათა ილ. ჭავჭავაძემ თავისი დიდი წინამორბედის შემოქმედება.

1893 წლის 25 აპრილს ჟურნალმა «კვალმა», გარდა ღუტუ მეგრელისა და ნინო ორბელიანის ლექსებისა, რომელნიც პოეტებმა ნ. ბარათაშვილის ხსოვნას უძღვნეს, დაბეჭდა აგრეთვე პავლე ყიფიანის წერილი — «ნიკოლოზ ბარათაშვილი». მასში ძირითადად პოეტის ნაწარმოებთა შინაარსია გადმოცემული და რაიმე საყურადღებო კრიტიკულ აზრს არ შეიცავს.

გაცილებით უფრო საყურადღებოა მის. ნასიძის წერილი «ნ. ბარათაშვილი და მისი პოეზია», რომელიც 1893 წლის «ივერიის» 85-ე ნომერში დაიბეჭდა.

მ. ნასიძე ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ბარათაშვილის «პოეზია დაუშრეტელი ნაკადულია ცრემლისა», რაც, მისი აზრით, 30—40-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების მოდუნებით უნდა აიხსნას. პოეტი ღვიძლი შვილია თავისი ეპოქისა და იგი როგორც მოქალაქე გამოხატავს მის ღირსებასაც და ნაკლსაც. მართალია, ბარათაშვილის პოეზია ეპოქის ტიპიულებით შეპყრობილი დიდსულოვანი კაცის მწარე გოდებაა, ცრემლთა ღვრაა, მაგრამ ეს არ არის ცრემლები დიაცისა, რადგან ამ ცრემლებში იხატება სსნაც და ჭეშმარიტი იმედიც მომავლისა.

მ. ნასიძე არ იზიარებს პოეტის შემოქმედებით დაინტერესებულ იმ პირთა შეხედულებას, რომელთა აზრითაც «ბარათაშვილი მსოფლიო პოეტი იყო და არ ეკუთვნოდა არც ერთს დროს და ადგილს». კრიტიკოსი ბარათაშვილის პოეზიაში პირველ ყოვლისა ორიგინალურ ქართულ სულს ხედავს; მისი მართებული რწმენით, «ნ. ბარათაშვილი უპირველესად ქართველი პოეტია, აღმნიშვნელი თავისი დროისა. იგი არის გენიოსობა ქართველი ერისა... იგი არის ერთადერთი ლამპარი წყვედიადით მოცულს არე-მარეში, გარნა ლამპარი წმინდა ქართული, მოვლინებული ვითარცა წინასწარმეტყველი მომმეთა გამოსაფხიზლებლად».

მაგრამ ეს გარემოება ბარათაშვილს ხელს არ უშლიდა, რომ მსოფლიო პოეზიის დონემდე ასულიყო და გატოლებოდა ისეთ დიდ მოვლენას კაცობრიობის ისტორიაში, როგორიც ბაირონია.

მ. ნასიძე ბევრ საერთოს ხედავს ბაირონისა და ბარათაშვილის შემოქმედებას შორის, ისინი «ერთნაირად უდროოდ დაიბადნენ და ერთნაირად მოუშადებელ საზოგადოებაში მოუხდათ მოქმედობა... ორივენი ემდურიან სოფელს, სწყევლიან, ჰკრულავენ, მაგრამ რამოდენა სიყვარული იხატება კაცისა მათს წყევლაში, რამოდენა სულის სისპეტაქე და იმედი მომავლისა».

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელია პატრიოტული მოტივიც, რომელმაც მკვეთრი გამოსატულება მის პოემა

«ბედი ქართლისაში» პოვა. აქვე ჩანს პოეტის გულის ნადები, «მისი ნადეულისა და ცრემლის მიზეზი»: — ბარათაშვილი როგორც ცალკეული პიროვნების, ასევე მთელი ერის თავისუფლების მოსარჩლეა.

მ. ნასიძემ გაიზიარა და გაიმეორა ილ. ჭავჭავაძის დებულება ნ. ბარათაშვილის შესახებ, რომელიც გვაუწყებს, რომ ბარათაშვილი ორიგინალური მოვლენაა ჩვენს მწერლობაში, რომელსაც არც წინამორბედი ჰყოლია და არც მიმდევარი. მაგრამ, კრიტიკოსის აზრით, ბარათაშვილის მომდევნო პოეტებმა მხოლოდ ის მოახერხეს, რომ «აიღეს მხოლოდ ერთი კილო ბარათაშვილის პოეზიისა, სახელდობრ კილო ეროვნებისა (МОТІВ НАЦИОНАЛІСТІИ) და დასწერეს მაზედ მთელი ტომები. აუარებელი კარგი და ავი ჩვენი ახალი ისტორიული პოემები, ჩემის აზრით, შეადგენენ «ბედი ქართლის» მხოლოდ ვარიაციას».

ნ. ბარათაშვილს რომ არ ჰყავდა წინამორბედი და მიმდევარი, ეს ილიამაც აღნიშნა, მაგრამ არ შეიძლება ბარათაშვილის შემდეგ შექმნილი ისტორიული პოემები («ქართლის დედა», «მეფე დიმიტრი თავდადებული», «ბაგრატ დიდი», «თორნიკე ერისთავი» და სხვ.) «ბედი ქართლისას» ვარიაციად მივიჩნიოთ.

როგორც ზემოთ გვექონდა აღნიშნული, 1893 წლის «ივერიის» 85-ე ნომრიდან დაიწყო იონა მეუნარგიას ვრცელი მონოგრაფიის ბეჭდვა, რომელსაც ავტორმა უწოდა «ცხოვრება და პოეზია ნიკოლოზ ბარათაშვილისა»¹.

ჩვენამდე მოღწეული საბუთებიდან ირკვევა, რომ ი. მეუნარგია მასალებს ამ შრომისათვის თითქოს 12 წლის განმავლობაში აგროვებდა. მას პირადად დაუკითხავს ნ. ბარათაშვილის უახლოესი ადამიანები, როგორიც იყვნენ პოეტის დები: ბარბარე ევზირიშვილისა, სოფიო სუმბათაშვილისა, ნინო ბარათაშვილი, ბიძა—გრიგოლ ორბელიანი, ბიძაშვილი გიორგი ორბელიანი, დავით ჭავჭავაძე, დიმიტრი ყიფიანი, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ლევან მელიქიშვილი, ქეთევან ორბელიანი, ალექსანდრე საგინაშვილი, იასე ანდრონიკაშვილი,

¹ ი. მეუნარგიას ზემოხსენებული შრომა დაერთო ნ. ბარათაშვილის 1922 წ. გამოცემას, მაგრამ ამ გამოცემის რედაქტორმა ს. თორცხალავამ მეუნარგიას შრომიდან ამოიღო სამი თავი — ნაშრომის ის ნაწილი, რომელშიც ნ. ბარათაშვილის პოეზიაა განხილული. კარგა ხნის განმავლობაში ფართო მკითხველ საზოგადოება ამ სახით იცნობდა ი. მეუნარგიას შრომას. მკვლევარმა სოლომონ ცაიშვილმა 1945 წ. სრული სახით გამოსცა ეს ნაშრომი და დამატების სახით დაურთო მეუნარგიას უბის წაგნაებიდან ამოკრებილი ჩანაწერები. რომლებიც მეუნარგიას თავის დროზე ვერ გამოუყენებია, ან გამოუყენებია სხვა სახით.

ეკატერინე ჭავჭავაძე, გრიგოლ და კონსტანტინე დადიანები, ლუკა ისარლიშვილი. ყოველ მათგანს კარგად ახსოვდა ნ. ბარათაშვილის ყრმობა და ჭაბუკობა, რადგან მათ თვალწინ ტრიალებდა, ზოგიერთების გვერდით იჯდა გიმნაზიის მერსზე, ზოგიერთებს კი სწერდა წერილებს, უწერდა ლექსებს, უძღვნიდა ავტოგრაფებს, მათთან ერთად მონაწილეობდა ლიტერატურულ შეკრებებში და დასეირნობდა ქალაქის ქუჩებში თუ ორთაჭალის ბაღებში. ბევრი მათგანი ცოცხალი მოწმე იყო პოეტის ყოველი ფეხის ნაბიჯისა.

ამის შემდეგ გასაგებია, თუ რა უდიდესი ღირებულება უნდა ჰქონდეს შრომას, რომელიც ამგვარი მასალების საფუძველზე იწერება. საესებით მართალი იყო მკვლევარი სოლომონ ცაიშვილი, როდესაც აღნიშნავდა: «პოეტის მეგობრია» კონსტანტინე მამაცაშვილისა და ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ შეგროვილ ანგარიშგასაწევ ფაქტებისა და ეპიზოდების შემდეგ, ნ. ბარათაშვილის პირველი და მეცნიერული ნდობით აღჭურვილი ბიოგრაფი ი. მეუნარგია იყო. მისი მუშაობის უმთავრესი ღირსება მდგომარეობს იმ ფაქტებისა, ცნობებისა და ეპიზოდების სისწორეში, რომლებსაც იგი ჰკრეფს პოეტის თითქმის ყველა მახლობელ და შორეულ ნათესავთა, სკოლის ამხანაგთა და ნაცნობ-მეგობართა შორის და ამგვარად შეგროვილი მასალის დოკუმენტურად შემოწმებასა და დაზუსტებაში. ამიტომ არის, რომ შემდეგმა მკვლევარებმა, მიუხედავად დიდი მუშაობისა და ძიების ჩატარებისა, ნ. ბარათაშვილის ცხოვრების... აღწერას თითქმის ვერაერთარი საგულისხმო ფაქტი თუ ოფიციალური ცნობა ვერ შემატეს»¹.

მკვლევარი, რომელიც ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლას გადაწყვეტს, გვერდს ვერ აუვლის ი. მეუნარგიას ამ ნაშრომს. მართალია, იგი დამთავრებული არ არის, კერძოდ, დამთავრებელია ნ. ბარათაშვილის პოეზიის განხილვა, მაგალითად, ნაშრომის VIII თავში ავტორი გვპირდება «მერანისა» და «ბედი ქართლისას» სპეციალურ განხილვას, მაგრამ მხოლოდ «მერანის» ანალიზით კმაყოფილდება, ჩვენთვის კი ყველაზე ძვირფასი სწორედ პოეტის ცხოვრების გზის გადმოცემაა, ამიტომ ამ სახითაც შრომას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. სოლ. ცაიშვილის თქმით, «ნახევარი საუკუნის მანძილზე ეს ბიოგრაფია იყო ერთ-ერთი სახელმძღვანელო, საიდანაც ჰკრეფდა დასაყრდენ ცნობებსა და მასალა» ყოველი მკვლევარი თუ კრიტიკოსი ბარათაშვილისა», და ასეთად რჩება იგი დღესაც.

¹ ი. მეუნარგია, ცხოვრება და პოეზია ნ. ბარათაშვილისა, 1945. გვ. 5—6.

რაც შეეხება ნაშრომის იმ ნაწილს, რომელშიც ავტორი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების კრიტიკულ მიმოხილვას იძლევა, იგი არ არის დაზღვეული პრინციპული ხასიათის შეცდომებისა და ცალკეული ხარვეზებისაგან. ამის ერთ-ერთი მიზეზი ისიცაა, რომ შრომა დამთავრებული არ არის და ჩვენ მოკლებული ვართ საშუალებას წარმოვიდგინოთ, თუ რა სახეს მიიღებდა ავტორის მიერ დასმული ზოგიერთი უაღრესად საინტერესო საკითხი მისი საბოლოო დამუშავების შედეგად.

მოუხედავად ამისა, ი. მეუნარგიას შეხედულებებს ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების შესახებ გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება ქართული ლიტერატურულ-კრიტიკული აზროვნების განვითარების ისტორიის თვალსაზრისით.

ი. მეუნარგია, ვიდრე ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების გარჩევას შეუდგებოდეს, მოკლედ მიმოიხილავს ეპოქას, რომელშიც მოუხდა ცხოვრება და მოღვაწეობა სახელოვან პოეტს. ამ მიმოხილვიდან ნათლად ჩანს, რომ ავტორი მშვენივრად იცნობს არა მხოლოდ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და ლიტერატურულ ცხოვრებას, არამედ იგი სწორად ერკვევა წინა საუკუნეების საზოგადოებრივ-ლიტერატურულ ცხოვრებაშიც. განსაკუთრებით კარგად არის წარმოდგენილი ანტონ კათალიკოსის სამეცნიერო და ლიტერატურული მოღვაწეობის დახასიათება.

ი. მეუნარგიას სურს გაარკვიოს, თუ რა ნიადაგზე აღმოცენდა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება. იგი გულდასმით უყვირდება XVIII საუკუნის დასასრულისა და XIX საუკუნის პირველი ათეული წლების ლიტერატურულ ცხოვრებას და გარკვევით ამჩნევს, რომ XIX საუკუნის დასაწყისში «ანტონის ფილოსოფიამ გზა მისცა ახალ ცხოვრების მოთხოვნილებას. ახალმა ცხოვრებამ ახალი მწერლობა დაბადა». ამ ახალი მწერლობის მესიტიყენი იყვნენ ალ. ჭავჭავაძე და განსაკუთრებით გრ. ორბელიანი. როდესაც ნ. ბარათაშვილი სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა «ახალი ღირიული მოძრაობა ქართული პოეზიისა... დაწყებული იყო დიდი ხნით და ბარათაშვილმაც ამ ახალში აიჩრია ის, რაც საუკეთესო იყო თანამედროვე მწერლობაში, ე. ი. მწერლობა გრ. ორბელიანისა... ბარათაშვილი ორბელიანის პირველწოდებული მოწაფე იყო».

მაგრამ ი. მეუნარგიამ კარგად იცის, რომ მხოლოდ ეს არ იყო საქმარისი პირობა, რათა ნ. ბარათაშვილს, როგორც პოეტს, წარმატებისათვის მიეღწია. იგი მშვენივრად ხედავს, რომ ბარათაშვილის ჩამოყალიბებაში სხვა არსებითი ხასიათის გარემოებანიც თამაშობდნენ როლს. ესენი იყვნენ: «კარგი ქართული ენა დავითნ-სახარებისა

და ვეფხის ტყაოსნისა, რომელიც ბარათაშვილმა პატარაობიდანვე ისწავლა; ახალი გარდამავალი დრო, რომელიც შობს და ასაზრდოებს ახალ აზრსა და კაცს; ალ. ჭავჭავაძისა და მისებრი პოეზია, რომელიც ერთი ნაბიჯი იყო წინ მწერლობაში შემდეგ საუკუნოების უნაყოფოებისა და, დასასრულ, და განსაკუთრებით, მწერლობა და ნათესაობა გრ. ორბელიანისა, რომელიც იყო და არის მამამთავარი ახალი ლირიული მოძრაობისა ქართულ მწერლობაში».

ი. მეუნარგიას რწმენით, ასეთი იყო ის საფუძველი, რომელზედაც აღმოცენდა ნ. ბარათაშვილის პოეზია. ჩვენ არაფერი გვაქვს სადავო მკვლევრის ამ თვალსაზრისთან, მაგრამ იგი უფრო სრული იქნებოდა, რომ ავტორს ყურადღება გაემსხვილებინა აგრეთვე რუსულ ლიტერატურაზე, რომელიც ბარათაშვილის შემოქმედების ერთ-ერთ მასაზრდოებელ წყაროს წარმოადგენდა.

რამდენადაც დიდებულად არის დაწერილი ბარათაშვილის ცხოვრება, იმდენად პარადოქსალურია VII და VIII თავები, რომლებიც პოეტის შემოქმედების განხილვას ეთმობა.

იმის შემდეგ, რაც ი. მეუნარგიას შრომის გამოქვეყნებამდე ითქვა ნ. ბარათაშვილის შესახებ, მეტად უცნაურად მოჩანს ავტორის დებულება, თითქოს ნ. ბარათაშვილს «გაფურჩქვნა ნიჭისა არ დაცალდა და ის დარჩა საშუალო ტანის პოეტად» (ხაზი ჩემია — ი. ბ.).

ავტორს სურს გაარკვიოს, თუ «სად არის დედააზრი ბარათაშვილის პოეზიისა, რაში იხატება მოქმედებითი მისია მგონისა, როგორია მისი პოეტური ფიზიანოზია?»

ამ კითხვებზე ი. მეუნარგიას საკმაოდ თავისებური და უცნაური პასუხი მოეპოვება. მისი ღრმა რწმენით, «უმთავრესი პოეტური მოტივები რომ გამოხადო მის ლექსთა კრებას, დაინახავ, რომ მისი ქნარის საგალობელი საგანია: სიყვარული, სამშობლო, ბუნება — ორბელიანის მოტივები — და მუდამ მისი პირისაგან განუშორებელი ოხვრა გულისა... ეგრეთწოდებული დღის ვარამი მისთვის არ არსებობს, არც საზოგადოებრივი და სახელოვნო კითხვები. საუკუნო იდეალები ჭეშმარიტებისა და მშვენიერების, ორბელიანისაგან ოდნავ შენიშნული, მისთვის არ ნათობენ» (ხაზი ჩემია — ი. ბ.).

მაგრამ არსებითი და დამახასიათებელი მისი შემოქმედებისათვის მაინც სევდა-კაეშანია, რომელიც უმაღლეს გამოჭატულებას პოულობს «მერანსა» და «სულო ბოროტოში».

ი. მეუნარგიამ გაიმეორა ადრე გამოთქმული მოსაზრება მსგავსი

მოტივების არსებობის შესახებ ბაირონისა და ბარათაშვილის შემოქმედებაში. მისი აზრით, «მერანი» და «სულო ბოროტო» «დონქუანში» ან «ჩაილდ ჰაროლდში» რომ საეურთოთ ოდნეადაც არ დაირღვევა ამ დიდებული ნაწარმოებების ერთობა.

«მერანი» და «სულო ბოროტო» იმდენად ძლიერი ნაწარმოებებია, რომ, ი. მეუნარგიას რწმენით, მათ სიამოვნებით მოაწერდნენ ხელს ბედის მომდურავი ისეთი დიდი პოეტები, როგორიც იყვნენ ლერმონტოვი, ბარბიე და ჰეინე.

თავისებური შესედულება განავითარა ი. მეუნარგიამ ბარათაშვილის ბუნებასთან დამოკიდებულების საკითხზე. მისი გაგებით, ბარათაშვილს აინტერესებს ბუნების ღირიული მხარე და არა მისი პლასტიური მშვენიერება. «ჩინარი», «შეწოლამება მთაწმინდაზე», «ღამე ყაბახზე», «მობიბინენი და შვებით მოსილნი არაგვის პირნი» არაფრით არ მოაგონებენ ი. მეუნარგიას «იმ შეუდარებელ სურათებს, რომელსაც ყოველ ნაბიჯზე ვხედავთ გრ. ორბელიანის ლექსებში. ისინი მხოლოდ პოეტის სულის მდგომარეობას გვიხატავენ და არა კავკასიის ბუნების სიმდიდრეს და მშვენიერებას».

გრ. ორბელიანი რომ ბუნების უბადლო მხატვარია, ეს უდავოა. მაგრამ განა ბარათაშვილმაც არ შექმნა თვალწარმტაცი სურათები საქართველოს ბუნებისა? მართალია, პოეტი ბუნებაში თავისი სულის თანაზიარს ხედავს, მაგრამ ეს გარემოება მას ოდნეადაც არ უშლის ხელს დახატოს მიმზიდველი სურათები ბუნებისა, მისი «პლასტიური მშვენიერება». ბარათაშვილმა ბუნება თავის სულიერ განწყობილებათა შესაბამისად წარმოსახა და ამით ახალი სიტყვა თქვა ქართულ მწერლობაში. ამიტომ მეტად უცნაურია, რომ იმ ადამიანის შესახებ, რომელმაც შექმნა «ღამე ყაბახზე» და «შეწოლამება მთაწმინდაზე», «ფიქრნი მტკვრის პირას», «ჩინარი» და «მორბის არაგვი»; — ითქვას «მისმა კალამმა მხატვრობისა არა იცის რაო».

ი. მეუნარგია ბარათაშვილის შემოქმედებაში სიუვარულის მოტივსაც ხედავს, მაგრამ «სიუვარულისათვის ბარათაშვილს აკლია ის მარტივი ენა, რომელსაც მარტო ერთს შეუძლიან პირდაპირ ქალის გულის კარების შეღება. მისი ქართული ერთობ თავშეკავებულია» და ამ მხრივ იგი დაბლა დგას გრ. ორბელიანზე.

ვფიქრობთ, არც ამ დებულების გაზიარება შეიძლება. ბარათაშვილის ენის თავისებურება სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მან გრ. ორბელიანთან ერთად ერთ-ერთმა პირველმა დაარღვია დიდი ხნით დაკანონებული «მწიგნობრული ქართული» ნორმები და შეეცადა პოეზიის ენა ხალხურ მეტყველებასთან დაეახლოვებინა, თუმცა.

იგი მთლიანად არ არის განთავისუფლებული ძველი სიტყვებისა და გრამატიკული ფორმების ხმარებისაგან.

ეს გარემოება უფრო მევეთრად შედარებით ადრეული პერიოდის ლექსებში იგრძნობა, მაგრამ, რაც დრო გადის, პოეტის ენაში თანდათანობით ვლინდება ახალი სიტყვები და შედარებით მარტივი გრამატიკული ფორმები. რაც შეეხება პირად წერილებს, რომლებიც პოეტის შემოქმედების განუყრელ ნაწილს წარმოადგენს, აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ჩვეულებრივ სასაუბრო ენასა და საკმაოდ ადვილად გასაგებ ფორმებთან.

ი. მეუნარგიას ნ. ბარათაშვილი რითმის ოსტატად მიაჩნია. «ჩვეულებრივად მონოტონური ქართული ლექსი, მარცვლების რაოდენობაზე დამყარებული, ბარათაშვილის კალმის ქვეშ ცეზურისა და რითმის მოხერხებული ხმარებით ცოცხალია და ხალისიანიო». მაგრამ ი. მეუნარგია ბარათაშვილის პოემასა და ლექსში «ჩჩვილი» ფორმის თვალსაზრისით ზოგიერთ ხარვეზს ამჩნევს; ამის ნათელსაყოფად მას ორიოდ მაგალითიც მოაქვს და მათ საფუძველზე აღნიშნავს, რომ «ხან-და-ხან ბარათაშვილის მუზასაც სძინავსო».

უნდა აღინიშნოს, რომ მეუნარგიას მიერ მოტანილი მაგალითები არ ადასტურებენ მის ზემოხსენებულ შესედულებას პოეტის მუზის შესახებ. მიუხედავად ამ შენიშვნებისა, რომელთა უმრავლესობა უსაფუძვლო და მცდარია, ი. მეუნარგია საბოლოოდ მაინც სწორ დასკვნამდე მივიდა და გარკვევით აღნიშნა, რომ «მერანისა» და «არ უკიჟინო სატრფოს» ავტორს «სხვა რომ არა დაეწერა რა, მაინც მეფე ეთქმის მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მწერლობისა».

ი. მეუნარგიამ «მერანი» თუმცა ქართული პოეზიის შედევრად აღიარა, მაგრამ მომდევნო მსჯელობით თავის დებულებას საფუძველი გამოაცალა და ეს ჩინებული ნაწარმოები მიცკევიჩის «ფარისის» მიბაძვად გამოაცხადა. მისი ღრმა რწმენით, «ჩვენს მერანს» არ არის სრულიად ორიგინალური ლექსი ბარათაშვილისა... თავი და პირველი აზრი ლექსისა ეკუთვნის პოლონეთის დიდებულ პოეტს მიცკევიჩს... ბარათაშვილმა ჩინებულად გამოიყენა მიცკევიჩის ლექსის საერთო ფონი... «მერანი» დაწერილია იმგვარსავე შემთხვევის გამო, რომლის გამოც დაწერილია მიცკევიჩის პოემა».

«მერანისა» და «ფარისის» ურთიერთობის საკითხს საკმაოდ ვრცლად შეეხო აკად. გ. ჯიბლაძე. მან ლიტერატურულ-მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე ნათლად დაგვანახა, რომ «მერანისა» და «ფარისის» პრობლემა მსოფლიო ლიტერატურის სენტენციური თემაა და თუ რაიმე მსგავსებას ვპოულობთ მათ შორის, ანდა შილერისა და ჟუკოვსკის ანალოგიურ ლექსებში ეს არ ნიშნავს გავლენას

ან გადმოღებას»¹. მსგავსება, რომელიც ამ ორ ნაწარმოებს შორის შეინიშნება, უნებლიე ხასიათისაა, რაც ზოგიერთი პოეტური სახის დამთხვევაში იჩენს თავს, მაგრამ არსებითი და მნიშვნელოვანი აქ ის არის, რომ «მერანის» და «ფარისის» ავტორთა მიზანსწრაფვა, მათი ფილოსოფიური თვალთახედვა არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

ი. მეუნარგიას შემდეგ სხვა კრიტიკოსებმაც და განსაკუთრებით კიტა აბაშიძემ განიზრახა დაემტკიცებინა «ფარისის» გავლენა «მერანზე», მაგრამ როგორც ცხადყო გ. ჯიბლაძემ, «მერანის» პოეტური სახე ისე ღრმა და ორიგინალურია, ისე ნამდვილად ნაციონალური და თვითმუოფია, რომ ვერც ერთი კრიტიკოსის ძიება, ეპოვათ მისი პროტოტიპი, წარმატებით ვერ დასრულდა».

ასე წარმოგვიდგინა ი. მეუნარგიამ ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება. ჩვენ არ ვიცით რა სახეს მიიღებდა ეს შრომა, ავტორს რომ მისი დამთავრება მოეხერხებინა. ნაშრომის ის ნაწილი კი, რომელიც ჩვენ მიმოვიხილეთ, არ არის დაზღვეული შეცდომებისა და წინააღმდეგობებისაგან.

როგორც ზემოთ გვექონდა აღნიშნული, ნ. ბარათაშვილის გადმოწვევებასთან დაკავშირებით 1893 წელს ზ. ჭიჭინაძემ ცალკე წიგნად გამოსცა კ. მამაცაშვილის მოგონება ნ. ბარათაშვილის შესახებ, რომელიც 1881 წლის «დროებაში» იყო დაბეჭდილი, როგორც მასალა პოეტის ბიოგრაფიისათვის. გარდა ამისა, ზ. ჭიჭინაძემ წიგნაკში შეიტანა ნ. ბარათაშვილის ოთხი ლექსიც: «სულო ბოროტო», «შემოღამება მთაწმინდაზე», «მერანი» და «ფიქრნი მტკვრის პირას».

ამ გამოცემამ მიიპყრო ქურნალ «მოამბის» რედაქციის უურადლება და 1894 წლის მეორე ნომერში მოათავსა ნ. მთვარელიშვილის რეცენზია-ბიბლიოგრაფია. ავტორმა დაწვრილებით გადმოსცა კ. მამაცაშვილის მოგონების შინაარსი და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ «ამისთანა უტყუარ ცნობებზედ დამყარებული სჯა უფრო ჯეროვან შუქს მოჰფენს ჩვენს წარსულ ცხოვრებას და გავვიადვილებს ჩვენი დროის ვითარების აწონ-დაწონას და დაფასებას, ვიდრე სამდივნო და სამსჯავრო საქმეები, რომელნიც ხშირად სიმართლის შუქს მოკლებულნი არიან და დამახინჯებულნი».

დასასრულ, ნ. მთვარელიშვილმა, რომელიც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მემუარულ ლიტერატურას, ისიც ისურვა, რომ ამ კეთილსა და სასარგებლო საქმეში მრავალი წამბაძველი გამოსჩენოდა პატივ-

¹ გ. ჯიბლაძე. კრიტიკული ეტიუდები. I. 1933. გვ. 142.

ცემულ მოხუცს და აეღოთ ხელში კალამი ამგვარი მოგონებების გად-
მოსაცემად.

მას შემდეგ, რაც ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ნ. ბარათაშვილის ნათესავეებისაგან უფლება მიიღო პოეტის ნაწარმოებთა გამოცემისა, საზოგადოებამ ფართოდ გაშალა მუშაობა მასალების შესაკრებად.

ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა გამოცემის საქმე საზოგადოებამ დააწალა ექვთიმე თაყაიშვილსა და დავით კარიჭაშვილს, რომელთაც გულმოდგინე შრომის შედეგად 1895 წელს მკითხველებს მიაწოდეს ნ. ბარათაშვილის ლექსებისა და წერილების მეხუთე, ყველაზე უფრო სრული გამოცემა. წიგნს ერთვოდა პოეტის მეტად მოკლე ბიოგრაფია და ცნობები ბარათაშვილის ავტოგრაფების შესახებ. როგორც ამ ცნობებიდან ირკვევა, გამომცემლებს ხელთ ჰქონდათ პოეტის რამდენიმე ავტოგრაფი. მათ შორის საყურადღებოა ე. თაყაიშვილის მიერ 1887 წელს პეტერბურგში ბუკინისტებთან შეძენილი პოეტის ხელით გადაწერილი ორი კრებული; ერთში მოთავსებულია ლექსები, ხოლო მეორეში — პოემა «ბედი ქართლისა». მეორეა პოეტის დის, ბარბარე ვეზირიშვილის ოჯახში დაცული ნ. ბარათაშვილის მიერ შედგენილი ლექსთა კრებული: გამომცემლებს ხელთ ჰქონდათ აგრეთვე ნ. ბარათაშვილის პირადი წერილების ავტოგრაფები და ავტოგრაფები იმ ლექსებისა, რომლებიც პოეტს გაუგზავნია გრიგოლ და მაიკო ორბელიანებისათვის. გრიგოლისათვის გაუგზავნია: «ფპოვე ტაძარი», «მერანი», «საფლავი მეფის ირაკლისა», «სულო ბოროტო», ხოლო მაიკოსათვის: «სატრფოვ მახსოვს», «არ უკიჟინო სატრფოო», «ფპოვე ტაძარი», «ქალის ყვაელი და მწირი» და «დამქროლა ქარმან».

წიგნის ბეჭდვა დასასრულს უახლოვდებოდა, როდესაც გამომცემლებმა ვალერიან გუნიასგან მიიღეს ნ. ბარათაშვილის ხელით გადაწერილი ლექსების კრებული, რომელიც განსხვავდება თაყაიშვილისა და ვეზირიშვილის კრებულისაგან, მაგრამ მისი სრულყოფილად გამოყენება ვეღარ მოახერხეს.

ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებთა V გამოცემას ე. თაყაიშვილმა და დ. კარიჭაშვილმა საფუძვლად დაუდეს თაყაიშვილის მიერ შეძენილი კრებულები და აღნიშნეს: «ტექსტი ამ გამოცემისა უმეტესს შემთხვევაში დამყარებულია ე. თაყაიშვილის ვარიანტზედ, რადგანაც ეს ვარიანტი სხვებზედ უფრო მეტის მოწიწებით არის გადაწერილი».

განსხვავებანი, რომლებსაც ვეზირიშვილის ვარიანტი იძლეოდა თაყაიშვილის ვარიანტთან შედარებით, გამომცემლებმა სქოლიოებ-

ში აღნიშნეს, ხოლო არსებითი ხასიათის სხვაობებზე, რომლებმაც თავი იჩინა ე. გუნიას ვარიანტში, ბოლო გვერდზე მიუთითეს.

წიგნში შევიდა 37 ლექსი, ერთი პოემა და 14 პირადი წერილი.

მართალია, ეს გამოცემა არ არის დაზღვეული არსებითი ხასიათის ხარვეზებისაგან, მაგრამ იგი მაინც პირველი ცდაა ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა მეცნიერული, აკადემიური გამოცემისა.

1895 წელს ჟურნალ «კვალის» 45-ე ნომერში დაიბეჭდა იაკობ ფანცხაეას ვრცელი წერილი, რომელშიც ავტორმა ზოგად საზებში დაახასიათა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება და კრიტიკულად განიხილა ე. თაყაიშვილისა და დ. კარიჭაშვილის გამოცემა.

ბარათაშვილის შემოქმედების დახასიათებისას ი. ფანცხაეას რაიმე ასალი დებულება არ წამოუყენებია. იგი არსებითად უკვე ცნობილ შეხედულებებს იმეორებს და დაასკვნის, რომ «ნ. ბარათაშვილმა ჩვენს პოეზიაში ასალი კვალი აღბეჭდა და მას ასალი თვისება — ლირიზმი შესძინა».

რაც შეეხება პოეტის ნაწარმოებთა V გამოცემას, კრიტიკოსის აზრით, იგი ვერ იმსახურებს მაღალ შეფასებას. ი. ფანცხაეას ამ გამოცემის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ხარვეზად ის გარემოება მიაჩნია, რომ «პოეტის ბიოგრაფია ორიოდ სიტყვით არის მოთხრობილი. დალოცვილებს თუ თვითონ მის მეტი არ იცოდნენ პოეტის ცხოვრებიდან, რაც ყოველმა ჩვენგანმა იცის, ბ. ი. მეუნარგიას ბიოგრაფიული ცნობანი დაესტამბათ სიტყუა-სიტყვით».

ი. ფანცხაეა დიდ ნაკლად თვლის იმასაც, რომ წიგნს არ ახლავს ბარათაშვილის შემოქმედების კრიტიკული განხილვა. გამომცემლებს არათუ გადმოუსტამბავთ ის წერილები, რაც დღემდე დაბეჭდილია ბარათაშვილის შესახებ, არამედ არც კი მოუხსენებიათ ისინი. ამას კი «ის ღირსება მაინც ექნებოდა, რომ მკითხველს ერთად ექნებოდა როგორც პოეტის თხზულებანი, ისე ჩვენი კრიტიკოს-პუბლიცისტების აზრიც ნ. ბარათაშვილის პოეზიაზე და მის მნიშვნელობაზე».

მაგრამ ყველაზე დიდ ნაკლად ი. ფანცხაეას ის მიაჩნია, რომ გამომცემლებს «მართლ-წერისათვის საჭირო უურადლება არ მიუქცევიათ, ზოგან ლექსი გადაუმახინჯებიათ და აზრიც კი შეუცვლიათ...». ამის დასასაბუთებლად კრიტიკოსს მაგალითები საქმათ რაოდენობით მოაქვს და გულის ტკივილით ასკვნის, რომ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას «არ ეკადრებოდა მართლ-წერას ასე მოქცეოდა და ნ. ბარათაშვილის თხზულებას ასე გულცივათ არ უნდა მოჰყოლობოდა».

«კვალის» ორმოცდამეშვიდე ნომერში გამომცემლებმა მოკლე პასუხი გასცეს ი. ფანცხაეას და აღნიშნეს, რომ მას «თავის კრიტიკა

ზეპირად დაუწერია და დაბეჭდილი ლექსები არ შეუდარებია პოეტის საკუთარს ხელით დაწერილის ვარიანტებისათვის... ერთის სიტყვით არცერთი მაგალითი არ უჩვენებია კრიტიკოსს იმისი, რომ ბარათაშვილის მიერ ნახმარი სიტყვა ან ფორმა გადაკეთებული, გადასწორებული, ან გადამახინჯებული ყოფილიყოს».

უნდა აღინიშნოს, რომ ი. ფანცხავას რეცენზია ოდნავ გადაჭარბებულია, მაგრამ არც გამომცემელთა პასუხია ჯეროვნად დასაბუთებული. ამ გარემოებამ ი. ფანცხავას საშუალება მისცა «ქეალის» 48-ე ნომერში დაებეჭდა «პასუხის პასუხი».

ძირითადი ბრალდება, რომელიც ი. ფანცხავამ მართებულად წაუყენა გამომცემლებს, იმაში მდგომარეობდა, რომ მათ «ერთი, პეტერბურგში ნაპოვნი ავტოგრაფი, სახელდობრ ავტოგრაფი ბ-ნ ე. თაყაიშვილისა სიტყვა სიტყვით გადმოუსტამბავთ, დანარჩენ ავტოგრაფებიდან კი ესა-თუ ის სიტყვა და ორიოდ ფრაზა დაუსახელებია, უჩვენებია და ამით დაუბოლავებია თავის შრომა და ღვაწლი».

ეს შენიშვნა უდავოდ მართებულია. მართლაც გამომცემელნი ძირითადად თაყაიშვილისეულ ავტოგრაფს დაყრდნობიან, არსებითად ის გადმოუბეჭდიათ, ხოლო სქოლიოში აქა-იქ უჩვენებიათ ის განსხვავება, რომელსაც ვეზირიშვილისეულ კრებულში ვხვდებით.

ი. ფანცხავამ უსაფუძვლო თავისმართლებად მიიჩნია გამომცემლების განცხადება: «ბარათაშვილის სახელის პატივსაცემად მისი ყოველი ნაწერი პირწმინდათ, შეუცვლელად უნდა დაგვესტამბაო» და გონიერულადაც შენიშნა: «ბატონებო! თქვენ შეუცვლელად გადმობეჭდეთ მხოლოდ და მარტო ერთი ავტოგრაფი. თუ კი გსურდათ ნ. ბარათაშვილის ნაწერები პირწმინდათ, შეუცვლელათ გადმოგესტამბათ, ამას მაშინაც მიაღწევდით, რომ სამივე ავტოგრაფიდან ერთ-ერთ მართალს და სწორ სიტყვას ან ფრაზას ამოარჩევდით და მას დაბეჭდავდით. აგრეთვე მაქვს პატივი მოგახსენოთ, რომ თუ პოეტი ერთს რომელსამე სიტყვას ანუ ფრაზას ხან ერთგვარათ ხმარობს, ხან კი სხვაგვარათ, მგოსნის სახელის შეურაცხება იქნებოდა განა, რომ ამ ორგვარით ხმარებულ ფორმაში ერთ-ერთი უსწორესი ამოგერჩიათ, უპირატესობა იმისათვის მიგეცათ და ისე დაგებეჭდათ პოეტის მთელ ნაწარმოებში?».

ი. ფანცხავას დასაშვებად მიაჩნია, რომ შესაძლებელია პოეტის რომელიმე ავტოგრაფის ცალკეულ სიტყვებში უნებლიეთი ან ორთოგრაფიული შეცდომა იყოს, მაგრამ იგივე სიტყვა სწორად იკითხებოდეს სხვა ავტოგრაფში. ასეთ შემთხვევაში ი. ფანცხავას აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნია ამ ავტოგრაფების შეჯერება და კანონიერი ფორმის დადგენა.

მართალია, ყველა მაგალითი, რომელიც ი. თანცხაევს თავისი დებულების დასადასტურებლად მოჰყავს, სწორი არ არის, მაგრამ პრინციპული თვალსაზრისით დებულება უდავოდ გამართულია.

მიუხედავად მრავალი შენიშვნისა, ი. თანცხაევამ ეს წიგნი ბარათაშვილის თხზულებათა ყველაზე სრულ გამოცემად მიიჩნია და მას სწრაფად გასაღება უსურვა¹.

90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ქართული ლიტერატურული კრიტიკა საკმაოდ ვრცლად და საფუძვლიანად შეეხო ბარათაშვილის შემოქმედებას.

ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს რომანოზ თანცხაევს (ხომლეღის) ვრცელი წერილი, რომელიც «კვალმა» გამოაქვეყნა².

ვიდრე უშუალოდ ამ წერილის განხილვას შევუდგებოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია შევჩერდეთ იმ სქოლიოზე, რომელიც ავტორმა წერილს დაურთო.

რ. თანცხაემა მართებულად აღნიშნავს, რომ «ამ ბოლო დროს ნ. ბარათაშვილმა მიიპყრო დიდი ყურადღება და იმისმა პოეზიამ აღძრა ცხოველი ინტერესი ჩვენს საზოგადოებასა და ლიტერატურაში». ამის ერთ-ერთ ნათელ გამოხატულებად კრიტიკოსი მ. ვეზირიშვილისა და ილ. ჭავჭავაძის წერილებს მიიჩნევს, მაგრამ, მისი აზრით, «ამ პირებმა სერიოზული კვლევა, განხილვა, ძიება და ახსნა ნ. ბარათაშვილის ლირიკის განსაკუთრებულ ორიგინალურ თვისებათა და თვით პოეტის შეხედულებისა უკუაგდეს. ნაცვლად ამისა, იგინი იმეორებენ რუსეთში ათასჯერ დაღეჭილ სიტყვებს და პოეზიის გამომხატველ ვითომდა უტყუარ ნიშნებს...»³.

თუ რამდენად მცდარი და ტენდენციურია ხომლეღის ზემოხსენებული თვალსაზრისი, ამაში მკითხველი ადვილად დარწმუნდება, თუ გაიხსენებს მ. ვეზირიშვილისა და ილ. ჭავჭავაძის წერილებს, რომელთა შესახებაც ადრე გვქონდა ლაპარაკი.

ლიტერატურული კრიტიკით უკმაყოფილო ხომლეღი შეეცადა თვითონ დაეხასიათებინა ნ. ბარათაშვილი და მისი დრო და თავისი საკმაოდ ვრცელ გამოკვლევაში უდავოდ ყურადსაღები დებულებაც წამოაყენა.

¹ ეს გამოცემა 1200 ცალად დაიბეჭდა, რაც იმ პერიოდისათვის ძალიან დიდ ტირაჟად ითვლებოდა. 1200 ცალზე მეტს არ ბეჭდავდნენ არც ერთ წიგნს. გარდა „დედა ენისა“ და სახალხო საკითხავი წიგნებისა, რადგან გასაღების იმედი არ ჰქონათ.

² იხ. „კვალი“, 1896. № 22. 24. და 1897, № 2. 3, 4, 7, 8 და 9.

³ იქვე, № 22, გვ. 375 — 377.

პირველივე წერილიდან ირკვევა, რომ სომეღელი საფუძელიანად იცნობს არა მხოლოდ ევროპისა და რუსეთის მწერლობას, არამედ— ქართულ ლიტერატურას და საქართველოს ისტორიასაც. გარდა ამისა, იგი ფართო თეორიულ-ლიტერატურულ განათლებასაც ამჟღავნებს; ყოველივე ეს კი მას საშუალებას აძლევს ღრმად განიხილოს ლიტერატურული ფაქტი და არსებითად სწორად გააანალიზოს ესა თუ ის ნაწარმოები.

სომეღელის რწმენით, ნ. ბარათაშვილი «ნიჭითა და კაცთმოყვარე გრძნობით სავსე» მგოსანია, რომელმაც საუკეთესოდ გამოხატა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული პოეზიის თვალსაჩინო ზრდა და ლირიკულ ნაწარმოებებში ჩამოაქანდაკა ახალი პოეზიისათვის შესაბამისი ფორმა და შინაარსი. ყოველივე ეს «ცხოვრებისა და დროის ნიშანი» იყო და ამავე დროს სავსებით კანონზომიერი მოვლენა, რადგან ლირიკულ ქანრს საქართველოში საკმაოდ მდიდარი ტრადიცია ჰქონდა.

ჯეშმარიტი ლირიკული პოეზიის «მთელი შინაარსი, მთელი ძალღონე და პათოსი» იმაში მდგომარეობს, რომ მგოსანი უტყუე ბუნებისა და ცხოვრებისაგან მიიღებს, შეითვისებს გარკვეულ შთაბეჭდილებას, მაგრამ ეს არ არის არსებითი. მთავარი ამ შემთხვევაში ის არის, რომ შემოქმედი გარედან მიღებულ შთაბეჭდილებებსა და განცდებს თავის შინაგან სამყაროში საკუთარი სულიერი ძალების საშუალებით იმგვარად გადაამუშავებს, იმგვარად ჩამოაქანდაკებს სალექსო სტრიქონებს, რომ მსმენელისა თუ მკითხველის გულში შესაფერ გრძნობებს წარმოშობს და გააცხოველებს. ამრიგად, «თუ მგოსანი ისეთი ლექსის ძლიერებით ჩამოასხამს და გამოხატავს სულიერი მდგომარეობის დაფარულ ხმებს, სახელდობრ ეთქვათ მწუხარებას თუ მსიარულებას, რომ მკითხველსაც აგრძნობინებს და გააგებინებს ამ მწუხარებისა, ანუ მსიარულების ძალღონეს, ზედმოქმედებას, — ამით ლირიკოსი, ჩემის აზრით, სრულიად ასრულებს თავისი მაღლიანი მუშის დანიშნულებას და მოწოდებას»¹.

სომეღელმა კარგად იცის, რომ ყოველი მწერალი თავისი ეპოქის დიმილი შვილია. ამიტომ ეპოქის თავისებურებათა გათვალისწინებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მწერლის მსოფლმხედველობისა და შემოქმედების სწორად ასსნისა და გაგებისათვის.

ისტორიული და სტატისტიკური მასალების ანალიზის საფუძველზე XIX საუკუნის 30—40-იანი წლების საქართველოს სომეღელი მეტისმეტად მუქ ფერებში წარმოგვიდგენს: «მაშინდელი საზოგადო-

¹ „კვალი“, 1896. № 22, გვ. 377.

ნ. ბარათაშვილის გამოსვენება თბილისში სადგურის მოედანზე
1893 წ. 25 აპრილს.

თქმული

წესა 1839^ს (გვ. 100)

ნ. ბარათაშვილის ხელით გადაწერილი
პოემის გარეკანი (ავტოგრაფი)

ება დახშულ და მოწამლულ ჰაერში ცხოვრობდა; აქ უველაფერს
ობის სუნი ჰქონდა: გრძნობასაც, აზრსაც და მწერლობასაც. ამის შე-
დეგი იყო აზროვნების და გონების დაჩლუნგება და დამახინჯება.
ამასვე მოჰყვა ზნე-ჩვეულებათა დაწერილმანება და გადაგვარებაც...
ამიტომ, ვისაც რაიმე ცხოველი ნაპერწკალი კიდევ უღვივოდა გულ-
ში, იგი ამ მოწამლულ ჰაერში სულს ვეღარ ითქვამდა, ჰაერი აღარ
ჰყოფნიდა და აქედან მოშორებას ღამობდა, თავის სევდა-ნაღვლის
გასაქარებლად».

ეპოქის ეს თავისებურება ქართულ პოეზიაში ორგვარი სახით
გამოვლინდა: სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა მწერალთა ერთი წყე-
ბა, რომელთა პოეზიის საგანსაც წარმოადგენდა ფერმკრთალი და
შავთვალწარბა ღამაში ქალი, ღვინისა და ქეიფის მოტრფიალე მამა-
ცი ვაჟკაცი. «რასაკვირველია, ასეთი ხასიათის პოეზია გრძნობა-
გონების გაფაქიზების საქმეს ბევრს ვერას შემატებდა». ზომიერების
აზრით, ამგვარმა პოეტურმა ღაღადისმა გაიტაცა გრ. ორბელიანიც.

მაგრამ არსებობდა საზოგადოების მეორე, უმცირესი ნაწილი,
რომელიც «მუხთალ სოფელზე» გულაყრილი საკუთარი მწუხარების
რკალში მოექცა და ინდივიდუალური ცხოვრების სურათების გამო-
ხატვას შეუდგა. «ქვეყნის ამ უკეთეს შვილთა კრებულს ესაჭიროებო-
და მეტად გულწრფელი, უპატიოსნესი და უკეთილშობილესი მგოსა-
ნი. ამას თავისუფლად, ძალდაუტანებლად და გულმხურველად უნდა
გამოეხატა «ობოლთა სულთა» მწარე «ფიქრი, შავთ მღელვარე».
ცხოვრებამაც დააკმაყოფილა კანონიერი მოთხოვნილება: დაიბადა
მგოსანი ნიკოლოზ ბარათაშვილი, რომელმაც საოცარი ნიჭიერებით,
გულწრფელად და სინდისიერებით ამართა დროშა წმინდა, ანკარა
მთის წყაროს წყალივით მომდინარე პოეზიისა, ჭეშმარიტი ლირი-
კისა».

ბარათაშვილის დამსახურება, კრიტიკოსის თქმით, იმაში მდგომარეობს, რომ მან დაკვირვებული თვალი მიაპყრო არა მხოლოდ წარ-
სულს, არამედ თანამედროვე ცხოვრების აეკარგიანობასაც და აქე-
დან ისეთი მასალა აიღო, რომელსაც შეეძლო აღეზარდა ადამიანში
პატივისცემა პირადი ღირსებისა და რწმენა უკეთესი მერმისისა.

ზომიელმა საესებით სწორად განსჭვრიტა, რომ ბარათაშვილის
შემოქმედებაში სრულყოფილი გამოსატულება პოეზია არა მხოლოდ
პოეტის პირადმა «მე»-მ, მისმა იდეებმა და შეხედულებებმა, არამედ
მცხი ეპოქის საზოგადოებისა და საზოგადოებრივმა ცხოვრებამაც.

«ჩემის აზრით, — წერს ზომიელი, — ნ. ბარათაშვილს, იმ დროს
ქართულ მგოსანთა შორის, პირველი ადგილი უკავია, როგორც

თავისი წმინდა პოეზიის ხასიათით, ისე თავის პატიოსანი და კეთილ-
შობილური პირადი ცხოვრებას მიმზიდველობითაც».

სომღელი ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის შემოქმედებას
ნ. ბარათაშვილის პოეზიას ადარებს და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ბა-
რათაშვილმა «დაიწყო ახალი ხანა ქართულ ლიტერატურაში».

სომღელმა ძალიან კარგად იცის, რომ რომანტიზმი, როგორც
გარკვეული ლიტერატურული მიმართულება, «წარმოადგენდა მეტად
რთულსა და ღრმა მნიშვნელობით საესე ლიტერატურულ მოვლე-
ნას», რომელმაც სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა ხასიათი მიიღო.
«მაგალითად, — წერს სომღელი, — გერმანიაში იგი ჭეშმარიტების
ძებნას და პატიოსნების სამსახურს პირს არიდებდა და გულახდილად
ემსახურებოდა რეაქციას და გაანჩხლებული ფანტაზიის ველურ
თვითწებობას. საფრანგეთში კი ამ მიმართულების წარჩინებულა
წარმომადგენელნი აღვიძებდნენ საზოგადოების გრძნობა-გონებას,
სასარგებლო აზრებით და წარმტაცი სმებით აფაქიზებდნენ ადამია-
ნის გრძნობებს და პოლიტიკური ქარიშხლის კვლავ ამოვარდნას
ახალ ნიადაგს უმზადებდნენ. ინგლისმა სომ ადრე გაიარა ეს მიმარ-
თულება. შემდეგ კი სხვადასხვა სკოლების მწერლები დაბადა და, ამ
სკოლების ხასიათისდაგვარად, ხან ლიბერალებს ესარჩლებოდა სოლ-
მე, ხან კონსერვატორებს. იმ დროს ინგლისის ყოფა-ცხოვრება მა-
ინც ისეთ გამწვავებულ მდგომარეობაში არ იყო, როგორშიც ევრო-
პის სმელეთის დასავლეთი და იქ რომანტულ მიმართულებას, ეგრეთ-
წოდებულ ბ ა ი რ ი ნ ი ზ მ ს, შემდეგ შესამჩნევი მსვლელობა აღაჩ
ჰქონია.. პოლონეთში იმის შესანიშნავი წარმომადგენელი იყო დიდი
ლირიკოსი — ადამ ბერნარ მიცკევიჩი... რუსეთში მისი წარმომადგე-
ნელნი შეიქმნენ: ა. პუშკინი და განსაკუთრებით ლერმონტოვი, ჩვენ-
ში კი — ყველაზე თვალსაჩინოთ რომანტული მიმართულება გრი-
გოლ და ვახტანგ ორბელიანების ლექსებში ჩანს, ხოლო ნ. ბარათაშვი-
ლის ნაწარმოებებში ბაირონიზმი გამოიხატება».

პროფ. დ. გამეზარდაშვილის მართებული გაგებით, რო-
მანტიზმი და განსაკუთრებით კი ბაირონიზმი სომღელის შეფასებით,
იყო კლასიკური მემკვიდრეობის კრიტიკა და სახელოვან შვილთა
სულის ღრმა ოხვრა ბუნებისა და საზოგადოების განვითარების კა-
ნონების მიუწვდომლობის გამო¹.

სომღელი საზგასმით მიუთითებს, რომ XIX საუკუნის პირველი
ნახევრის ქართულ მწერლობაში ბარათაშვილი იყო «გამომთქმელი

¹ დ. გამეზარდაშვილი, ქართული კრიტიკა და ქართველი კრიტი-
კოსები, გვ. 296.

იმ გრძნობებისა და ხმებისა, რომელნიც მსოფლიო მგოსანთა ნაწარმოებებში ატყობოენ ჩვენ უურს და იმორჩილებენ ჩვენს არსებას», იგი იყო განმავითარებელი რომანტიზმისა, ეს კი იყო შედეგი იმ მძაფრი შეგახებისა, რამაც თავი იჩინა რევოლუციურ და რეაქტიულ ელემენტებს შორის, ძველისა და ახლის მკვეთრმა დაპირისპირებამ რომ წარმოშვა.

ხომლედი მშვენიერად ხედავს, რომ რომანტიზმმა დაამარცხა კლასიციზმი და იდეოლოგიაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოახდინა, მაგრამ რომანტიკოსები, რომლებიც თუმცა პატიოსანი სურვილებით და იდეალებით იუენენ აღჭურვილნი, ვერ ფლობდნენ ცხოვრების განვითარების დიალექტიკურ კანონებს, მათ «ფილოსოფიურად შეგნების პრინციპი არსად და არასოდეს არ შეუშუშავებიათ... ითვის სახელმძღვანელო საგნათ, საფუძვლად წამოყენებული არ პქონიათ მეცნიერებაზე დამყარებული შესედულება», რის გამოც ღერ ხატადნენ «განვითარების ჭეშმარიტ დედა აზრს».

მიუხედავად ამისა, კლასიციზმთან შედარებით, რომანტიზმი უაღრესად პროგრესულ მოვლენას წარმოადგენდა, რომლის განვითარებასაც ქართულ მწერლობაში ხელი შეუწყო, ერთი მხრივ, მსოფლიო ლიტერატურის განვითარების დონემ, ხოლო მეორე მხრივ, «ქართველთა საკუთარი ცხოვრების ისტორიულმა მდგომარეობამ».

ნ. ბარათაშვილზე, როგორც მგოსანზე, რა თქმა უნდა, ორივე ფაქტორმა გარკვეული გავლენა მოახდინა და ხელი შეუწყო მის არსებაში «ობოლი სულის» განვითარებას, მაგრამ იყო მესამე გარემოებაც, — პოეტის პირადი ცხოვრება, — რომელიც აღრმავებდა მასში სევდასა და კაეშანს და წარბეკრული ჭაბუკის მგრძნობიარე გულს ნაღველით ავსებდა.

საკითხის ნათელსაყოფად ხომლედი პოეტის ცხოვრების იმ მომენტებზე ამახვილებს მკითხველის ყურადღებას და საილუსტრაციოდ ისეთ მასალას იყენებს, რომელიც მკაფიოდ გადმოსცემს «თვით მგოსნის საშინელ გამწარებულ მდგომარეობას».

ამის შემდეგ კრიტიკოსი უშუალოდ ბარათაშვილის შემოქმედების განხილვაზე გადადის.

სიყვარული და ტრფიალების გრძნობა მშვენიერი არსებისადმი ბარათაშვილის შემოქმედებაში განსაკუთრებით მაღალი გრძნობიერებითა და «უცოდველი კილოთია» გამოხატული. ბარათაშვილის სატრფიალო ნაწარმოებები არსებითად განსხვავდება მის წინამორბედ და თანამედროვე პოეტების ნაწარმოებებისაგან. ეს უკანასკნელნი მხოლოდ ქალის ხორციელ სილამაზეს, სიყვარულს, ღვინოს და

ვაქაცობას შესტრფოდნენ და უმღეროდნენ, ბარათაშვილმა კი უერადლება სიყვარულის სულიერ მხარეზე გაამასვილა და უდიდესი სელოვნებით გადმოგვცა გრძნობა სპეტაკი სიყვარულისა, «რომლის უტკბილეს არც თუ არის სასუფეველი». ამ მხრივ ნ. ბარათაშვილს ქართულ მწერლობაში ბადალი არა ჰყავს და, ხომლეღის აზრით, იგი შეიძლება შევადაროთ მხოლოდ საფრანგეთის სახელოვან მწერალს ალფრედ დე-მუსსეს, რომელმაც გააღმერთა მშვენიერება.

ბუნება რომანტიკოსების აბოპქრებული სულის ნავსაყუდელს წარმოადგენდა. მათი ამბოხებული გონება ბუნდოვან კლდეთა თუ მობიბინე მდელოთა შორის პოეებდა შეებას, ნაცნობ ადგილს სედიანი ფიქრთ გასართეელად. ბარათაშვილისთვისაც იგი «გულ-და-ხურულთა» მეგობარია, რადგან მასთან სიახლოვით არ შეიძლება ადამიანმა «მეისევე თვისთა ფიქრთ შეება არა იპოვნოს და არ დაძხსნას გულსა ვაება».

ხომლეღი მშვენიერად ხედავს, თუ რა მჭიდროდაა ბარათაშვილი დაკავშირებული ბუნებასთან, რა თავგამოდებით ეძებს პოეტის გულისთქმა ბუნების მიღმა ზენაარსთ სამყოფს, «მაგრამ ვერ სცნობენ გლახ მოკვდავნი განგებას ციურს». «ციური განგების» მიუწვდომლობა პოეტს კელავ მწარე სინამდვილისაქენ აბრუნებს და თუმცა იზრდება მასში სევდა და კაეშანი, მაგრამ არ ჰქარგავს უკეთესი მომავლის რწმენას და ღრმად არის დარწმუნებული, «რომ გათენდება დილა მზიანი და ყოველს ბინდსა ის განანათლებს!».

ბარათაშვილს შეებას ჰგერის ბუნების მშვენიერება და ხატავს მის წარმტაც სურათებს, მაგრამ «ბუნების სურათთა გამოხატევით არ შეუძლიან... დაკმაყოფილდეს». ბუნება მას იმდენად იზიდავს, რამდენადაც მის წიაღში ისხამს ფრთას პოეტის აზრი, გრძნობა და ფანტაზია. ბუნდოვან კლდეთა ბილიკებზე სიარულისას ჩაესახა ღრმა რწმენა მზიანი დილის გარდუვალობისა, მტკერის ტალღების დუდუნმა შთააგონა აზრი ადამიანის დანიშნულებისა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. პოეტისათვის უძვირფასესი სწორედ ეს აზრები და გრძნობებია. «მას უყვარს თავისი საკუთარი აზრი და გრძნობა ისე, ვით განუყოფელს და ჯანმრთელ ჭაბუკს თავისი უმანკო და მშვენიერი არსება... ნ. ბარათაშვილი მთელ ჩვენს ლიტერატურაში ერთადერთი შეუდარებელი პოეტია, რომელიც თავისი სამხატვრო კალმის ძლიერი გაქნევით ისეთ საოცარ ლექსს ჩამოასხამს, რომელშიც ისახება საიდუმლო პროცესი აზრიანობისა, მხურვალე გრძნობით შეპყრობილი სული ადამიანისა, იმ ადამიანისა, რომლის გულის სიღრმეში მწიფდება კეთილისმოყოფელი და მაღლიანი, ნაყოფიერი აზრი და

მისწრაფება». უტყუი ბუნების მრავალგვარობა პოეტის ღრმა აზროვნების ერთ-ერთი ხელის შემწყობი პირობაა.

უტყუი ბუნება და ამასთანავე ველური ადამიანი იდეალად დასახა ბევრმა რომანტიკოსმა, ასეთი იყო, მაგალითად რუსო. შილერმა გააღმერთა დიდსულოვანი ადამიანი და დასაბუთა როგორც ცხოვრების სისაძაგლე, ისე მშვენიერება ბუნებისა. რაც შეეხება ბაირონს, მან «საშინელი მძულვარებით და ზიზლით უარყო თანამედროვე საზოგადოება და ძლიერი სულის აღტაცებით შეამკო ძველი ქვეყნის გმირობა. ვისაც ამ წუთისოფელში მარტოხელობა სტანჯავსო, აზბობდა ბაირონი, მან უნდა მიმართოს ელადის მომხიბვლელად გადშლილ მინდორ-ველს. იქ საუკუნო ქალწულოვანი სიცოცხლე შვენიერი ბუნებისა განკურნავს და დაამშვიდებს სულის შფოთვის და გულის კენესასო».

ნ. ბარათაშვილმა აითვისა ყოველივე ის საუკეთესო, რაც ახასიათებდათ ევროპის რომანტიკოსებს. ბარათაშვილის პოეზიაში ბორგავს და ღრტვინავს მებრძოლი სული, მაგრამ იგი ევროპის სახელოვანი პოეტებისაგან იმით განსხვავდება, რომ «სრულებითაც არ საჭიროებს ელადის კლდე-ღრესა და მინდორ-ველისაქენ გაქანებას. საქართველო, უძველესი ქვეყანა დევ-გმირობისა და მამაცობისა, სამშობლო გასაოცარი ბუნების უდიდესი, უმშვენიერესი სურათებით, მინდორ-ველი და მდინარენიკ საკმაო იყო, რომ ელადის მაგივრობა გაეწიათ და ბარათაშვილის გულ-მკერდში აღეზარდათ ის გრძნობანი და სიმღერის ხმები, რომელნიც შეადგენენ ჩვენი დიდი მგოსნის მოტივებს».

ცხოველი მაგალითების მოტანით ზომილმა მკითხველს გარკვევით დაანახა, რომ პოეტის უნაზესი გრძნობები საოცარი ჰარმონიულობით ესამებიან მისი «ქნარის საოცარ მელოდებსა და ფორნებს; პოეტური ხერხების ოსტატურად გამოყენება ბარათაშვილის პოეზიას «სიამის მომგვრელ უკვდავებას» ანიჭებს, «მთელი მისი ლირიზმი, რაღაც ახალ, ცხოველყოფილი თვისების და ხასიათისაა, ძლიერი ხმაა ახლად გამოღვიძებული ერისა».

მართალია, — შენიშნავს ზომილი, — ბარათაშვილს უყვარს ბუნება, იგი ხშირად მისი ცხოვრებით ცხოვრობს, ეს უტყუი ბუნება ზოგჯერ მისი მაცოცხლებელი მალამო და შთაგონების ძლიერი წყაროა, მაგრამ იგივე ბუნება მგოსანს სევდას ჰგვრის და შავ ფიქრებს უშლის. კრიტიკოსის აზრით, ამის მიზეზი ის არის, რომ «თითონ ბუნებას, ამ უტყუესა და უგრძნობელს არ ესმის, არც გაეგება აუტანელი ღრმა ტანჯვა და მწუხარება ქვეყნის უკეთესი შვილისა».

პროფ. დ. გამეზარდაშვილმა, რომელმაც მიმოიხილა

ხომლეღის კრიტიკული შემკვიდრება, სწორად შენიშნა, რომ «ხომ-
ლეღს გაუძნელდა გაეგო ნ. ბარათაშვილის ზოგიერთი ლექსის ჭეშ-
მარიტი აზრი და შესაფერისი ადგილი მოეძებნა მისთვის პოეტის შე-
მოქმედებაში. ეს ითქმის კერძოდ ლექსების — «ნაპოლეონი», «ეპო-
ვე ტაძარი», «ჩემი ღოცვა» შესახებ, რამაც მას შესაძლებლობა მო-
უხპო ლოგიკური და მართებული დასკვნა გაეკეთებინა მთელი მისი
პოეზიის შეფასებისა»¹. ხომლეღი უდავოდ შეცდა, როდესაც ნ. ბა-
რათაშვილის შემოქმედება ს უ ბ ი ე ქ ტ უ რ წმინდა ი ნ დ ი ვ ი დ უ ა-
ლ უ რ გრძნობათა გამომხატველ პოეზიად მიიჩნია და ვერ დაინახა,
რომ პოეტის ამბოხებულმა გონებამ ეპოქის სული, პროგრესულ ადა-
მიანთა ფიქრი და გრძნობა გამოსატა.

ამრიგად, სუბიექტივიზმი და ინდივიდუალიზმი არ არის დამახა-
სიათებელი ნ. ბარათაშვილის პოეზიისათვის. და არც სახარბიელოა,
რომ იგი მწერლის შემოქმედების არსებითა ნიშანი ყოფილიყო, რად-
გან ინდივიდუალისტი მწერლები, რომლებიც თავის «მე»-ში არიან
ჩაეკტილი, ვერასოდეს ვერ აღწევენ მსოფლიო პოეზიის მწვერვა-
ლებს.

რამდენადაც მცდარია ხომლეღის ზემოხსენებული დებულება,
იმდენად მართებულია თვალსაზრისი, რომელიც კრიტიკოსმა იმავე
აზნაუცში განავითარა. ბარათაშვილმა მართლაც «პირველმა ვრცელი
და უდიდესი ასპარეზი მიაწვდინა და დაუშკვიდრა თავის გრძნო-
ბათა ინდივიდუალურ თავისუფლებას, თავისი
საკუთარი, პირადი სურვილების, იდეალების და
შთაბეჭდილებათა გამოთქმას ქართულ ლიტე-
რატურაში. ბარათაშვილი დროშაა—დროშა ყო-
ველი რეფორმატორისა, რომელსაც პირადი აზ-
რის, სინდისისა და თავისუფლების ავტორიტე-
ტი მაღლა დაუყენებია ბრბოთა და რუტინის
ავტორიტეტზე».

ბარათაშვილის უდიდეს დამსახურებას ხომლეღი იმაშიც ხედავს,
რომ პოეტმა ბუნების სურათების დახატვის დროს იმდენად ძლიერად
და მოხერხებულად გამოიყენა, დაიმორჩილა და განავითარა «ქარ-
თული სიტყვიერების ფორმა» და მისი საშუალებით იმდენად ღრმად
წასწვდა საგნის სულს, რომ სავსებით გარკვევით წარმოგვიდგინა მი-
სი შინაარსი და საიდუმლოება. სწორედ აქ იჩინა თავი რეალიზმმა
ბარათაშვილის შემოქმედებაში. იგი «მიუახლოვდა ნ ა მ დ ვ ი ლ, რ ე-

¹ დ. გაბეზარდაშვილი, ქართული კრიტიკა და ქართული კრიტიკო-
სები, გვ. 301.

აღურსახეს ბუნებისას და წრეს გადაუსვლელად, მართლად გამოგვიხატა ბუნება გარემოცული ქვეყნისა და კაცისა. ჩვენი ფიქრით, სწორეთ ეს არის ბარათაშვილის ერთი უდიდესი ღვაწლთაგანი, რომელიც ქართულ ლიტერატურას დასდვა მან».

ხომლელი ბარათაშვილის შემოქმედებაში სხვა ძვირფას მხარეებსაც ხედავს, ეს არის მისი პოეზიის უაღრესად კეთილშობილური, ზნეობრივი მხარე, ძეგბა ადამიანის ადგილისა და დანიშნულებისა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ღალადისი თავისუფლებისა, მეგი.ბრის პატივისცემისა და სიყვარულისა, ღრმა გულწრფელობა და პატიოსნება. ყოველივე ეს და სხვა მისთანანი ბარათაშვილის სიმართლის გამომხატველ შემოქმედებას, შთაგონებულს ჰუმანური და ფართო საზოგადოებრივი ინტერესებით, უდიდეს აღმზრდელობით მნიშვნელობას ანიჭებს. მისი ლექსები «ბევრ ნიჭიერ ქართველ ახალგაზრდასა და ყმაწვილში ზრდიან სიყვარულისა და სიბრალულის გრძნობებს, უნერგავენ ფიქრსა და წარმოდგენას პატიოსან საქციელსა და უოფა-ქცევაზე; ასწავლიან წმინდა, სპეტაკი პოეზიის ღირსებასა და მნიშვნელობას».

როგორც ზემოთ დავინახეთ, ხომლელმა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება სუბიექტურ და წმინდა ინდივიდუალური ხასიათის პოეზიად მიიჩნია, მაგრამ ამავე წერილში მან საპირისპირო თვალსაზრისიც განავითარა, რითაც ერთგვარად გამოასწორა მის მიერვე დაშვებული შეცდომა.

ვის შეიძლება ეწოდოს დიდი პოეტი? ხომლელის რწმენით, ეს სახელი შეიძლება მას მიეკუთვნოს, ვინც შორდება ვიწრო ინტერესთა სფეროს და თავისი შემოქმედებით მთელი ერის გულის ძგერას, მის მწუხარებას და აღტაცებას გამოხატავს.

XIX საუკუნის პირველი ნახევრის მწერალთა შორის ხომლელს ასეთად მხოლოდ ნ. ბარათაშვილი მიაჩნია. «ნ. ბარათაშვილი, — წერს იგი, — მიუცილებლად დიდი ორიგინალური ტალანტის მქონე მგოსანია. ბარათაშვილი ამ ჩვენი საუკუნის პირველ ნახევარში მხოლოდ ერთადერთია, რომელმაც თავისი შესანიშნავი ლექსები ღრმად განსჭვალა თავისი თანამედროვე დიდი ეპოქის ცოცხალი მოტივებით. და ამნაირად, ქართულ ლიტერატურაში მხოლოდ იმან, თავისი საუცხოო ლექსთა ძლიერი, მოკლედ მოჭრით და შესანიშნავი ლირიზმით, პირველად გამოგვიხატა მაშინდელ უპირატეს კაცთა გულის წუხილი და კაეშანი, მხურვალე გრძნობანი და მისწრაფებანი».

ხომლელმა საესებით გაიზიარა და გაიმეორა ილ. ჭავჭავაძის სწორი დებულება, რომელიც ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ ნ. ბარათა-

შვილი ერთადერთია, მარტოა ჩვენს მწერლობაში, რომელმაც «ჩვენს ჯეჟა-გონებას დიდი განი და სიღრმე მისცა».

სომეელი ამჩნევს, რომ ღრმა ფიქრებში ჩაძირულ პოეტს სურს დაამყაროს ერთსულოვნება, თანხმობა-პარმონია თავის მაღალ მისწრაფებებსა და გარემო ქვეყანას შორის, მაგრამ ამის მიღწევა შეუძლებლად მიაჩნია. აქედან წარმოსდგება «უქმარობის გრძნობა». ბარათაშვილის პოეზიაში, რომელიც უმაღლეს საფეხურს აღწევს ლექსებში — «სულო ბოროტო» და «მერანო». «აქ პოეტი განსაცვიფრებელი სხვადასხვაობით, კონტრასტებით, მრავალგვარ ფერადებით და სურათებით ხატავს ადამიანის სულის საშინელ ტრაგიკულ მომენტებს, რომელთა საზღვრამდეც-კი შეუძლიან მიწვდეს ღრმა და ნაზი სიყვარულის მქონე უპირატეს ადამიანს ამ წუთისოფლად».

კრიტიკოსი «მერანის» განხილვას საკმაოდ დიდ ადგილს უთმობს და ეს საესებით ბუნებრივია. იგი არ იზიარებს ი. მეუნარგიას თვალსაზრისს, რომელიც ქართული პოეზიის ამ დიდებულ ძეგლს-ორიგინალურ ნაწარმოებად არ თვლიდა და მიცკევიჩის «ფარისს» უკავშირებდა. სომელის კრიტიკულმა ალლომ «მერანში» დაინახა პოეტის მიერ უარყოფა მისთვის ყველაზე უძვირფასესისა: იგი განშორდა მამულს, სწორთა და მეგობართა, თავის სატრფოს «ტკბილ მოუბარსა», მაგრამ ამ უარყოფაში მან ისიც შენიშნა, რომ ეს იყო არა უმიზნო მოწყვეტა გარემოსაგან, არამედ გმირული თავგანწირვა უკეთესი მერმისისათვის, ეს იყო უდიდესი მსხვერპლი, რომელიც შავ ბედთან შერკინებულმა პოეტმა გაიღო მის შემდგომ მავალ მოუვასთა კეთილდღეობისა და ბედნიერებისათვის.

მაგრამ «მერანო» და საერთოდ ნ. ბარათაშვილის პოეზია, საუბრადღებოა არა მხოლოდ იმ მხრივ, რომ იგი გამომხატველია მოწინავე ქართული აზრისა, არამედ «საქართველოში პირველად მხოლოდ ჩვენი მგოსნის ლირიკას დაედვა საფუძვლად ახალი ევროპის დიდი პრინციპები. ეს პრინციპები იყო: თავისუფლება და ადამიანის ინდივიდუალურ ძალთა განვითარება, ზნეობრივი ბუნების სიაღარმართლე და გულწრფელობა. ბარათაშვილი არა თუ პირველი პოეტი, პირველი მოაზრეც არის, რომელმაც გადმოიტანა საქართველოში ეს იდეალები».

სომელის ღრმა რწმენით, «მერანო» მსოფლიო ლიტერატურის ხელისხელ საგომანები მარგალიტია, რომელშიც სრულყოფილად გამოიხატა შინაარსი, ხასიათი და მიმართულება ბარათაშვილის «უმაღლესი, ნაზი და მდიდარი ლირიკისა».

ამ უდავოდ სწორი შეხედულების შემდეგ შეუძლებელია გავიზიაროთ კრიტიკოსის თვალსაზრისი «სულო ბოროტოს» შესახებ. მისა-

აზრით, ეს ლექსი «მერანის» ლოგიკურ დასკვნას წარმოადგენს. დაკვირვებული მკითხველი ადვილად შეამჩნევს, რომ «მერანი» იმდენად სრულყოფილი ნაწარმოებია, რომ დასკვნა მასში საკმაოდ თვალნათლივაა მოცემული. უოველ შემთხვევაში «სულო ბოროტო» «მერანის» დასკვნად არ გამოდგება. «მერანი» საერთოდ არ საჭიროებს არავითარ დამატებით დასკვნას.

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პოემა «ბედი ქართლისას» და ლექსს «საფლავი მეფის ირაკლისა», ამიტომ, ბუნებრივია, რომ ეს ნაწარმოებები ხომლეღის ყურადღების გარეშე ვერ დარჩებოდა.

ხომლედი მშვენიერად გრძნობს, რომ «პოემას მარტო ლიტერატურული მნიშვნელობა არა აქვს, ის მარტო მგოსნის შემოქმედებითი ძალის, ცოცხალი ტალანტის მრავალგვარობას არ გვისატყავს. პოემა უმთავრესად შესანიშნავია იმიტო, თუ როგორი თვალთ უყურებს ქვეყანას ერთი საუკეთესო შეილთაგანი იმ პირთა ღვაწლს, რომელნიც შეძლებისდაგვარად განაგებდნენ საქართველოს ცხოვრებას და ერს ბელადობას უწევდნენ».

ხომლეღს პირველ რიგში სწორეთ ეს უკანასკნელი მომენტი აინტერესებს და მისი კრიტიკული წერილიც აქეთ არის მიმართული.

საოცარია ადამიანის ბუნება, — გვაუწყებს ხომლედი, — მისთვის ყოველთვის ძვირფასია წარსული, თუნდაც იგი მრავალი უბედურებით იყოს აღვსილი. ამიტომაც, რომ უდიდეს ლირიკოსთა მუზა წარსულში ეძებს შემოქმედებისა და ნიჭის აღმაფრენის წყაროს და ეს წარსული მათთვის მით უფრო მიმზიდველია, რაც უფრო სევდიანია, მძიმე და დუხჭირია თანამედროვე ცხოვრება. ასეთ შემთხვევაში შემოქმედი «დიდი ვაების მატარებელ წარსულს მომხიბვლელი სახით ხატავს და ძალაუვნებურად გულწრფელად გაყვარებს იმ უბედურ წარსულს». ეს გარემოება განსაკუთრებით დამახასიათებელი იყო რომანტიკოსებისათვის და მას ვერც ნ. ბარათაშვილმა აუარა გვერდი. მან «აიღო საქართველოს ისტორიის უკანასკნელი წამი. წყევლიადით მოცული განკითხვის დღე და სწორედ ისე, როგორც მის ტალანტს ეკადრებოდა, დაგვისატა პატრიოსანი ღრმა პატრიოტული გრძნობის იდეალი».

ამის შემდეგ ხომლედი პოემის I და II კარის ქარგას გადმოგვცემს, განსაკუთრებით ვრცლად გვესაუბრება საქართველოს ისტორიის საკითხებზე და ისტორიის მეცნიერული შესწავლის მდგომარეობაზე. სამწუხაროდ, ამ უკანასკნელი საკითხის შესახებ ხომლეღის შეხედულება მეტისმეტად ნიჰილისტურია. «რამდენადაც უუკვირდება და ვსწავლობ ქართულ საისტორიო ლიტერატურას, — გადმოგვცემს

იგი, — იმდენად უფრო ვერწმუნდები, რომ მას არ ეტყობა რიგიანი, სისტემატიური შემუშავება, რაიმე მეცნიერული ხასიათი, რომ შეგნებულ ქართველს წარმოდგენილი ჰქონდეს ერთი ზოგადი აზრი საკუთარი განვითარებისა, ქართველთა გავლილი ცხოვრებისა... ქართველ «ისტორიკოსებს», მართალია, თამამადაც ამოაქვთ ჩვენი ისტორიიდან მასალები, მსჯავრსაც სდებენ მთელ ისტორიულ ხანას, მაგრამ, რადგან სისტემატიურად განხილული და მეცნიერულად დაფასებული ფაქტები მათ არ გააჩნიათ, იმათი ნაშრომი ჰქარგავს სამეცნიერო ღირსებას და მხოლოდ ავტორის მიერ შეთხზული ზღაპარი გამოდის».

საქართველოს ისტორიის შესწავლის მდგომარეობის ამგვარი შეფასება უდავოდ უმართებულთაა, რადგან, როგორც ცნობილია, ქართველი ისტორიოგრაფია XIX საუკუნის დასასრულს უკვე საკმაოდ მყარ მეცნიერულ ნიადაგზე იდგა.

ჩვენ ვერ გავიზიარებთ ხომლელის ვერც იმ შეხედულებას, თითქოს პოემაში საქართველოს რუსეთთან შეერთების საკითხის ირგვლივ გამართულ პაექრობაში ნ. ბარათაშვილის სიმპათია ერეკლეს მსაჯულის სოლომონის მხარეზე იყოს¹. ვფიქრობთ, პოემიდან გამოკვეთილად არ ჩანს, თუ ვის თანაუგრძნობს პოეტი — ერეკლეს თუ სოლომონ მსაჯულს. ბარათაშვილი ერეკლესაც და სოლომონსაც მგზნებარე მამულიშვილებად ხატავს, ორივეს აწუხებს «ქართლის ბედი», ორივე ზრუნავს და ფიქრობს მის უკეთეს მერმისზე, მაგრამ სხვადასხვა მათი გზა: ერეკლე გამოსავალს რუსეთთან შეერთებაში ხედავს, სოლომონი კი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებაში. რომელ მათგანს თანაუგრძნობს პოეტი? «ბედი ქართლისა» ამ კითხვაზე პირდაპირ პასუხს არ იძლევა. ვფიქრობთ, მართებულია პროფ. მის. ზანდუკელის შეხედულება, რომლის მიხედვითაც ძნელი სათქმელია, თუ ვის თანაუგრძნობს ავტორი, რადგან «ისეთი ობიექტურობითაა გადმოცემული, გაშიშვლებული და გადაშლილი ამ საკითხის სირთულე და სიძნელე, რომ ამგვარი ასახვა რეალისტ მწერალსაც კი გაუძნელდებოდა... ნ. ბარათაშვილმა პოემაში «ბედი ქართლისა» რეალისტი მხატვარივით ორივე მიმართულების წარმომადგენელთა ცოცხალი და მკვეთრი სახე მოგვცა, როგორც ეს სინამდვილეში იყო. საკითხის გადაწყვეტა თვითონ არ იკისრა და არ იკისრა იმისათვის, რომ თვითონაც, როგორც მაშინდელი ჩვენი საზოგადოების უმრავლესობა, ჯერ არ იყო სავსებით გარკვეული»² შეერთება ჯობდა თუ დამოუკიდებელი უოხნა.

¹ ამ აზრს დღესაც იმეორებს ზოგიერთი მკვლევარი.

² მ. ზანდუკელი, ახალი ქართული ლიტერატურა, ტ. I. 1956, გვ. 218.

სომღელის არც იმ დებულების გაზიარება შეიძლება, თითქოს «ბარათაშვილმა ვერ გაუგო აზრი საქართველოს თვითარსებობის მოსპობის ამბავს და იმის ბედის გადაწყვეტა მხოლოდ ერთი კაცის, მოხუცებული მეფის ნებაყოფლობას, თვითნებობას მიაწერა». თვით პოემა კი ნათელი საბუთია იმისა, თუ რა დიდი მხატვრული ოსტატობით, ისტორიული ფაქტების ღრმა ცოდნითა და გათვალისწინებით არის წარმოდგენილი საქართველოს ისტორიული მდგომარეობა XVIII საუკუნის მიწურულისა. კარგად შენიშნა პროფ. დ. გამეზარდაშვილმა, რომ «ბედი ქართლისა» არ იძლევა იმის საფუძველს, რომ მის ავტორს ვუსაყვედუროთ ისტორიულ მოვლენებში გაურკვეველობა.

პოემის დაწერიდან გავიდა სამი წელი და ბარათაშვილი წერს ლექსს «საფლავი მეფის ირაკლისა». ამ ნაწარმოებში აღარ იგრძნობა მერყეობა ერეკლეს მიერ გადაღმული ნაბიჯის მიმართ. საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების თანდათანობითმა განვითარებამ პოეტი დაარწმუნა ერეკლეს პოლიტიკის სისწორეში.

სომღელს «საფლავი მეფის ირაკლისა» მიაჩნია პოეტის «სულ სხვა ფიქრისა და სხვა აზრის» გამოხატულებად, მაგრამ, ცხადია, ეს ასე არ არის. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ «საფლავი მეფის ირაკლისა» გარკვევა, შემდგომი განვითარება და სრულყოფა იმ აზრისა, რაც გაურკვეველად და ბუნდოვნად გამოკრთა პოემაში «ბედი ქართლისა».

რაც შეეხება ლექსის იდეურ მხარეს, სომღელს იგი სავსებით სწორად აქვს გააზრებული. ბარათაშვილის «უმანკო, წმინდა სული, საყვედურისა და ჩივილის მაგიერ, ნუგეშსა და სიხარულს მოუცავს და იგონებს ირაკლის «ნაანდერძებს წინასწარ თქმულს», ე. ი. შორსმჭვრეტელ და ბედნიერ აზრად მიაჩნია ის აზრი, რომლითაც გამსჭვალული იყო მთიულეთში მეფის გრძნობა-გონება საქართველოს მომავალი ცხოვრების თაობაზე».

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ სომღელი მჭიდრო კავშირს ხედავს ბარათაშვილის ზემოხსენებულ ლექსსა და ი. ჭავჭავაძის «ქართულის დედას» შორის. კრიტიკოსი ბევრ საერთოს ამჩნევს ბარათაშვილისა და სამოციანელების ეროვნულ იდეალებს შორის და ღრმად არის დარწმუნებული, «ბარათაშვილი რომ შესწრებოდა 50—60-იან წლებს, იმ წლებს, როდესაც რუსეთსა და ჩვენში პირველად გაისმა საკაცობრიო ხმა დატყვევებისა და მონობის «ბორკილის დასამსხვრევად», ამუშავდა მოქალაქეობრივი ტვინი, რასაკვირველია «მამების» რაზმში არ ჩადგებოდა და გულმხსურვალედ, ალტაცებით

გაუშვერდა თანაგრძნობის ხელს კეთილშობილი შვილების შეუპოვარსა და მადლიან აზრს».

მართლაც, ბარათაშვილის შემოქმედება ამ დიდებულის თამამად წამოყენების უფლებას იძლევა.

ჩომლელის დასკვნა, რომლითაც იგი თავის წერილს ამთავრებს, არსებითად ილიას თვალსაზრისს ემყარება და სავესებით მართებულია. მისი აზრით, ბარათაშვილი «ეკუთვნის იმ მწერალთა გუნდს, რომელთა დიდი ნიჭი და მდიდარი წარმოდგენა გარემოებამ მოაცილა განათლებულ ერთა მღელვარე ცხოვრებას და მხოლოდ მშობელი ერის წარსულის და აწმყო ყოფაცხოვრების მდგომარეობას აუჩინა ჭირისულად. ამგვარ მწერალთა გუნდს შეიძლება ვუწოდოთ «ნაციონალური გუნდი»... ამ გუნდის პოლვაწითაგან გამოდიან ის იშვიათი, დიდი და სახელოვანი პირნიცა, რომელნიც, როგორც პირველნი, საკუთარი ერის ნიადაგზე დგანან, მაგრამ თავიანთი ძლიერის ნიჭისა და საოცარი ხასიათის წყალობით, თავისი საღვთის ფიქრებს და აზრებს იმდენად უფართოვებენ, უგანიერებენ სარბიელს, რომ ამ თავის ქვეყნის მოქალაქეთა ფიქრს და აზრებს საკაცობრიო, ერთა საზოგადო მნიშვნელობას და ღირსებას ანიჭებენ». ასეთი იყო ნ. ბარათაშვილიც.

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კიტა აბაშიძე მ. 1898 წლის ქურნალ «მოამბის» მეექვსე ნომერში მან გამოაქვეყნა ვრცელი ეტიუდი სათაურით: «თ-დი ნიკ. ბარათაშვილი».

კ. აბაშიძე გრძნობს იმ სირთულესა და პასუხისმგებლობას, რომლის წინაშეც აღმოჩნდება კრიტიკოსი, რომელიც ხელს მოჰკიდებს ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების შესწავლას. მისი ღრმა რწმენით, ბარათაშვილის მემკვიდრეობის, ქართული ლიტერატურის ამ დიდების, სრულყოფილი დახასიათება და შეფასება მხოლოდ იმას შეუძლიან, ვისაც ექნება «საკრიტიკო მჭერმეტყველება ტენისა და ადამიანის სულის შეგნების უნარი შექსპირისა», რადგან ბარათაშვილი «ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელ ცხოვრებაში მართლა რომ საოცარ მოვლენას შეადგენს ლიტერატურისას», იგი ცით მოვლენილი გენიოსია.

მართალია, ბარათაშვილი გენიოსის დიდებულ კვარცხლბეკზე ამალდა, მაგრამ ეს არ არის შემთხვევითი მოვლენა. პოეტის შემოქმედება ქართული მწერლობის ბუნებრივი განვითარების კანონზომიერ საფეხურს წარმოადგენს. კ. აბაშიძე, რომელიც კარგად იცნობდა ქართულ მწერლობას და, კერძოდ, ქართულ რომანტიკოსთა შემოქმედებას, კაცი, რომელიც თავისუფლად ერკვეოდა რუსული და ფრანგული მწერლობის რთულ ლაბირინთებში, მშვენიერად ამჩნევდა,

რომ «ბარათაშვილის პოეზია ზოგიერთის მხრით... განსაზღვრული იყო ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის პოეზიით». მაგრამ ამ გარემოებას პოეტისათვის სელი არ შეუშლია, რომ მას გენიოსის მარად უჭკნობი გვირგვინი დასდგმოდა. «და ეს გენიოსობა მართი იმაში კი არ გამოიხატა, რომ ახლის პოეზიის შინაარსი ჩვეულებრივის ნიჭისა და ტალანტით აქვს შემუშავებული — ამ შინაარსს გენიოსების ბეჭედი ასვია უოველ წვრილმანში... მისი გენიოსობა არც მხოლოდ იმაში გამოხატულა, რომ რომანტიული ლირიკა მიიღწანა იმ საფესურამდე, რომლის გადაცილება შეუძლებელი იყო ქართველის პოეტისათვის, არა, მან დაუდგა მტკიცე და შეურყეველი საფუძველი მთელს ახალს ქართულს პოეზიას, მან ჩააგდო საძირკველი ახლის რეალურის ლირიზმისა — თუ კი რეალურის ლირიზმის საგანი შეიცავს სხვისი, ხალხის, ერის გრძნობათა გამოსახვას და არა პოეტის გაზვიადებულს სულის კვეთების გამოთქმა-აღმოკენესასა»¹.

ზოგიერთი ლიტერატურის ისტორიკოსი ფიქრობს, თითქმის კ. აბაშიძემ ნ. ბარათაშვილი ახალი ქართული ლიტერატურის ფუძემდებლად, რეალიზმის დამწყებად გამოაცხადა. მაგრამ, ცხადია, ეს ასე არ არის. ვისაც გადაუკითხავს კ. აბაშიძის ეტიუდები, მოეხსენება, რომ რეალიზმის დამწყებად, მამამთავრად კ. აბაშიძეს სრულიად მართებულად გიორგი ერისთავი მიაჩნია, ხოლო ახალი ქართული მწერლობის ფუძემდებლად ილია ჭავჭავაძე, რომლის ნაწარმოებნი მის თანამოქალაქეებთან ერთად «შეადგენენ ჩვენი ახალი ცხოვრების ისტორიას, რომელიც მესამოცე წლებში დაიწყო».

მართალია, ნ. ბარათაშვილმა მოგვცა რეალისტური ლირიკის ნიმუშები და საერთოდ თავისი შემოქმედებით პოხიერი ნიადაგი მოუმზადა მომდევნო თაობას, კერძოდ, სამოციანელებს, მაგრამ ეს კიდევ არ იძლევა საფუძველს, რომ იგი რეალიზმის დამწყებად და ახალი ქართული ლიტერატურის ფუძემდებლად ვაღიაროთ².

კ. აბაშიძე, რომელსაც ჩვევად ჰქონდა ქართველი მწერლების შედარება ევროპული ლიტერატურის წარმომადგენლებთან, არც ამ შემთხვევაში ღალატობს ამ წესს და ცდილობს გაავლოს პარალელი ბარათაშვილისა და ევროპის სახელოვანი რომანტიკოსების შემოქმედებას შორის. მართალია, იგი ვერ ბედავს ბარათაშვილი ბაირონის დონეზე დააყენოს, მაგრამ ის კი უდავოდ მიაჩნია, რომ ბაირონის

¹ „მოამბე“, 1898, № 6, გვ. 42.

² იხ. დ. გამეზარაშვილი. ქართული კრიტიკა და ქართული კრიტიკოსები, გვ. 188 — 189.

გვერდის დამამშვენებელ მსოფლიო ლირიკოსთა შორის ერთ-ერთი პირველი და საპატიო ადგილი ბარათაშვილსაც ეკუთვნის, რადგან თუ სხვებმა ბაირონის პესიმიზმი სავსებით შეითვისეს და შეისისხლ-ხოცეს, ბარათაშვილმა ზნეობრივი მოვალეობის შეგნებულობა გამოიჩინა და უსასო, რადიკალურ დაუსრულებელ პესიმიზმს კაცთა— შეილთა სოფლისა მოვალეობა ამოუყენა გვერდით და განაცხადა:

მაგრამ რადგანაც კაცი გვექიან — შეილნი სოფლისა,
უნდა კიდეთა მიედით მას, გვეხმას მშობლისა.
არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მედარსა ვმსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს¹.

მართალია, გვეუბნება კ. აბაშიძე, ბარათაშვილი არ დგას ბაირო-ნის სიმალღეზე, მაგრამ იგი ლამარტინზე წინაა, რადგან «ლამარტინის ლირიზმს დეკლამაცია ახდენს». ბარათაშვილის ზნეობრივი სტოიციზ-მი «უფრო ადამიანურია, უფრო ნაზი და მით უფრო რაღაც ქრის-ტესებური, ვინემ სტოიციზმი დე-ვინისა», რომელიც, სიამაყის მან-ტიაში გახვეული, ქვეყანას მდიდურად დასცქერის. ბარათაშვილის შემოქმედების ერთ-ერთი არსებითი ნიშანი გრძნობათა სიწრფელე და სინაზეა, რითაც იგი მიუსეს მოგვაგონებს, «მაგრამ იმაზედ უფრო ღრმაა, რადგან მიუსეს ეტუობა, ცოტა არ იყოს, დარდიმანდული თვის-ნეობა, ეპიკურიული პესიმიზმი და წუთიერ გრძნობათა უმ-დაბლესის მხარეებით გარდამეტებული გატაცება». მიუსეს შემოქმე-დებას «აკლია ადამიანთა წინაშე მოვალეობის შეგნების აღსავსე სტო-იციზმი», რაც არსებითაა ბარათაშვილისათვის.

ასე წარმოგვიდგენს კ. აბაშიძე ნ. ბარათაშვილს მსოფლიოს სა-ხელოვან შემოქმედთა ფონზე.

საუოველთაოდ ცნობილია, თუ რა უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მწერლის ბიოგრაფიას, ზოგჯერ ერთი შეხედვით თითქოს უმნიშვნე-ლო დეტალს, მისი შემოქმედების მართებული გაგებისათვის. კ. აბა-შიძე არ იზიარებს ამ შეხედულებას განსაკუთრებით ბარათაშვილის მიმართ. მისი აზრით, არავისათვის არ არის საინტერესო, თუ რო-დის მოიტეხა ფეხი, როდის რა იხუმრა, როგორი იყო მისი ბავშვობა და სხვა. «თუ გინდ მის ბიოგრაფებსაც არ ეთქვათ, რომ იგი იყო ცოტა ანჩხლი, ნერვებიანი, მახვილი, ცელქი, დამცინავი.... უმთავ-რესს ამ თვისებათაგანს მაინც გავიგებდით მისი ლექსების შესწავლით და მისი ძლიერი ლექსები კიდევ უფრო მეტს დაგვისახავს, უფრო დიდ

¹ „მოამბე“, 1873, № 6, გვ. 43.

მნიშვნელოვან თვისებებს გვიჩვენებს ამ ადამიანის სულისას, ისეთს რასმე, რაც მის თანამედროვეთა და ბიოგრაფთ შეუმჩნევლად დაშთენიათ».

უდავოა, შემოქმედება პოეტის სულის სარკეა. დაკვირვებული მკვლევარი ბევრს რასმე ამოიკითხავს მწერლის ცხოვრებისა და შინაგანი სამყაროს შესახებ არა მხოლოდ სტრიქონებში, არამედ სტრიქონებს შორისაც, მაგრამ ბიოგრაფიულ ცნობათა ხელალებით უარყოფა უოვლად შეუძლებელია, რადგან მწერლის ცხოვრება და შემოქმედება ერთმანეთს ავსებენ, ხსნიან, განმარტავენ.

ბიოგრაფიული მასალების გაუთვალისწინებლობამ კ. აბაშიძე მეორე შეცდომამდე მიიყვანა. მისი აზრით, გრიგოლ ორბელიანმა «მუდმივს მდუმარებასა და ყვედრებას ნიკ. ბარათაშვილისას არავითარი ყურადღება არ მიაქცია, ერთხელ არ გაუწვდენია მეგობრულად და ნათესაურად ხელი, თორემ, ვინ იცის უკეთესს პირობებში რომ უოფილიყო, კიდევ რამდენი მეტი ღირსება შეეძინებოდა ამ მშვენიერ მგოსანს»¹.

კ. აბაშიძეს რომ უყურადღებოდ არ დაეტოვებინა ის მასალა, რომელიც ნათლად გვიჩვენებს, თუ რაოდენ ზრუნავდა გრ. ორბელიანი არა მხოლოდ ნ. ბარათაშვილზე, არამედ მთელს მის ოჯახზე, რომ გადაეთვალეოებინა გრ. ორბელიანის პირადი წერილები თუნდაც ზაქარია ორბელიანისადმი მინაწერი, მაშინ ასცდებოდა გრ. ორბელიანს ასეთი უმართებულო საუვედური.

უდავოდ საყურადღებო და ანგარიშგასაწევია კ. აბაშიძის მომდევნო მსჯელობა: პოეტი ნიადაგ მძიმე პირობებში და კაეშნიან გარემოში ცხოვრობდა. შეიძლება სწორედ ამ მდგომარეობამ განაპირობა მისი «სინაზითა და სიმშვენიერით აღსავსე ღრმაზროვანი პოეზია... ფუფუნება და განცხრომა აკლებს ძლიერებას გრძნობას, ტანჯვა და უსიამოვნება მეტის ძალით აგრძნობინებს პოეტს ცხოვრების მძიმე საიდუმლოებას, უფრო მეტის სიწრფელით აღსავსე კენესას და გოდებას გამოიწვევს მასში».

კ. აბაშიძის აზრით, შეიძლება სწორედ ამ სულის შემხუთველვა გარემოებებმა ააცდინეს პოეტი რიტორიკას, სხვა ლირიკოსთა ნაკლოვანებას და მოუპოვეს ესოდენ დიდი პოეტური ღირსება. «ვინ მახედეს და მისწვდეს საიდუმლოებას ცხოვრებისას», — დასძენს კრიტიკოსი.

თუ კ. აბაშიძემ გვერდი აუარა პოეტის ბიოგრაფიას, სამაგიეროდ მოგვცა ეპოქის ზოგადი მიმოხილვა და ყურადღება უმთავრესად იმ

¹ „მოამბე“, 1898, № 6, გვ. 46.

მოვლენებზე გაამახვილა, რომელთაც გარკვეული გავლენა იქონიეს ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების ამა თუ იმ მოტივის ჩამოყალიბებაზე.

კ. აბაშიძე სწორად მიუთითებს, რომ პოეტს მეტად რთულ ეპოქაში მოუხდა ცხოვრება და მოღვაწეობა. ეს ის დრო იყო, «როცა ქართველი ერი, ერთი წუთით ძლივს გამოღვიძებული, ისევ ძილს მიეცა. ქართველ საზოგადოებაში რეაქცია დამყარდა, ქარიშხლის შემდეგ ისევ წყნარი, მაგრამ მოღრუბლული და მოღუშული დღე დადგა». 1832 წლის შეთქმულების ჩავარდნის შემდეგ ქართველი ინტელიგენცია დაიბნა და ჩაკედა ცოცხალი აზროვნება. ბუნებრივია, ასეთ გარემოცვაში მყოფს პოეტს, რომელიც თავისი ნიჭით და გონებრივი გაქანებით ბევრად მაღლა იდგა თანამედროვე საზოგადოებაზე, გაუჭირდებოდა მოეძებნა სულიერი მეგობარი, «შემგნები მისი ტანჯვისა».

გულის სატრფომ მწვავედ ააკვნესა პოეტი და ვინაიდან მასთან სიყვარულში კრახი განიცადა, ამიტომ, კრიტიკოსის რწმენით, ბარათაშვილმა სიყვარულის გრძნობა გააჰაეროვნა, «რალაც უცნაურ და უხილავ მეტაფიზიკურ წმინდა იდეალურ საგნად გარდააქცია». მაგრამ კ. აბაშიძემ ისიც შენიშნა, რომ ნ. ბარათაშვილი მთლიანად მაინც არ არის თავისუფალი აღორძინების ხანის ქართულ მწერლობაში შეჭრილი სპარსული ლიტერატურის ნაკადის გავლენისაგან, ამდენად იგი სიყვარულის ხორციელ მხარესაც ეხება, მაგრამ მას რალაც ზეციერ, არამიწიერ ელფერს აძლევს.

კ. აბაშიძის შეხედულება, რომ ნ. ბარათაშვილმა ხორციელ სიყვარულს ჰაეროვანი, არამიწიერი გაგება მისცა, სავსებით მართებულია, მაგრამ ძნელია გავიზიაროთ კრიტიკოსის აზრი, თითქოს სიყვარულის ხორციელი გრძნობის გამოსატყევაში პოეტის შემოქმედებაში აღმოსავლური (სპარსული) პოეზიის კვალი შეიმჩნეოდეს. ნ. ბარათაშვილის ერთ-ერთი უდიდესი დამსახურება სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მან ქართული ლექსი გაათავისუფლა არა მხოლოდ სპარსული პოეზიის ფორმის, არამედ შინაარსობრივ-თემატური გავლენისაგანაც. არც ის უნდა დაგვაფიწყდეს, რომ ნ. ბარათაშვილი პირველ ყოვლისა ადამიანი იყო, რომლისთვისაც უცხო არ გახლდათ არაფერი ადამიანური და არც სიყვარულის ხორციელი გრძნობა. ამიტომ აღმოსავლური პოეზიის გავლენის კვალის ძიება მის შემოქმედებაში უნაყოფოა.

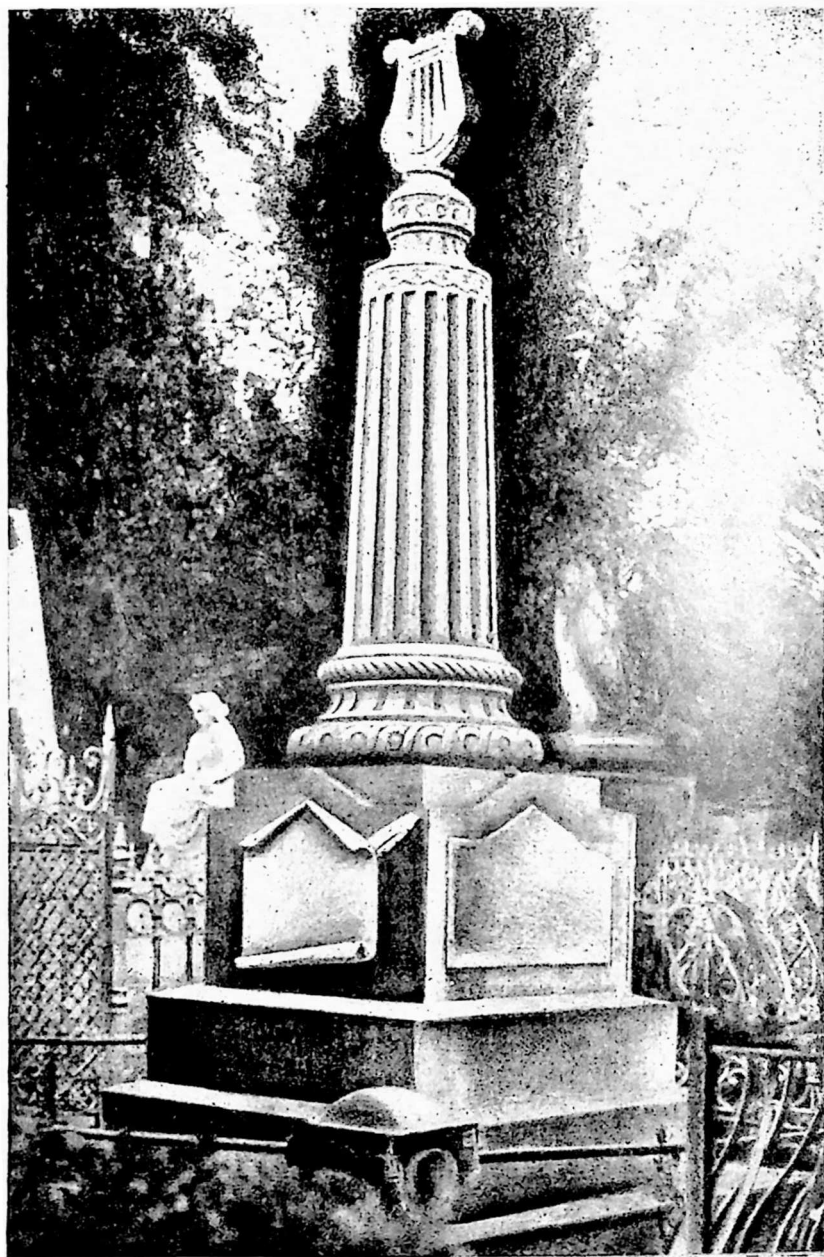
მით უფრო ვერ გავიზიარებთ კ. აბაშიძის მომდევნო მსჯელობასაც, რადგან იგი თვით ავტორის შეხედულებას ეწინააღმდეგება. ეხება რა პოეტის სატრფიალო ლირიკის ერთ-ერთ საუკეთესო ნაწარმოებს, «საყურეს», კრიტიკოსი შენიშნავს: «ხოლო როცა მაინცა და მაინც სიყვარულის ხორციელის მხარის გამოსატყევა მოინდომა, ვერ

ლექსნი,

თქმური

თავის ნოქლოზ პრისიდესვან.

1843.

ძეგლი ნ. ბარათაშვილის საფლავზე

მოახერხა, რადგან ტყუილუბრალო წამბაძველობას მისდია ამ შემთხვევაში, თორემ მთელი მისი არსება წინააღმდეგი იყო ამ გრძნობის ამგვარად გაგებისა. ამიტომაც ბევრად უფრო უშნოდ, უგემურად, ბევრად უფრო ცინიკურად აქვს გამოთქმული ამგვარი გრძნობა».

რა გვეთქმის ამ დებულების შესახებ? როგორც ცნობილია, ეს ლექსი მიეძღვნა ეკატერინე ჭავჭავაძეს, რომელიც პოეტის საოცნებო სიყვარულს წარმოადგენდა. მართებულად შენიშნავს მეკლევარი პ. ინგოროყვა, რომ «ეკატერინეს სიყვარულმა უდიდესი გავლენა იქონია პოეტის შემოქმედებაზე. ეკატერინეს სახით შთაგონებულია მთელი წყება ნ. ბარათაშვილის ლექსებისა»¹. ასეთია ლექსი «საყურეც». იგი პირველივე ღრმა შთაბეჭდილების შედეგად არის დაწერილი. როგორც ი. მეუნარგია გადმოგვცემს, «ბარათაშვილი იყო თურმე მიწვეული საგინაშვილის სიდედრთან საღამოზე და იქიდან შემოვარდა ყაფლან ორბელიანთან, სადაც დაუხვდა იმას ლევან მელიქიშვილი».

— ლევან, ლევან! გავეგიჟდი, მეტი არ ვარ. ეკატერინა იქ არის და მისმა საყურის თამაშმა გადამრია! ღვთის განაჩენი კაცი ვერ ნახავს ვერაფერს უკეთესს. და იმ საღამოს სახსოვრად დაწერა ლექსი «საყურე».

მეტად საეჭვოა, რომ ასეთი გრძნობით აღტაცებულ მიჯნურს თავისი სატრფოსადმი ცინიკურად ეთქვა რაიმე.

რაც შეეხება წამბაძველობას, ფეიქრობთ, იგი არსებითად გამოირიცხულია. «საყურე» ნაზი სატრფიალო ლირიკის შეუდარებელი ნიმუშია. სწორედ აქ გამოისახა ჰაეროვანი გრძნობა წმინდა სიყვარულისა და თუმცა ბოლო სტროფში იგრძნობა ხორციელ ვნებათა ღელვა, მაგრამ იგი დიდი თავშეკავებითაა გადმოცემული და ზომიერადამიანურ ფარგლებს არ სცილდება.

მაგრამ მთავარი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაში, კ. აბაშიძის მართებული რწმენით, მაინც სიყვარულის სულიერი მხარის გამოსახვაა, ტრფობის ღვთაებრიობის შეგნებაა. იმ დროს, როდესაც მისი წინამორბედი პოეტები მხოლოდ ვარდს დამღეროდნენ და იმითაც კმაყოფილდებოდნენ, თუ ვარდი ახლოს მიიკარებდა, ბარათაშვილმა «სატრფოსაგან აღძრულის გრძნობის საიდუმლოების შეგნება მოიწადინა, უნდოდა არსებითი მხარე ამ გრძნობისა გაეგო». და ეს სავესებით ბუნებრივია, რადგან ის ადამიანი, რომელიც სილამაზეს თვლიდა მხოლოდ ნიჭად ხორციელების, კაცი, რომელიც ზნეობრივ მშვენიერებას ზეცით მოსულ სხივად აღიარებდა, ადამიანი, რომელსაც

¹ ნ. ბარათაშვილი. ლექსები, პოემა, წერილები, 1939, გვ. XLVII.

სწამდა, რომ «უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარეებს», ვერა-
ვითარ შემთხვევაში ვერ დაკმაყოფილდებოდა უბრალო «ჭიკ-ჭიკ-არ-
შიყით» და წუთიერი გრძნობით. ამიტომ, კ. აბაშიძეს ღრმად სწამს,
რომ «ამგვარ პოეტს, რასაკვირველია, მხოლოდ ზნეობრივად მშვენიერ
სულთა კავშირი მიაჩნია სიყვარულის მშობელად, ზეგარდმო მაღლით
დაუსწნელად დამტკიცებულად».

უდავოა, რომ ბარათაშვილმა სიყვარულის დიდებული ჰიმნი იგა-
ლობა. მაგრამ ეს არ არის ვნებათა ღელვისაგან აფორიაქებული ხორ-
ციელი გრძნობა, იგი მეტად მაღალი ფენომენია, სულიერ გრძნობათა
და განცდათა მტკიცე კავშირის გამომხატველი, რომელიც იქმნება
ურთიერთ სრული გაგების, შინაგანი არსობის ღრმად წვდენის საფუ-
ძველზე. ამიტომ სრულიად მართალი იყო კ. აბაშიძე, როდესაც წერ-
და: «ძნელად თუ ვისმე უგრძნია თავის ღღეში ასე ძლიერად, ასე
საოცრად ესდენ მაღალი გრძნობა, უბრალო მომავლადგათათვის ძნე-
ლად გასაგები და ძნელად მისახვედრი; იშვიათად თუ ვისმე დაუღე-
რია ესეთი წრფელი ცრემლი სიყვარულის ტაძრის წინაშე და არავის
ხომ გული არ დაუწვავს და ნაცრად არ უქცევია საკურთხეველზე. და
ეს მოიმოქმედა იმ კაცმა, რომელსაც თავის ღღეში არ ღირსებია სა-
ტრფოსაგან ტკბილი სიტყვა»¹.

კ. აბაშიძემ მშვენიერად შენიშნა, რომ სულიერმა სიყვარულმაც
ვერ აუგო პოეტს ტაძარი, ვერ მოჰფინა ნუგეშის სხივი მის წამებულ
სულს, ამიტომ მგოსანმა ბუნებას მიმართა. «ბუნებამ იგი შეითვისა
და მან ბუნება შეისისხლხორცა. ბუნებით იგი განიმსჭვალა და ბუ-
ნება მით. ასეთი განხორციელება ბუნებისა, ასეთი გაურთიერთება
ბუნებასა და კაცს შორის ძვირად თუ რომელსამე პოეტს შეეგნოს და
წარმოედგინოს»².

კ. აბაშიძის აზრით; მნიშვნელოვანი ის კი არ არის, რომ პოეტი
ბუნებას მიმართავს, როგორც სულიერ საგანს, შესანიშნავი და საო-
ცარი ისაა, რომ იგი თავის ღვთაებრივ სულს შთაბერავს ამ ბუნებას,
ცოცხალ არსებად გარდაქმნის მას და შემდეგ «დაუკავშირდება მთე-
ლი თავისი სულიერის ბუნებით უმჭიდროესის კავშირითა».

კ. აბაშიძე აღარებს გრ. ორბელიანის მიერ ბუნების მშვენიერების
განცდას და შემეცნებას ნ. ბარათაშვილისას და იმ დასკვნამდე მიდის,
რომ, მართალია, გრ. ორბელიანმაც დაგვიხატა ბუნების დიდებული
სურათები, მანაც გააპიროვნა ბუნება, მაგრამ ვერ ამაღლდა ჰანთიზ-
მამდე და ვერ წარმოიდგინა «თუ ბუნებასაც, შესაძლებელია, ჰქონდეს

¹ „მომბე“. 1898, № 6, გვ. 55.

² იქვე, გვ. 56.

თავისი აზრი და გრძნობა, თავისებური სული». ბარათაშვილი კი სწორედ ამ ფილოსოფიური მოძღვრების ფუძემდებელი გახდა და ქართული პოეზია ფილოსოფიას დაუკავშირა, რითაც მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა წინ.

კ. აბაშიძის მიერ ბარათაშვილის პანთეისტად გამოცხადება ისე არ უნდა გავიგოთ თითქოს პოეტი ბუნებას განიხილაედეს როგორც ღვთაების განსახიერებას, ანდა ღმერთს აიგივედეს ბუნებასთან. როგორც პროფ. დ. გამეზარდაშვილი აღნიშნავს, კ. აბაშიძის მიერ ეს ცნება (პანთეიზმი) «გაგებულია, როგორც პოეტის მიერ ბუნების გაცოცხლების, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მისი გაადამიანების ცდა»¹.

ნ. ბარათაშვილის მიერ ბუნების განკაცება შემთხვევითი არ არის. კრიტიკოსი გვაუწყებს, რომ პოეტმა რაც გულქვა ადამიანში ვერ პოვა, ბუნებაში დაუწყო ძებნა, მაგრამ მან უკუმოქმედებასაც მიმართა და «ხანდისან სულიერი უტყუე ბუნებად გარდააქცია».

კ. აბაშიძის აზრით, ბუნებასთან პოეტის ამგვარ დაახლოებას ერთგვარი რევოლუციური ელფერი გადაჰქრავს. რომანტიკოსთა მეამბოხე გონება «კაცთა საზოგადოების გახრწნილებასა და გათახსირებას გაურბოდა» და ბუნებაში ეძებდა ნუგეშსა და ნავსაუფელს. ასე მოიქცა რუსო, ბაირონი, და ასევე მოიქცა ბარათაშვილიც.

რელიგიურ-ქრისტიანულმა სარწმუნოებამ, გვეუბნება კ. აბაშიძე, ნ. ბარათაშვილის პოეზია იხსნა ეგოიზმისაგან, კაცობრიობა, ადამიანი — ანათემისაგან. პოეტი თავის მტერ ადამიანსაც ღმობიერებითა და სიბრალულით ექცევა და ეს იმიტომ, რომ «ძლიერებამ ქრისტეს სარწმუნოების გავლენისამ ბარათაშვილშიაც იჩინა თავი და მთელი მისი ლექსები სულითა და გულით ქრისტიანის დაწერილია, ადამიანის, რომელსაც მტკიცედა აქვს თავისი მოვალეობა შეგნებული, ადამიანის, რომელიც კაცთა სისუსტეს სიბრალულითა და მოთმინებით დასცქერის, ადამიანისა, რომლისთვისაც ცხოვრების საზიზღროებას გული კი ვერ აუცრუებია ამ ცხოვრებაზედ, არა, წინააღმდეგ, მის განკარგულებისა და გაუმჯობესების ცდა იდეალად დაუსახავს. ამიტომაც არის, რომ ცხოვრების ამაოების ღრმად შემგნები პოეტი მაინც იმას იტყვის, რომ «თუ კაცი გვექვიან, შეილნი სოფლისა, უნდა კიდევაც მიესდიოთ მას, გვესმას მშობლისაო»... კერძო, პირად უსიამოვნებასა და დაბრკოლებას არად აგდებს და ამ გრძნობის უმაღლეს მხარეების თაყვანისმცემლად, ქურუმად და მგალობელად ხდება»².

¹ დ. გამეზარდაშვილი. ქართული კრიტიკა და ქართველი კრიტიკოსები. გვ. 193.

² „მოამბე“, 1898, № 6, გვ. 61.

რომანტიკოსთა პოეზიის ერთ-ერთ უმთავრეს თემას სიკვდილის პრობლემა წარმოადგენდა. კ. აბაშიძემ ამ პრობლემის ამსახველ მასალასაც მიაგნო ბარათაშვილის შემკვიდრებაში. მართალია, იგი პოეტური ნაწარმოები არ არის, კერძო ბარათია მიწერილი მიხეილ თუმანიშვილისადმი, მაგრამ ესეც საკმარისი აღმოჩნდა, რომ კრიტიკოსს გარკვეული დასკვნა გამოეთქანა: მართალია, სიკვდილი ყველას ათანაბრებს და მიწასთან ასწორებს, ეს აზრი ბარათაშვილმა რუსთაველისაგან ისესხა, მაგრამ სხვადასხვა მდგომარეობის ადამიანების დამოკიდებულება სიკვდილისადმი სხვადასხვაგვარია: «ბედნიერთ უნდა იგრძნონ, რომ მათი ბოლო არის ორი არშინი მიწა და იმიტომ უნდა სხვათრივ უკვდავჰყონ თავის სახელი, ზოლო უბედურთ უნდა ინუგეშონ იმით, რომ სიკვდილისაგან ყოველი გასწორდეს, სუსტი და ძალ-გულოვანი, ერი და მეფე, ყრმა და მსცოვანი, მდიდარი და გლახაკი. ერთისთვის საფლავი მომაგონებელია თავისი მოვალეობისა, მეორისათვის მანუგეშებელი, რადგან აჩვენებს, რომ მის ტანჯვებს ბოლო ექნება, ისეთივე ბოლო, როგორიც სხვის ბედნიერებას»¹.

მართალია, გვეუბნება კ. აბაშიძე, ბარათაშვილმა «ზნეობრივი აზრი სიკვდილის შესახებ» რუსთაველისაგან ისესხა, მაგრამ იგი ისეთ პოეტურ სამოსელში გაახვია, რაც ვერ შეძლო ვერც ალ. ჭავჭავაძემ და ვერც გრ. ორბელიანმა.

გრ. ორბელიანი ამ საკითხში მართლაც ვერ ავიდა ბარათაშვილის დონემდე, მაგრამ ამას ვერ ვიტყვით ალ. ჭავჭავაძის მიმართ. ალ. ჭავჭავაძეს აქვს ერთი მცირე ფორმის ლექსი — «რაა სიკვდილი», რომელშიც მეტად მოხდენილ პოეტურ სტრიქონებშია წარმოდგენილი თითქმის იგივე აზრი, რაც ბარათაშვილთან გვხვდება:

რაა სიკვდილი, რაა მისი საშინელება?

მკვდარი თუ შვებას მოაქვს, ჭირსაც მორჩება.

მაგრამ მოყვისა მოშორეულსა, სურვილით ტანჯულს,

სიამე ოდენ მიელება, თმენა კი რჩება.

როგორც პროფ. დ. გამეზარდაშვილი შენიშნავს, კ. აბაშიძე არ იცნობს ამ ლექსს, თორემ ასეთ დასკვნას არ გააკეთებდა.

მართალია კ. აბაშიძე, როდესაც ნ. ბარათაშვილს ქართული რომანტიზმის მწვერვალად მიიჩნევს. კრიტიკოსმა გვიჩვენა რომანტიზმის ყველა ის არსებითი ნიშანი, ის მწვავე პესიმიზმი, რომელიც მკვეთრად გამოვლინდა პოეტის შემოქმედებაში, მაგრამ მან ისიც დაგვანახა, რომ ნ. ბარათაშვილი აწმყოთი გამწარებული და მასზე ხელჩაქ-

¹ „მოამბე“, № 6, გვ. 62.

ნეული იმედის თვალთ უცქერის მომავალს და ზრუნავს მოძმეთა მომავლისათვის. ჩვენ ვეთანხმებით კ. აბაშიძეს, როდესაც იგი ბარათაშვილის სულიერი განწყობილების ნათელ გამოხატულებად მიიჩნევს ქართული ლიტერატურის მარგალიტს — «მერანს». «ღიად, ამ მერანში ვხედავთ ჩვენ პოეტს, რომლის გრძნობათა აღრევასა და აღშფოთებას, სულის ობლობას და მარტოობას იმ სიმწვავემდის მიუღწევია, რომ არად მიაჩნის «მოშორდეს მამულს, მოაქლდეს სწორსა და მეგობარსა...» ამ ზომამდის მიაღწია მეგონის უმადურობამ კაცობრიობის მიმართ, მაგრამ დახეთ მის ზნეობრივ არსებას — დღეინდელის საზოგადოებისაგან გულ-დათუთქულმა, ხვალინდელზედ როდი გადაიტანა ეს სამღურავი... აწმყო დაგმო, მაგრამ მომავალი შეიწყნარა... რა ძლიერი უნდა ყოფილიყო პოეტისაგან თავის მოვალეობის შეგნება წინაშე შთამოებისა, ისტორიისა და თავის ერის მომადლისა; ესეთი კაცი, როცა ამგვარ სასოწარკვეთილებამდის მიდის, ესდენ უნუგეშობამდე მიაღწევს და მაინც არ იფიწყებს «მომძევა თვისსა», ჭეშმარიტად დიდი კაცია და დიდებული შვილი ქვეყნისა»¹.

კ. აბაშიძე იზიარებს ილიას თვალსაზრისს ამ ლექსის შესახებ, რომ «მერანი» სიმბოლური ნაწარმოებიაო.

კრიტიკოსი აღფრთოვანებულია «მერანის» ფორმით, აზრის სიღრმით, მასში დაუენებულ საკითხთა სიმახვილით, განსაკუთრებით იმ დიდი მოქალაქეობრივი გრძნობის შეგნებით, რომელსაც პოეტი აჟღერებს და დასძენს: «ამის მეტი რომ არა დაეწერა რა ბარათაშვილს, ჩვენა გვეგონია, მაინც დაიმსახურებდა სახელს უდიდესი პოეტისას, რადგან ამ ლექსშია გამოთქმული უნაზესი, უწრფელესი და უღრმესი გრძნობა გულით დათუთქულის, გულმოწყლულის ზნეობით აღსაყვადამიანისა».

მიუხედავად ამ სწორი მსჯელობისა, კ. აბაშიძემ გაიმეორა ი. მკუხარგიას მცდარი თვალსაზრისი «მერანისა» და «ფარისის» ურთიერთობის შესახებ. კ. აბაშიძეც ფიქრობს, რომ «მერანი» «მიცქევიჩის «ფარისის» მიმსგავსებითააო დაწერილი და თუმცა «მერანს» «ფარისზე» უფრო ძლიერ ნაწარმოებად მიიჩნევს, მაგრამ ეს საქმეს ვერ შევლს.

«მერანის» შემდეგ კ. აბაშიძე ჩამოთვლის ნ. ბარათაშვილის რამდენიმე ნაწარმოებს: «შემოღამება მთაწმინდაზე», «ბუღბული ვარდზედ», «ჩინარი», «სული ობოლი», «არ უკიჟინო სატრფოო», «შევიშრობ ცრემლსა» და «ვპოვე ტაძარი», მაგრამ მათ განხილვას აღარ იძლევა და მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ ამ ნაწარმოებებს პოეტის

¹ „მომამბე“, 1898, № 6, გვ. 64 — 65.

სახელისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვთო. საკვირველია ისიც, რომ კ. აბაშიძე არ ასახელებს ნ. ბარათაშვილის ისეთ ნაწარმოებებს, როგორიცაა: «ჩვილი», «ცისა ფერს», «ნაპოლეონი», «ფიქრნი მტკერის პირას», რომლებიც საკმაო მასალას იძლევიან მწერლის შემოქმედების სრულყოფილი განხილვისათვის.

სამაგიეროდ, კ. აბაშიძე განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს პოემაზე «ბედი ქართლისა» და მის ვრცელ განხილვასაც იძლევა. პოემის უდიდეს ღირსებას კრიტიკოსი იმაში ხედავს, რომ იგი «არა თუ ლიტერატურული განძია ჩვენთვის, ისტორიული მხრითაც ბევრად უფრო ღრმაა, ვრცელი და მრავლის ამხსნელი, ვინემ ბევრი ჩვენის ისტორიკოსთა ნაწარმოები». გარდა ამისა, «ამ პოემით ბარათაშვილი შეიქნა ქართულის რეალურის ლიტერატურის მამამთავარი»¹.

კ. აბაშიძეს სწორად ესმის პოეტის იდეური ჩანაფიქრი. წერილში კარგად არის წარმოდგენილი ერეკლე მეფის, სოლომონ მსაჯულის და სოფიოს სახე, მათი ხასიათები, შეხედულებანი, მათი დამოკიდებულება საქართველოს რუსეთთან შეერთების საკითხისადმი.

ერეკლე თავდადებული მამულიშვილია, მას მთელი არსებით სურს საქართველოს კეთილდღეობა, მაგრამ უადრესად გართულებულ საშინაო და საგარეო პოლიტიკურ ვითარებას იგი იმ დასკვნამდე მიჰყავს, რომ საქართველოს აღარ ძალუძს დამოუკიდებელი არსებობა და ხანგრძლივი ფიქრის შემდეგ გადაწყვეტს თავის სამშობლოს ბედი რუსეთს დაუკავშიროს.

სოლომონი «საუკუნო პრინციპების მიხედვით სჯის საქმეს, მომავალს უუურებს და დღევანდლობა არ აშინებს, იდეალისტია იგი და მხნე, მამაცი გმირი». იგი ვერ ხედავს აუცილებლობას, რომ საჭირო იყოს დამოუკიდებლობის დაკარგვა, «თავისუფლების განსყიდვა», მით უმეტეს, როცა ღრმად სწამს, რომ «სახელმწიფოსა ერთობა სჯულის არა რას არგებს, ოდეს მისს შორის თვისება ერთა სხედასხვაობდეს».

სოლომონის თვალსაზრისს იზიარებს მისი მეუღლე სოფიოც. კ. აბაშიძემ მშვენიერად შენიშნა, რომ «ბარათაშვილიც აღტაცებულია ამ ქალით, მაგრამ მხოლოდ იმიტომ, რომ მის დროინდელის ქალებისათვის დაეპირდაპირებია. რასაკვირველია, მოხიბლულია მისი მაღალგრძნობიერებით, ნასიამოვნებია, თაყვანსა სცემს მის ცხოველს გულს, მაგრამ იმიტომ კი არა, ვითომ მის აზრს ეკერძებოდეს»².

¹ „მოამბე“, 1898, № 6, გვ. 68.

² იქვე, გვ. 73.

და აი კრიტიკოსის წინაშე ბუნებრივად ისმის კითხვა: ვის თვალსაზრისის იზიარებს პოეტი — ერეკლე მეფის თუ სოლომონ მსაჯულისას?

კ. აბაშიძის აზრით, ისეთი მასვეილი გონებისა და გრძნობის პოეტს, როგორიც ნ. ბარათაშვილი იყო, არ შეიძლებოდა არ ჰქონოდა გარკვეული შეხედულება ზემოხსენებულ საკითხზე, მაგრამ მას «ერთი სიტყვაც არ წამოსცდენია ისეთი, რომლითაც სჩანდეს მისი თანაგრძნობის სასწორი რომელ მათგანისაყენ იწვევს... პოეტი არა თუ ამას არ გვიჩვენებს... თვით ამ სხვა-და-სხვა აზრის წარმომადგენელნიც კი ვერ უწევენ ერთმანეთს სასტიკ წინააღმდეგობას», ამიტომ, კ. აბაშიძისათვის «ამ აზრის გამორკვევა პოემის შემწეობით შეუძლებელია».

ჩვენ ვიზიარებთ კრიტიკოსის ამ შეხედულებას. მიუხედავად იმისა, რომ პოემა მაშინ იწერებოდა, როდესაც საქართველოს რუსეთთან შეერთებას უკვე თითქმის ოთხი ათეული წლის ისტორია ჰქონდა, ბარათაშვილს მაინც უჭირს გარკვევით აღნიშნოს ერეკლეს მიერ გადადგმული ნაბიჯის გონივრულობა და მიგვითითოს მის დადებით შედეგებზე. ასეთივე ხასიათისაა «სუმბული და მწირი», რომელსაც კ. აბაშიძე რატომღაც სიმბოლიზმის სათავედ მიიჩნევს ქართულ მწერლობაში, რაც არსებითად მცდარია. არც ეს ნაწარმოები იძლევა საშუალებას გავარკვევით — კმაყოფილია თუ არა პოეტი საქართველოს რუსეთთან შეერთებისა. ხოლო რაც შეეხება ლექსს «საფლავი მეფის ირაკლისა», რომელიც კ. აბაშიძემ რატომღაც უფურადღებოდ დატოვა, აქ უკვე სავსებით გარკვეულია ნ. ბარათაშვილის პროგრესული თვალსაზრისი და ზაზგასმულია ყველა ის დადებითი შედეგები, რაც საქართველოს რუსეთთან შეერთებას მოჰყვა.

დასასრულს, კ. აბაშიძე არ იზიარებს ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში გამოთქმულ აზრს იმის შესახებ, რომ ბარათაშვილი «არც თვითონ მისდევდა ვისგანმე დაქნილ ბილიკსა და ვერც არავინ ამის შემდეგ იმისგან აღებულ გზაზედ გაიარა». კ. აბაშიძე სწორად შენიშნავს, რომ ასეთი განცხადებული მოვლენები ცხოვრებაში და ლიტერატურაში არ არსებობენ. კრიტიკოსისათვის ძნელია იმის თქმა — იქნებოდა თუ არა ნ. ბარათაშვილი, რომ არ ჰყოლოდნენ მას ისეთი წინამორბედნი, როგორიც იყვნენ ალ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი. მაგრამ ის კი ცხადია, რომ მათ გარეშე «ბარათაშვილის ნიჭს იმდენი წვრილმანი სამუშაო გაუჩნდებოდა, რომ შეიძლებოდა ბევრი დაჰყლებოდა რამ მის ნაწერებს».

რაც შეეხება მიმდევრობას, კ. აბაშიძე გარკვევით მიუთითებს, რომ

დიდი პოეტის მიერ დაქნილ ბილიეს პირველ რიგში ილ. ჭავჭავაძე, ხოლო შემდეგ აკ. წერეთელი გაჰყვნენ.

კ. აბაშიძისათვის სახსებით ნათელია არა მხოლოდ ის დიდი როლი, რომელიც ნ. ბარათაშვილმა შეასრულა ქართული მწერლობის განვითარებაში, არამედ ის განსაკუთრებული ადგილიც, რომელიც მას მსოფლიო ლიტერატურაში უჭირავს.

კ. აბაშიძის «ეტიუდის» შემდეგ განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ვასილ წერეთლის «კრიტიკული წერილები», რომლებიც «აკაკის თვითური კრებულის» 1899 წლის V და VI ნომრებში დაიბეჭდა.

პირველი წერილი — «ხელოვნური ლიტერატურა» — ზოგადთეორიული ხასიათისაა, რომელშიც ავტორი რამდენიმე ფრიად საყურადღებო საკითხს იხილავს, ხოლო მეორე წერილში განხილულია სამი პოეტის — გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის და აკ. წერეთლის შემოქმედება.

ჩვენ ამჟამად წერილის ის ნაწილი გვაინტერესებს, რომელიც ნ. ბარათაშვილს ეხება.

ვ. წერეთელმა სწორად გაიგო ნ. ბარათაშვილის როლი, ადგილი და მნიშვნელობა ქართული მწერლობის განვითარებაში. მისი მართებული რწმენით, «ნ. ბარათაშვილი წარმოადგენს პირველ მაგალითს ქართულის გონებრივი და ზნეობრივი მოძღვრებისას, გამოფხიზლებისას». ნ. ბარათაშვილი ის ადამიანია ქართულ პოეზიაში, რომელსაც «პირველად მიაშუქა ევროპის განათლების სხივმა, თუმცა პირდაპირ არა, აღმაცერად მაინც».

ნ. ბარათაშვილი მეგრძოლი სულის პოეტი იყო, რომელიც თანადროულობასთან შეურიგებელ წინააღმდეგობაში იმყოფებოდა. კრიტიკოსის რწმენით, იგი «როგორც სხვა, ახალი აზრებისა და გრძნობების კაცი, ვერ ურიგდებოდა მაშინდელ ცხოვრებას, მაშინდელ ჩვეულებას და ამიტომ ჰქონდა უმაყოფილება ცხოვრებასთან».

ვ. წერეთელი ხაზს უსვამს საზოგადოებრივი ცხოვრების უფერულობით გამოწვეული მარტოობისა და ობლობის გრძნობას ნ. ბარათაშვილის პიროვნებაში. სწორედ ამ გრძნობამ დააკავშირა პოეტი ასე ძლიერად ბუნებასთან. რაც უფრო დიდია ადამიანის სულიერი ტანჯვა, მით უფრო ძლიერია მასში მარტოობის გრძნობა და მისწრაფება ბუნებისადმი. «ამით აიხსნება ძლიერი სიყვარული გენიოსებისა ბუნებისადმი, ამით აიხსნება ამგვარივე სიყვარული ნიკოლოზ ბარათაშვილისაც», რაც მშვენიერად გამოიხატა მის ლექსებში: «შემოღამება მთაწმინდაზე» და «ფიქრნი მტკერის პირას».

ვ. წერეთელი სწორად შენიშნავს, რომ თუმცა ნ. ბარათაშვილი რთული ფილოსოფიური ძიების შედეგად რწმუნდება ცხოვრების ამა-

ობებაში, მაგრამ პოეტი ადამიანის წინაშე ფართო საკაცობრიო ამოცანას სახავს — ეს არის «ზრუნვა სოფლისათვის».

ვ. წერეთელი ხედავს, რომ ნ. ბარათაშვილის წინაშე ალტერნატივა იდგა. იგი ან უნდა ჩაფლულიყო მოღუწებული საზოგადოებრივი ცხოვრების ჭაობში, «შეერთებოდა იმ წრეს, რომელიც მას გარს ერტყა, ანდა კიდევ უფრო უნდა გაედიდებინა ის უფსკრული, რომელიც სუფევდა იმას და საზოგადოებას შორის». ნ. ბარათაშვილმა უფსკრულის გაფართოება არჩია და საკუთარი ტანჯვა-წამებით შეეცადა გზის გაკაფვას ჭეშმარიტების ძიებისათვის, თანამოძმეთა უკეთესი მერმისისათვის. ძლიერი სწრაფვა ნათელი მომავლისაკენ, ჭეშმარიტებისაკენ მკაფიოდ აისახა ლექსში «მირბის, მიმაფრენს».

ვ. წერეთლის რწმენით, ნ. ბარათაშვილს სურს «რაც შეიძლება მალე მოიახლოვოს ჭეშმარიტება, რომელიც არის ერთად-ერთი მიზანი მისი ცხოვრებისა. ჭეშმარიტების ძიებაში იგი ჰკარგავს სწორსა და მეგობარს, სამშობლოსა და სატრფოს, დაჰკარგავს თვით სამშობლოს, იგი იქნება უბედური, მაგრამ ყოველ ამას მოაქარვებიებს მაღალი, კეთილშობილური მისწრაფება ჭეშმარიტებისადმი».

ვ. წერეთელი საინტერესო დაკვირვებას აწარმოებს გრ. ორბელიანისა და ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებით შესაძლებლობებზედაც. მისი აზრით, შემოქმედებითი ძალა «ნ. ბარათაშვილშიაც ისეთია, როგორც გრ. ორბელიანში. განსხვავება ის არის, რომ გრ. ორბელიანის ენაში მეტი ალტაცება და სისწრაფე სჩანს, მისი ენა უკედ გამოხატავს გარეგან მოქმედებას, ბარათაშვილის ენა კი უფრო აუჩქარებელია, დამაფიქრებელი, მწუხარე, თუმცა ლამაზი, მშვენიერი და თან მხნე, მამაცური. ეს მხნეობა, ეს მამაცური ძლიერება მიაღწევს უმაღლესს წერტილს ლექსში «მირბის, მიმაფრენს...» ეს ლექსი არის შედევრი ნ. ბარათაშვილის ლექსებისა».

ასეთია დასკვნა, რომლითაც ამთავრებს ვ. წერეთელი ნ. ბარათაშვილისადმი მიძღვნილ მოკლე სტატიას.

ამის შემდეგ, ვ. წერეთელი აკაკის შემოქმედების მიმოხილვაზე გადადის. წერილი იწყება ნ. ბარათაშვილისა და აკაკის შედარებით და, საერთოდ, მთელი წერილი ამ შედარებითი მეთოდითაა დაწერილი.

ორი მწერლის ერთმანეთთან შედარება საკმაოდ რთული და ერთგვარად სასიფათოც არის, მით უფრო, როცა ეს მწერლები მთელი ეპოქით არიან ერთმანეთისაგან დაშორებული. ასეთ შემთხვევაში საჭიროა გათვალისწინებულ იქნეს როგორც მათი მოღვაწეობის პერიოდის თავისებურებანი, ასევე მათი ლიტერატურული მიმართულება.

ვ. წერეთელი მშვენიერად ხედავს იმ განსხვავებას, რომელიც ახასიათებდა ნ. ბარათაშვილისა და აკაკის მოღვაწეობის პერიოდებს. კრი-

ტიკოსი არსებითად კარგად ერკვევა მათ თავისებურებაში, აკაკის შემოქმედების მოტივებს მისი ეპოქის ცოცხალ გამოძახილად თვლის. მაგრამ ის სწორი თვალსაზრისი, რაც ვ. წერეთელმა ბარათაშვილის შესახებ წინა წერილში განავითარა, აკაკისთან შედარების პროცესში ერთგვარად გაამრუდა. მაგალითად, წერილის დასაწყისშივე ვ. წერეთელი აცხადებს: «ნ. ბარათაშვილი არ ეხებოდა საზოგადო კითხვებს, საზოგადო ურთიერთობას. იგი მიიწვევდა თავის წრის კაცებს პირადი განვითარებისადმი. იგი იყო მწერალი ერთი წრისა. აკაკი პოეტიკა მთელი საზოგადოებისა, მთელი ხალხისა; იგი ეხება ყოველ წრეს საზოგადოებისას და მოიწვევს პროგრესისადმი ყველას ერთნაირად. პროგრამმა ნ. ბარათაშვილის პოეზიისა იყო უფრო ვიწრო, აკაკიმ გააფართოვა პოეზიის პროგრამა მით, რომ მიაღებინა მონაწილეობა პოეზიას ცხოვრების ყველა ინტერესებში. მიზეზი ამგვარი განსხვავებისა ამ ორ პოეტს შორის ის არის, რომ ბარათაშვილი სცხოვრობდა იმ დროს, როდესაც ჩვენში შეუძლებელი იყო ფიქრი საზოგადო კითხვებზე».

ფიქრობთ, ორი სხვადასხვა ეპოქის დიდი პოეტის შედარება ამ განასერში უხერხულია. არ არის სწორი, თითქოს ბარათაშვილი არ ეხებოდა «საზოგადო კითხვებს», თითქოს იგი იყო მწერალი «ერთი წრისა». ცხადია, ნ. ბარათაშვილის პოეზიის პროგრამა აკაკის პოეზიის პროგრამასთან შედარებით უფრო ვიწროა, მაგრამ ეს იმ საზოგადოებრივ-ისტორიული პირობებით აიხსნება, რომელშიც მას უხდებოდა ცხოვრება. თავის მხრივ, ბარათაშვილმა არსებითად ისეთივე როლი შეასრულა ეპოქის წინაშე, რომელიც შემდეგ წილად ხვდათ ილ. ჭავჭავაძესა და აკ. წერეთელს, კერძოდ, ბარათაშვილმა უდავოდ გააფართოვა პოეზიის პროგრამა და ახალი სიტყვა თქვა მის თანამედროვეებთან შედარებით.

არც ის მიგვაჩნია მართებულად, თითქოს «ნ. ბარათაშვილს თავისი პირადი განვითარებით ან სიტყვიერი ქადაგებით უნდოდა დაეცხრო თავისი აღშფოთებული სული, რომელიც ვერ ურიგდებოდა ამაო ცხოვრებას; აკ. წერეთლისთვის კი ეს არ კმარა, ლიტერატურა მას საშუალებად მიაჩნია სხვა უფრო მაღალი მიზნისათვის: იგი ეძებს ხსნას საზოგადო მოღვაწეობაში. ამიტომ ებრძვის იგი ყოველსავე ავ თავისებას კაცისას, რომელიც კი წინააღმდეგია ძმობისა და გვისახავს გულში მძულვარებას იმ ორპირობისადმი, რომელიც არის საუბედუროდ ყველგან ამ უკუღმართ დროში».

უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველივე ის, რაც ვ. წერეთელს, სავსებით მართებულად, აკაკის პოეზიის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშნად მიაჩნდა, თავისებური მასშტაბით დამახასიათებელი იყო ნ. ბა-

რათაშვილისათვისაც. ამიტომ, თუ საერთოდ ამ ორი პოეტის შედარება საჭირო იყო, მაშინ იგი სხვა მიმართულებით უნდა წარმართულიყო.

ასე წარმოგვიდგინა XIX საუკუნის ქართულმა პრესამ ნ. ბარათაშვილის მიერ განვლილი ცხოვრების გზა და მისი შემოქმედების ხასიათი და მნიშვნელობა.

ყოველი წერილი, როგორც ამას მკითხველიც შეამჩნევდა, დიდი სიყვარულითაა დაწერილი; თითოეული სტრიქონი გამსჭვალულია პოეტისადმი განუზომელი მოწიწებისა და თაყვანისცემის გრძნობით.

ულრმესი პატივისცემისა და პოეტის სახელის უკვდავსაყოფად ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ მოქანდაკე ანჯელო ანდრიოლეტოს 1900 წელს ნ. ბარათაშვილის საფლავზე დასადგმელი პეგლი შეუკვეთა. რომელიც ამავე წლის სექტემბერში მზად უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ძეგლის აღმართვა მხოლოდ 1905 წელს მოხერხდა.

მაგრამ ყველაზე ძვირფასი და მარადიული ძეგლი ნ. ბარათაშვილმა თვით დაუდგა თავის თავს. ეს მისი პოეტური შედევრებია, რომლებიც აოცებენ მკითხველს როგორც ფორმით, ასევე შინაარსის ღრმა ფილოსოფიური გააზრებით. ამიტომ ამბობს ვაჟა ფშაველა:

არ დაივიწყა სამშობლომ
შენი მის ბედზე ტირილი,
მედგარი სულის კვეთბა,
შავ ბედობაზე ჩივილი,
დაუშრეტელი ნაღველი,
წყრომა და გულის ტკივილი...
შენი მერანი კელაფაც რბის,
მისი ნავალიც შთენილა,
უმაღლოდ არ დაკარგულა
ოუ ოდეს ცრემლი დენილა.

Иосиф Аурсабович Боцвадзе

Николоз Бараташвили
и грузинская пресса XIX века

(на грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1968

რედაქტორი ლ. გამყემლიძე
ტექნედაქტორი ვ. ხუციშვილი
კორექტორი ნ. ქანთარია

*

ბელმოწერილია დასაბეჭდად 30/V—68 წ.
ქაღალდის ფორმატი 60×90 ¹/₁₆
ნაბეჭდი თაბახი 8.55
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 7,4

უე 06760 შუკ. № 478 ტირაჟი 3000

ფ ა ს ი 80 კაპ.

*

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.

*

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 1.